

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SÜYÛTÎ ve *EL-EŞBÂH VE’N-NEZÂİR* İSİMLİ ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şeyma YEŞİLYAYLA

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muharrem ÖNDER

Temmuz 2017

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SÜYÛTÎ ve *EL-EŞBÂH VE’N-NEZÂİR* İSİMLİ ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şeyma YEŞİLYAYLA (147213017)

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Bu tez 25/07/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Muharrem ÖNDER

Doç.Dr. Necmettin KIZILKAYA

Yrd. Doç. Dr. Pehlül DÜZENLİ

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyân ederim.

Şeyma YEŞİLYAYLA

5 Temmuz 2017

ÖNSÖZ

Tarih içerisinde önemli bir rolü haiz ve İslâmî ilimlerin bir parçası olan fıkıh ilmi, ibadât, mu‘âmelât, münakehât ve ukûbat gibi gerek teorik gerekse pratik anlamda farklı alanlarda İslâm ümmetine bir yön vererek toplumun bir nizam içerisinde yaşayıp varlık kazanmasına büyük katkılar sağlamıştır. Fıkıh ilmi, doğuşundan bu yana geçen sürede sahip olduğu dinamik yapısı sayesinde dev bir miras meydana getirmiştir. Önceki kuşaklardan devraldıkları ve üzerinde mesai harcayıp katkıda bulundukları bu mirası, sonraki kuşağa aktaran fakihlerin farklı bakış açıları ile oluşturdukları çalışmaları sonucunda farklı yazım türlerinin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur denilebilir.

Fakihlerin merkeze aldıkları hedefler, yöntem ve muhtevâ gibi çeşitli saiklerle değişik çalışmalara konu olan zengin fikhî müktesebât, kimi zaman bir metnin açıklığa kavuşturulması amacıyla şerh edilmesi, kenarlarına notlar düşülmesi, eğitim amacıyla ihtisar edilmesi ya da nazmedilmesi bazen de fer‘î mes‘eleler arasındaki farklılık ve benzerliklerin ele alınıp hükümlerin dayanmış olduğu asılların tespit edilmeye çalışılması gibi fikhin sadece birkaç alt edebî türü denilebilecek çalışmaların doğuşuna sebep olmuştur. Fukahânın fikhî birikimi, farklılık ve benzerlikler esasına dayanarak etüd etmeleri sonucunda vücûd bulan çalışmalardan biri, *el-Eşbâh ve’n-nezâir* yazım geleneğidir.

Fakihlerin mensubu bulundukları mezhebin fikhî müktesebâtını gösteren eserler üzerinde çalışmaları sonucu fıkıh ilminin zenginliğini ortaya koydukları bu yazım türlerinin bir kısmı, belirli bir mezhebin elinde gelişmiştir. Tezimizin asıl konusunu oluşturan *el-Eşbâh ve’n-nezâir* yazım geleneği de Şâfiî mezhebine mensup fakihler ile başlamış ve onların eliyle gelişmiştir. Öyle ki sonraki nesillerin te‘lifâtına gerek metod gerekse muhteva açısından Şâfiî fakihlerin bu çalışmaları büyük oranda yol gösterici olmuştur.

Fıkıh ilminin teşekkül sürecinden bu yana olan zaman diliminde ortaya çıkan yazım türlerinden biri olan *el-Eşbâh ve’n-nezâir* edebiyatını, Süyûtî’nin bu alana dair kaleme aldığı eseri özelinde ele alarak, fıkıh tarihi boyunca şahit olunan çabaların anlaşılmasına küçük de olsa bir katkı sağlamayı hedefleyen Süyûtî ve *el-Eşbâh ve’n-Nezâir* isimli Eseri başlığını taşıyan bu çalışmanın ortaya çıkmasında çok sayıda kişinin destek ve yardımları

oldu. İlk olarak kendimi geliştirmem için her türlü desteği sağlayarak her zaman yanımda olduklarını hissettiğim annem ve babama hürmet ve şükranlarımı sunuyorum.

Akademik hayata ilk adımları atmama vesile olan, azmi ve gayretiyle üsve-i hasene olarak gördüğüm ve her türlü desteği sağlayarak bu mukaddes yolda ilerlememi sağlayan çok kıymetli hocam Prof. Dr. İbrahim HATİBOğLU'na ne kadar teşekkür etsem azdır. Engin bilgilerinden çokça istifade ettiğim ve bu tezi oluşturmamda destek ve yardımlarını hiçbir zaman eksik etmeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Necmettin KIZILKAYA'ya en içten şükranlarımı takdim ediyorum. Çalışmamın son bölümünü yazarken doktora tezi ve ilm mlahazalarıyla bana yol gösteren muhterem hocam Yrd. Doç. Dr. Muhittin ÖZDEMİR'e teşekkür ediyorum. Kütüphanesi ve çalışma ortamıyla büyük hizmetleri olan İSAM yönetici ve çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim. Bir yesi olmaktan son derece memnun olduğum Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nin sağladığı imkn ve desteklerden ötürü başta sayın rektrm ve hocam Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT'a ve diğer hocalarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Akademik hayatta birlikte yol almaktan büyük bir mutluluk duyduğum sevgili meslektaşlarım ve dostlarım Rabia Sümeyye AYKAN, Esra IşIK, Emeti ALIşKAN ve Feyza AYAZ'a her türlü destek ve yardımları için en içten şükranlarımı takdim ediyorum. Tez konusunun belirlenmesinden itibaren yaptığım çalışmaları büyük bir titizlikle inceleyip ilm mülahaza ve telkinlerini benimle paylaşarak önemli kazanımlar elde ettiğim ve tezimin vücut bulmasında büyük katkıları olan danışmanım muhterem hocam Doç. Dr. Muharrem ÖNDER'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışma, İslm ilim geleneğine kk de olsa bir katkı sağlayabilirse bahtiyar olacağım.

şeyma YEşİLYAYLA

MUş 2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti.....	vii
Yalova University Institute Of Social Sciences Master's Thesis Abstract....	viii

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN MAHİYETİ, SÜYÛTÎ'NİN HAYATI VE KAVÂİD-İ FİKHİYYE İLMÎ

1. ARAŞTIRMANIN MAHİYETİ.....	2
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	2
1.2. ARAŞTIRMANIN İÇERİĞİ VE KAYNAKLARI.....	3
2. SÜYÛTÎ'NİN HAYATI.....	5
2.1. Kişisel Hayatı	5
2.1.1. İsmi, Nesebi, Doğumu ve Ailesi.....	5
2.1.2. Yaşadığı Dönem	6
2.1.2.1. Siyasi Yapı	6
2.1.2.2. Toplumsal ve Kültürel Yapı.....	7
2.1.2.3. Ekonomik Yapı	8
2.2. İlmî Hayatı.....	8
2.2.1. Öğrenim Hayatı, Hocaları ve Talebeleri.....	8
2.2.2. Eserleri	10
2.2.3. Süyûtî'nin Fıkıhî Birikimi	10
2.2.3.1. Süyûtî Döneminde Fıkıh	11
2.2.3.2. Süyûtî ve Fetvâ	12
2.2.3.3. Süyûtî ve İçtihat	13
2.2.3.4. Fıkıh'ta Tercih Ettiği Görüşler.....	14
2.2.3.5. Süyûtî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri.....	14
3. KAVÂİD-İ FİKHİYYE İLMÎ	15

3.1. Kavâid-i Fıkhiyye ve İlgili Kavramların Tanımı	15
3.1.1. Kavâid Terimi.....	15
3.1.2. Alakalı Kavramların Tanımı.....	17
3.2. Kavâid-i Fıkhiyye İlminin Tarihsel Gelişimi	18
3.2.1. Kavâid-i Fıkhiyye İlminin Doğuşu.....	19
3.2.2. Kavâid-i Fıkhiyye İlminin Gelişimi ve Literatürü.....	19
3.3. Kavâid-i Fıkhiyye İlminin Değeri Ve Faydaları	23
3.4. Kavâid-i Fıkhiyye'nin Delil Olması Mes'elesi	24

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR İLMİ VE SÜYÛTÎ'NİN ESERİ

1. EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR İLMİ.....	27
1.1. el-Eşbâh ve'n-nezâir Kavramının Tanımı	30
1.2. el-Eşbâh ve'n-nezâir İlminin Önemi ve Faydaları	32
1.3. Kavâid Eserlerinin el-Eşbâh ve'n-nezâir Olarak İsimlendirilmesi.....	33
1.4. el-Eşbâh ve'n-nezâir Literatürü.....	34
2. SÜYÛTÎ'NİN EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR İSİMLİ ESERİ	39
2.1. Müellifin Kitabı Te'lif Sebebi.....	40
2.2. Eserde Takip Edilen Metod.....	40
2.3. Kitabın Kısımları ve İçeriği.....	41
2.4. Kitabın Önemi ve Sonraki Dönemlere Etkisi.....	63
2.5. Kitap Üzerine Yapılan Çalışmalar	64
3. SÜYÛTÎ'NİN EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR İSİMLİ ESERİNİN AYNI İSİMLE YAZILAN DİĞER ESERLERLE MUKAYESESİ.....	69
3.1. İbnü'l-Vekîl'in el-Eşbâh İsimli Çalışmasıyla Mukayesesi	69
3.2. İbnü's-Sübki'nin el-Eşbâh İsimli Çalışmasıyla Mukayesesi	70
3.3. İbnü'l-Mülakkın'ın el-Eşbâh İsimli Eseriyle Mukayesesi	72
3.4. İbn Nuceym'in el-Eşbâh İsimli Çalışmasıyla Mukayesesi	72

İKİNCİ BÖLÜM

EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR'DE GEÇEN KAYNAKLAR, ISTİLAHLAR VE İSİMLER

1. KAYNAKLAR	76
1.1. Furû' Fıkıh Kaynakları.....	76
1.2. Usûlü'l-Fıkh Kaynakları	94
1.3. Kavâid Kaynakları.....	95
1.4. Fetva ve Kazâ Eserleri.....	97
1.5. Diğer Kaynaklar	101
2. ESERDE GEÇEN İSTİLAHLAR VE İSİMLER	107
2.1. Eserde Adı Geçen Âlimler İçin Kullanılan Kavramlar	108
2.2. Literatür İçin Kullanılan Terimler.....	117
2.3. Mezhep, Görüş Ve Tercihleri İçin Kullanılan Kavramlar.....	119
SONUÇ	127
KAYNAKÇA.....	129
ÖZGEÇMİŞ	152

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.mlf.	: Adı geçen müellif
b.	: Bin veya İbn
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
ISTAC	: International Institute of Islamic Thought and Civilization
Ktp.	: Kütüphane
md.	: Madde/Maddesi
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radiyallâhü ‘anh
s.a.v.	: Sallallahü ‘aleyhi ve’s-sellem
s.	: Sayfa
t.s.	: Tarihsiz
thk.	: Tahkîk
tsh.	: Tashîh
v.	: Vefat tarihi
vd.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak
y.y.	: Yayın yeri yok

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Tezin Başlığı: Süyûtî ve <i>el-Eşbâh ve 'n-nezâir</i> İsimli Eseri	
Tezin Yazarı: Şeyma YEŞİLYAYLA	Danışman: Doç. Dr. Muharrem ÖNDER
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: VIII + 152
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: İslam Hukuku
Fıkıh ilminin teşekkül etmesiyle birlikte fikhî müktesebâtın farklı bakış açılarıyla etüt edilmesi sonucunda kavâid, fûrûk, eşbâh ve 'n-nezâir, nevâzil, vâkıat, fetvâ, şerh, hâşiye, muhtasar, manzume ve tehzîb gibi konuları ele alış tarzı, amaç ve işlevleri gerek muhtevâ yönüyle gerekse teknik açıdan birbirinden farklı yazım türleri ortaya çıkmış ve zamanla fıkıh ilmine dair zengin bir literatür meydana gelmiştir. Zaman içerisinde fakihlerin çalışmaları sonucu oluşan bu alt edebî türlerin, fıkıh ilminin dinamik yapısına işaret etmekle beraber, hükümlere ulaşmada büyük bir kolaylık sağladığını belirtmek gerekir. Fer'î mes'eleler arasındaki benzerlik ve farklılıkları konu edinen <i>el-Eşbâh ve 'n-nezâir</i> ilmi de bu yazım türlerinden biridir. Bu çalışmada genelde kavâid edebiyatı, özelde ise el-Eşbâh ve 'n-nezâir ilmi açısından önemli bir yer ihraz eden Celâleddin es-Süyûtî'nin <i>el-Eşbâh ve 'n-nezâir fî kavâid ve fûrû 'i fikhî 'ş-Şâfi 'iyye</i> isimli eseri incelenmektedir. Bu çerçevede ilmî açıdan velûd bir kişiliğe sahip olan Süyûtî'nin hayatı hakkında oldukça vecîz bilgiler verildikten sonra konumuzla yakından bağlantılı olması dolayısıyla kavâid terimi ve tarihsel gelişimi incelenerek kısaca ele alınmıştır. Birinci bölümde çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden el-Eşbâh ve 'n-nezâir ilminin gerek teorik gerekse pratik arka planı ele alınmış ve Süyûtî'nin eseri muhtevâ ve metod açısından incelenmeye tabi tutulmuş ardından aralarındaki farklılık ve benzerlikleri tespit etmek amacıyla aynı isimle yazılmış diğer çalışmalarla mukayese edilmiştir. Eserde geçen kaynak, ıstılah ve isimlerin incelendiği son bölümde Süyûtî'nin beslendiği fikhî miras tespit edilmeye çalışılmış ve Şâfi mezhebinde kavram ve ıstılahların gelişimi açısından önemli bir zamana tanıklık eden mezkûr eserde kavram ve ıstılahların gelişiminin izleri sürülmüştür.	
Anahtar kelimeler: es-Süyûtî, Kavâid, el-Eşbâh ve 'n-nezâir, <i>el-Eşbâh ve 'n-nezâir fî kavâid ve fûrû 'i fikhî 'ş-Şâfi</i>	

Yalova University Institute Of Social Sciences Master's Thesis Abstract

Title of Thesis: Al-Suyuti's “ <i>Al-Ashbāh wa al-Nazā'ir fī Furū' al-Shāfi'iyya</i> ”	
Author: Şeyma YEŞİLYAYLA	Advisor: Assoc. Prof. Muharrem ÖNDER
Date of Acceptance:	Number of Pages: VIII + 152
Department: Basic Islamic Sciences	Discipline: Islamic Law
Together with the emergence of <i>fiqh</i> (Islamic jurisprudence) and as a result of different perspectives on its body of knowledge, studies on disciplines such as <i>qawa'id</i> (regulations), <i>ashbah wan nazair</i>, <i>nawazil</i>, <i>waqiat</i>, <i>fatwa</i> (religious law), <i>sharh</i> (explanation), <i>mukhtashar</i> and <i>tahdzib</i> brought about different kinds of writings, purposes and functions in terms of content and methodology and a broad literature of <i>fiqh</i> has emerged within the time. It is also a necessity to mention that these sub-disciplines, as results of Islamic canonists' efforts, indicate the dynamic structure of <i>fiqh</i> as a science and provide great convenience in access to provisions within this field. <i>Al-Ashbāh wa al-Nazā'ir</i>, which contains similarities and differences between accessory matters, is among the writings in disciplines mentioned above. This study analyzes Jalal al-Din al-Suyuti's “<i>Al-Ashbāh wa al-Nazā'ir fī Furū' al-Shāfi'iyya</i>” (Inter-Related Topics in Shāfi'i Law), which has a significant place in <i>qawa'id</i> literature in general and discipline of <i>Al-Ashbāh wa al-Nazā'ir</i> in particular. The study first gives a succinct background of al-Suyuti's life as an appreciated figure in Islamic sciences and briefly explains the concept and historical development of <i>Qawa'id</i> as a subject relevant to the context. The first chapter analyzes both theoretical and practical sides of <i>Al-Ashbāh wa al-Nazā'ir discipline</i> and al-Suyuti's mentioned writing in terms of its content and methodology with a comparison with its namesakes, in the sequel. The last chapter, on the other hand, analyzes resources, terms and names and tries to identify al-Suyuti's <i>fiqhî</i> (jurisprudential) inheritance together with the development of concepts and terms mentioned in this special work which was written in a period of Shāfi'i Madhhab (sect), a period significant for the development of its specific concepts and terms.	
Keywords: Al-Suyuti, <i>Qawa'id</i> , <i>Al-Ashbāh wa al-Nazā'ir</i> , <i>Al-Ashbāh wa al-Nazā'ir fī Qawa'id and fī Furū' al-Shāfi'iyya</i>	

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN MAHİYETİ, SÜYÛTÎ'NİN HAYATI VE KAVÂİD-İ FIKHİYYE İLMİ

1. ARAŞTIRMANIN MAHİYETİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Bir disiplin olarak İslâmî ilimlerin önemli bir parçasını teşkil eden fıkıh ilmi, doğuşundan günümüze gelinceye dek çeşitli okumalar neticesinde farklı özellik ve türlerde dev bir literatürün varlık kazanmasına şahitlik etmiştir. İlk dönemlerden itibaren mezhep birikiminin büyük bir titizlikle ele alındığı çalışmaların fukahânın farklı bakış açıları ile okunması, fikhî düşüncüyü aşamalı olarak çeşitli açılardan inşa etmiş ve birçok alt edebî türün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu disiplinlerin başında kavâid edebiyatı gelmektedir.

Muhâkeme ve ilkesel düşüncenin bir ürünü diyebileceğimiz kavâid ilmi, ilk dönemlerde fikhî kâide ve fer'î mes'eleleri, bazen ihtilaf merkezli bazen de makâsıd ve furûk merkezli incelemiştir. Dolayısıyla erken dönem kavâid edebiyatında ortak bir yazım türünden bahsetmek oldukça güçtür. Fakat hicrî sekizinci yüzyıldan itibaren belirli bir tasnif yöntemine göre kaleme alınan kavâid eserleri, fikhî prensipleri, kuşatıcılık bakımından en kapsayıcı olandan daha dar olana doğru bir sıralama takip ederek bir araya getirmiştir.

Hicrî sekizinci yüzyıl, kavâid alanında en fazla te'lifâtın bulunduğu dönem olması, Şâfiî fakihlerin diğer mezheplere göre daha çok eser kaleme almaları ve te'lif edilen kavâid eserlerinin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* olarak başlıklandırılmaları gibi sebeplerden ötürü bir dönüm noktası sayılmıştır. Bu yüzyılda, daha önceki kavâid eserlerinden farklı olarak, farklı ilimlerin bir araya getirilerek *el-Eşbâh ve'n-nezâir* başlığı altında toplanması ve önceki yüzyıllarda ihtilâf, furûk vb. alanlara ait eserlerin ele aldığı konuların aynı kitap içerisinde incelenmesi kavâid edebiyatı açısından önemli bir aşamadır.

Bu çalışmanın ana konusu mezhep birikiminin geriye dönük okunması neticesinde fikhî mes'eleleri genel olarak farklılık ve benzerlik ilkesine göre ortaya koyup ilk dönemlerde müstakil eserlere konu olan hiyel, elgâz, hikayât gibi farklı mevzûları da aynı kitap içerisinde ele alan *el-Eşbâh ve'n-nezâir* yazım geleneğinin karakteristik özelliklerini, İmâm Süyûtî'nin kaleme aldığı *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâid ve furû'i fikhî'sh-Şâfiî* isimli eserini, aynı başlık altında yazılmış diğer eserler ile gerek muhtevâ

gerekse metod açısından mukayese ederek mezhep birikiminin, fikhî düşüncenin aşamalı olarak inşa edilmesi hususunda dinamik etkilerini incelemektir. Ayrıca Süyûtî, Şâfiî mezhebi açısından literatürün oldukça zengin olduğu ve fikhî görüş ile kavramların gelişimini tamamlayıp sistematikleştiği bir dönemde yaşadığı için mezkûr eserinde mezhep literatürünü, görüş ve tercihlerini ifade eden kavram ve ıstılahları sıklıkla kullanmıştır. Dolayısıyla Süyûtî'nin eserinde mezhep görüş ve tercihleri ile müellif ve literatüre dair zikrettiği ıstılahların incelenmesi de bu çalışmanın ana mihverlerinden birini teşkil etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı fikhî ilminin teşekkül etmesiyle birlikte fukâhânın farklı bakış açılarını merkeze alarak tevarüs ettikleri mezhep birikimi üzerinde mesai harcıyıp ortaya çıkardıkları farklı edebî türlerden biri olan *el-Eşbâh ve 'n-nezâir* ilmi özelinde fikhî bilginin dinamik yapısına ve zamanla kendine has bir dil oluşturduğuna dikkat çekmektir. Süyûtî'nin eseri özelinde birçok açıdan incelediğimiz kavâid edebiyatının önemli bir parçası olan *el-Eşbâh ve 'n-nezâir* yazım geleneğinin fikhî tefekküre katkısını ortaya koymaya çalıştık.

1.2. ARAŞTIRMANIN İÇERİĞİ VE KAYNAKLARI

Bu çalışmada, fikhî birikimin farklı okumalar sonucunda ortaya çıkan yazım türlerinden biri olan *el-Eşbâh ve 'n-nezâir* ilmine dair İmam Süyûtî'nin kaleme aldığı eseri muhtevâ ve metod açısından incelenmiştir. Asıl kaynağımız Süyûtî'nin eseri olsa da araştırmamızın her bir bölümü ilgili kaynaklar üzerinden de incelenmiştir.

Giriş ve iki bölümden oluşan bu çalışmada öncelikle müellifin hayatıyla ilgili özet bilgileri Süyûtî'nin *et-Tehaddüs bi-ni'metillâh* ve *Husnü'l-muhâdara* isimli eserler ana kaynağımız olsa da tabakat ve terâcim kaynaklarından da istifade ederek sunduk. Tezimizin asıl konusunun kavâid alanıyla yakından ilgili olması dolayısıyla sonraki bölümlerin anlaşılmasına ışık tutması için giriş bölümünde ayrıca kavâid-i fikiyyenin kavramsal analizi, alakalı kavramlarla irtibatı ve tarihsel gelişimi ile ilgili malumatı gerek klasik gerekse modern kavâid eserleri üzerinden özet bir şekilde sunmaya çalıştık. Burada daha ziyâde İzz b. Abdisselâm'ın *el-Kavâidü'l-kübrâ*, Alâî'nin *el-Mecmu'u'l-müzheb*, İbnü's-Sübki'nin *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, Hamevî'nin *Gamzu 'uyûni'l-besâir*, Nedvî'nin *el-Kavâidü'l-fikiyye*, el-Bûrnû'nun *el-Vecîz fî idâhi'l-kavâidi'l-fikhi'l-küllîyye* ile

Mevsâ'atü kavâidi'l-fikhiyye ve Necmettin Kızılkaya'nın *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler* isimli çalışmasından faydalandık.

Tezin birinci bölümünde *el-Eşbâh ve'n-nezâir* kavramı analiz edilmiş, belli bir dönemden sonra kavâid eserlerinin bu isim altında toplanması mevzûsu ele alınmış ve bu alana dair oluşan literatür kronolojik olarak tafsilata girilmeksizin metod ve muhteva bakımından incelenmiştir. Ardından Süyûtî'nin mezhep içerisinde önemli bir düzeyi temsil eden *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseri muhteva ve şekil olarak incelenerek fikhî müktesebâtın kâidelerle irtibatı ortaya konmaya çalışılmıştır. Son olarak Süyûtî'nin söz konusu çalışmasıyla aynı isim altında kaleme alınan diğer çalışmalar arasında benzerlik ve farklılıkların tespit edilebilmesi için hem teknik hem de muhteva açısından karşılaştırma yapılmıştır. Bu bölümde İbnü'l-Vekîl, İbnü's-Sübkî, İbnü'l-Mülakkin ve İbn Nuceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserlerinden bolca istifade ettik.

Süyûtî'nin mezkûr çalışmasını kaleme alırken başvurduğu kaynaklar, eserinde literatür, müellif ile mezhep görüş ve tercihlerini ifade etmek üzere kullandığı kavram ve ıstılahların ele alındığı üçüncü bölümde Şâfiî mezhebi özelinde kavramların gelişimi noktasında önemli görülen gelişmelerin etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Kaynaklar Süyûtî'nin eserinde ismini zikrettiği şekli ile zikredilmiş, tafsilata girilmeksizin müellifi, eserin tam adı, hangi alana dair kaleme alındığı gerek tabakât ve terâcim gerekse de fûrû'-ı fikhî eserlerinden istifade edilerek takdim edilmiştir. Kaynaklar ile ilgili muhtasar bilgiler sunulduktan sonra eserde adı geçen müellif ve literatürle ilgili terimler ve rumuzlara temas edilmiştir. Son olarak mezhep tercih ve görüşleriyle alakalı ıstılahlar ele alınmıştır. Mezhep görüşleri ile ilgili terimler, belirli bir dönemden sonra sistematik bir yapıya kavuştuğundan ıstılahların son şeklini alması açısından bir dönüm noktası sayılan İmam Nevevî'nin *el-Mecmû'* ve *el-Minhâc* isimli çalışmalarını merkeze almakla beraber Ahmed Maykari Şümeyle'nin *Süllemü'l-müte'allimi'l-muhtac*, Hıfnâvî'nin *el-Fethu'l-mübîn*, Sakkâf'ın *el-Fevâidü'l-mekkiyye* ile *Muhtasaru'l-Fevâidi'l-mekkiyye*, Süleyman el-Kürdî'nin *el-Fevâidü'l-medeniyye* ve Kavâsimî'nin *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâmi'sh-Şâfiî* isimli eserlerden çokça istifade ettik. Hiç şüphesiz Süyûtî'nin eserinde zikrettiği bütün kavram, rumuz ve ıstılahları bu çalışmada ele almamız mümkün olmadığından en çok bilinen ve sıklıkla zikredilen temel kavramları ele almakla yetindik. Süyûtî'nin kavram ve terimlerin kullanımına dair eserinde verdiği örneklere metin içerisinde yer

vermek konuyu uzatacağından ilgili dipnotta atıfta bulunmakla iktifâ ettik. Ayrıca Süyûtî'nin bazı kaynak, kavram ve rumuzları yüzlerce yerde zikretmesi, bunların tamamını çalışmamızda göstermemizi mümkün kılmayıp bizi her bir kavramın geçtiği birkaç yeri örnek olarak vermekle yetinmeye sevk etmiştir.

2. SÜYÛTÎ'NİN HAYATI

Çok yönlü bir âlim olan Celâlüddin es-Süyûtî (v.911/1505) yaşadığı asrın en önemli âlimleri arasında yer almıştır. Süyûtî'nin hayatı hakkındaki bilgileri, kişisel ve ilmi açıdan olmak üzere iki başlık altında, kendi eserleri olan '*et-Tehaddüs bi ni'metillâh*¹ ve '*Husnu'l-muhâdara*'dan² ve diğer önemli eserlerden istifade ederek aktaracağız.

2.1. Kişisel Hayatı

Tefsir, hadis, dil ve tarih gibi birçok alanda uzmanlaşan Süyûtî'nin ismi, nesebi ve doğumu ile sosyal, kültürel, ekonomi ve siyasi açıdan yaşadığı dönem hakkında bilgiler sunacağız.

2.1.1. İsmi, Nesebi, Doğumu ve Ailesi

Kaynaklarda Suyuti'nin ismi Abdurrahman b. Kemâl Ebî Bekr b. Muhammed b. Sâbikü'd-Din İbnü'l-Fahr Osmân b. Nâzırü'd-Dîn Muhammed b. Seyfu'd-Dîn Hadır b. Necmu'd-Dîn Ebî's-Salâh Eyyüb b. Nâsırü'd-Dîn Muhammed b. Eş-Şeyh Hümâmu'd-Dîn el-Hümâm el-Hudayrî el-Esyûtî şeklinde geçmektedir.³ 1 Recep 849/1445 yılında Kahire'de dünyaya gelen Süyûtî'nin adı Abdurrahman olup lakabı Celâluddîn, künyesi ise Ebu'l-Fadl'dır.⁴ Hudayrî nisbesi ile anılmasının sebebi Bağdat'ta bulunan

¹ Süyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, thk. Elisabeth Sartain, Cambridge University, Cambridge 1975.

² A.g.mlf., *Husnu'l-muhâdara fî ahbâri Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire 2007.

³ A.g.mlf., *Husnu'l-Muhâdara*, I, 310; A.g.mlf., *et-Tehaddüs*, s. 5; A.g.mlf. *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-lüğaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, İsâ el-Bâbî el-Halebî, y.y. 1964, I, 10; İbnü'l-'Îmâd, Ebû'l-Felâh, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Abdülkadir Arnavût ve Mahmûd Arnavût, Dâr İbn Kesîr, Dimeşk 1986, X, 74; Kuhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-müellifîn terâcimu musannifi'l-kutubi'l-'arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Dimeşk 1957, II, 82.

⁴ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 235; İbnü'l-'Îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 75; Tabbâ', İyâd Hâlid, *el-Îmâmü'l-Hâfiz Celâlüddin es-Süyûtî ma'lemetü'l-'ulûmi'l-İslâmiyye*, Dârü'l-Kalem, Dimeşk 1996, s. 34; Ebû Habîb, Sa'dî, *Hayâtu Celâlüddin es-Süyûtî ma'a'l-'ilmi mine'l-mehdi ile'l-lahdi*, Dârü'l-Menâhil, Dimeşk 1993, s. 17.

Hudayriyye⁵ isimli semtte ikâmet etmesinden, Esyût'a⁶ nisbeti ise babasının böyle anılmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.⁷

Kaynaklarda babası Kemâluddîn Ebû Bekr'in (v.855/1451) hicrî dokuzuncu yüzyılın başlarında Esyût'ta doğduğu, senelerce ilimle meşgul olduğu, kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunduğu bilgisi mevcuttur.⁸ Şemseddin es-Sehâvî (v.902/1497) Süyûtî'nin annesinin Türk bir câriye olduğunu belirtir.⁹ *et-Tehaddüs*'ten diğer yakınları ve çocuklarının birçoğunun çeşitli hastalıklardan dolayı şehit olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰

2.1.2. Yaşadığı Dönem

Hiç şüphe yok ki bir insanın kişiliğinin oluşmasında etkili olan faktörlerin başında zamanın siyasî, sosyal ve ekonomik durumu gelmektedir. Süyûtî'nin yaşamış olduğu dönemi bu noktalardan incelemek kendisini daha iyi tanımamıza olanak sağlayacaktır. Buna binaen yaşadığı dönemin çeşitli özelliklerini kısaca zikredeceğiz.

2.1.2.1. Siyasi Yapı

Memlûk hükümdarı Seyfeddin Kalavun, kendisine bağlı birlikler oluşturmak için Türk Memlûkleri (Bahrî Memlûkleri) dışında Çerkes asıllı birlikler kurmuştu. Kalavun'un istihdam ettiği bu birlikler yaklaşık yüzyıl sonra (784-923/1382-1517) siyasî yönetimi tamamen ele geçirdiler. Kendilerine iskân edildikleri burçlara nispetle Burcî Memlûkleri (Çerkes Memlûkleri) adı verildi. Kısa bir zaman sonra bu birlikler, siyasi birçok hâdiseye karıştı. Memlûkler'in çalkantılı bu dönemindeki iktidar mücadeleleri, sultanların çok çabuk değişmesine sebep olmuştur.¹¹ Süyûtî'nin yaşadığı dönem (849-

⁵ Hudayriyye, Bağdat'ın doğusunda bulunan bir mahalledir. Bkz. Hamevî, Yakût b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru Sâder, Beyrut 1977, II, 273.

⁶ Esyût, Nil nehrinin batısında bulunan büyük bir şehirdir. Bkz. el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, 193-194.

⁷ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 6, 12; A.g.mlf., *Husnü'l-Muhâdara*, I, 311; A.g.mlf., *Buğyetu'l-Vu'ât*, I, 10.

⁸ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 7-10; Tabbâ', *el-İmâmü'l-Hâfiz Celâlüddin es-Süyûtî*, s. 32-33.

⁹ Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdirrahman, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli karni't-tâsi'*, Darü'l-Cîl, Beyrut 1992, IV, 65.

¹⁰ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 10.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Makrîzî, Takıyyuddin Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali, *Kitabu'l-mevâiz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hutati ve'l-âsâr*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire 1987, II, 236-244; Tabbâ', *el-İmâmü'l-Hâfiz Celâlüddin es-Süyûtî*, s. 13-19; Yiğit, İsmail, *Memlûkler*, Kayıhan Yayınları, İstanbul

911/1445-1505), karışıklıkların olduğu Burcî Memlûkleri dönemine denk gelmektedir. Süyûtî, Memlûk sultanlarından on üç tanesinin iktidarı dönemine şahit olmuştur. Sultanlar yönetimde söz sahibi oldukları gibi halifeler de söz sahibiydi. Fakat sultanlar, halifelerin yetkilerini sınırlandırarak yönetimdeki etkilerini asgari düzeye indirgemişti. Kaynaklardan Süyûtî'nin yaşadığı süre boyunca birtakım siyasî baskılara maruz kalsa da siyasetle uğraşmadığı ve sultanlara yakın olmak için ayrı bir çaba sarf etmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İslam hükümrânlığının sembolü olarak gördüğü hilafetin temsilcileri olan Abbasî halifeleri ile iyi geçinmiş ve onlar hakkında hayır dualarda bulunmuştur.¹²

2.1.2.2. Toplumsal ve Kültürel Yapı

Ünlü Mısır tarihçisi Ebû Muhamed el-Makrizî (v.845/1442), Mısır toplumunun yedi sınıftan oluştuğunu dile getirmiştir.¹³ Fakat burada konuyu uzatmamak için Makrizî'nin yedi sınıfa ayırdığı toplumun temelde iki sınıftan oluştuğu söylenebilir. Bunlardan biri toplumun en üst tabakasını oluşturan yönetici sınıftır. Diğer sınıf ise elit sınıfın yönetiminde olup kendi içinde sosyal tabakalara ayrılan ve çeşitli mesleklere sahip bireylerden oluşan halktır. Ulemâ ise elit tabaka ile halk arasında bir köprü görevi görmektedir ve gerek elit sınıf nezdinde gerekse diğer sınıflar nezdinde saygın bir konumdaydılar.¹⁴

Siyasî karışıklıklar ve toplumsal sınıflanmalara rağmen kültürel hayat bu durumdan olumsuz etkilenmemiştir. Özellikle eğitim ve öğretim faaliyetleri canlılığını sürdürmüş ve İslam tarihinin en önemli âlimleri diyebileceğimiz Celâleddin el-Mahallî (v.864/1459),

2015, s. 95-129; Ayaz, Fatih Yahya, *Memlûkler*, İsam Yayınları, İstanbul 2015, s. 53-72; Ayalon, David, *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar*, Çev., Abdullah Mesut Ağır, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 68-69.

¹² Şek'a, Mustafa, *Celâlüddin es-Süyûtî mesîretuhu'l- 'ilmiyye ve mebâhisuhu'l-lüğaviyye*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1981, s. 43-44, 105-109; Lehhâm, Bedî' es-Seyyid, *el-İmâmü'l-Hâfiz Celâlüddin es-Süyûtî ve cuhûduhu fî'l-hadîsi ve 'ulûmihi*, Dâru Kuteybe, Dimeşk 1994, s. 27-34; Ebû Habîb, Hayâtü Celâlüddin es-Süyûtî, s. 69-72; Şurbâcî, Muhammed Yusuf, *el-İmâmü's-Süyûtî ve cuhûduhu fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Dârü'l-Mektebî, Dimeşk 2001, s. 27-38; Garayibe, Muhammed Ahmed, *Bühûsün fî'l-fikhi'l-İslâmî*, Darü'l-Furkan, 'Ummân 2007, s. 229-256.

¹³ Makrîzî, *İğâsetu'l-umme bi keşfi'l-ğumme*, thk. Kerem Hilmî Ferahât, 'Aynü'd-Dirasât ve'l-Buhûsü'l-İnsâniyye ve'l-İctima'iyye, Mısır 2007, s. 146-149.

¹⁴ Hamûde, Tahir Süleyman, *Celâleddin es-Süyûtî 'asruhu ve hayâtuhu ve âsâruhu ve cuhûduhu fî'd-dersi'l-lüğavî*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1989, s. 34-43; Lehhâm, *el-İmâmü'l-Hâfiz*, s. 38-45; Ayaz, *Memlûkler*, s. 115-116.

Süyûtî (v.911/1505), İbn Hacer el-Askalânî (v.852/1449), Kemâlüddin İbnü'l-Hümâm (v.861/1457), Ahmed b. Muhammed Kastallânî (v.923/1517) gibi birçok âlim bu dönemde yetişmiştir. Söz konusu durum, siyasî yapının eğitim ve öğretim faaliyetlerine önem verip desteklediğini, halkın da ulemaya karşı son derece saygılı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Nitekim bu dönemde sayısı yüzlere varan birçok cami, medrese, hankah, ribât ve zaviyede eğitim öğretim faaliyetleri yürütülmüştür.¹⁵

2.1.2.3. Ekonomik Yapı

Ekonomik yapı Memlûklerin bulunduğu konum itibariyle daha çok tarıma dayalıydı. Topraklar iktâ usulü ile işletiliyordu. Toprağın verimliliği Nil Nehri'nin mevsimsel değişikliklerine bağlı olarak değişebiliyordu. Buğday, keten, pamuk ve şeker kamışı gibi ürünler zirâî mahsullerin başında geliyordu. Burcî Memlûkler dönemindeki karışıklıkların iktâ usulünü olumsuz etkilemesi, sanayi ve ticarete olan yönelimi artırmıştır. Askerî bir yapıda olması dolayısıyla silah sanayisi oldukça gelişmiştir. Sivil sanayi ise daha çok tarımsal faaliyetlere bağlı idi. Örneğin keten ve pamuk üretimine bağlı olarak dokumacılık sektörü ön plana çıkmıştır. Bunun yanı sıra çömlekçilik, dericilik ve madencilik, önemli sektörler arasında yer almıştır. Sanayi ve ticaret, Burcî Memlûkleri dönemine kadar canlıyken bu dönemde yaşanan karışıklıklar neticesinde canlılığını yitirmeye başlamıştır.¹⁶

2.2. İlmî Hayatı

Önemli birçok alanda ilmî kişiliği ile temâyüz eden Süyûtî'nin bu yetkinliğe ulaşmasını sağlayan eğitim hayatı hakkında çeşitli başlıklar altında özet bilgiler sunmaya çalışacağız.

2.2.1. Öğrenim Hayatı, Hocaları ve Talebeleri

Küçük yaşlarda yetim kalan Süyûtî, yakın aile dostları tarafından himâye edilmiş ve hayatının erken dönemlerinde ilim tahsiline başlamıştır. Henüz sekiz yaşına basmadan

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Makrîzî, *Kitâbu'l-mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, s. 362-405; Hamûde, *Celâlüddin es-Süyûtî*, s. 55-83; Karnî, Abdulhâfız Ferğulî, *el-Hâfız Celâlüddin es-Süyûtî imâmu'l-müctehidîn ve'l-müceddidîn fî 'asrihi*, el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb Kahire 1990, s. 11-20; Ayaz, *Memlûkler*, s. 133-140; Yiğit, *Memlûkler*, s. 244-314.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Lehhâm, *el-İmâmü'l-Hâfız*, s. 37-45; Yiğit, *Memlûkler*, s. 223-234; Ayaz, *Memlûkler*, s. 109-113.

Kur'ân-ı Kerim'in tamamını hıfzetmiştir. Daha sonra fıkıh ilminde Cemmâ'î'nin (v.600/1203) *Umdetü'l-ahkâm*, Nevevî'nin (v.676/1278) *Minhâcû't-tâlibîn*; nahiv ilminde İbn Mâlik'in (v.672/1274) *Elfiye*'sini, fıkıh usulü ilminde Beydâvî'nin (v.685/1286) *Minhâcû'l-vusûl* isimli eserini ezberlemiştir. *Umdetu'l-ahkâm*, *Minhâcû't-talibîn* ve *Elfiye* isimli eserlerin icâzetini almıştır. Çeşitli hocalardan fıkıh ve nahiv derslerini alan Süyûtî, dönemin ferâiz âlimi Şihâbüddîn eş-Şârimisâhî'den (v.855/1451) ferâiz dersi almıştır. Aynı dönemde, Muhammed b. Musa el-Hanefî'den (v.891/1486) Müslim b. Haccac'ın (v.261/875) *es-Sahih* isimli eserinin büyük kısmını, Kadı İyâz'ın (v.544/1149) *eş-Şifâ bi-ta'rifi hukûki'l-Mustafâ* ve İbn Mâlik'in *Elfiye* isimli eserini okumuş ve bu eserlerin icâzetini almıştır.¹⁷

Süyûtî, ayrıca hicrî 865/1461 tarihinde fıkıh ilminde önemli hocalarından biri olan Alemüddin el-Bulkînî'den (v.868/1464), Sirâceddîn Ömer el-Bulkînî'ye (v.805/1403) ait *et-Tedrîb fi'l-fıkh* isimli eserin bir kısmını, Necmüddin el-Kazvinî'nin (v.665/1266) *el-Hâvî's-sağîr*, Nevevî'nin *Minhâcû't-tâlibîn* ve *Ravzâtu't-tâlibîn*, Ebû İshâk eş-Şirâzî'nin (v.476/1083) *et-Tenbih*, Bedreddin ez-Zerkeşî'nin (v.794/1392) *et-Tekmile* isimli eserini okumuş ve bu eserlerin icazetlerini almıştır. Hocası Bulkînî vefat edinceye kadar onun fıkıh derslerine devam etmiştir. Şerefüddin el-Münâvî (v.871/1467) ve Takiyyüddîn eş-Şumunnî'den (v.872/1468) dört yıl süre ile hadis ve Arapça başta olmak üzere çeşitli alanlarda ilim almıştır. Diğer bir hocası Seyfeddîn Muhammed b. Kutluboga el- Hanefî (v.881/1476)'den Zemahşerî'nin (v.538/1144) *el-Keşşâf* isimli eseri başta olmak üzere birçok eseri okumuştur. Süyûtî, Türk hocalarından olan Muhyiddîn el-Kafiyecî'den (v.879/1475) on dört yıl boyunca tefsir, hadis, usûl, Arapça, meânî gibi dersler okumuş ve bu alanlarda hocası kendisine icâzet vermiştir.¹⁸

Süyûtî'nin en meşhur öğrencileri arasında Bedrüddîn Hasan b. Ali el-Kaymarî (v.885/1480),¹⁹ Abdulkadir b. Muhammed eş-Şâzelî el-Mısırî (v.935/1529),²⁰ Şemsüddîn

¹⁷ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 236-242; A.g.mlf., *Husnû'l-Muhâdara*, I, 311; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 75; Sehâvî, *ed-Dav'ul-Lâmî*, IV, 65; Zühaylî, Muhammed, *Mevsûatü Kadâyâ İslâmiyye Mu'âsıra*, Darü'l-Mektebî, Dimeşk 2009, V, 395.

¹⁸ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 242-244; A.g.mlf., *Husnû'l-Muhâdara*, I, 312.

¹⁹ Bkz. A.g.mlf., *et-Tehaddüs*, s. 88; Sehâvî, *ed-Dav'ul-Lâmî*, III, 119.

²⁰ Bkz. Zirikli, Hayruddin, *el- A'lâm kâmusu terâcim li eşhürî'r-ricâli ve'n-nisâi mine'l- 'arabi ve'l-mütearribîn ve'l-müsteşrikîn*, Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut t.s. , IV, 43; Tabbâ', *el-İmâmü'l-Hâfiz Celâlüddin es-Süyûtî*, s. 415.

Muhammed b. Alî b. Ahmed ed-Dâvudî (v.945/1538)²¹ gösterilebilir.

2.2.2. Eserleri

Çok yönlü bir âlim olan Süyûtî hadis, tefsir, tarih ve dil başta olmak üzere farklı disiplinlere dair çok sayıda eser te'lif etmiştir. Burada bütün eserlerini zikretmek mümkün olmadığından sadece fıkıh ilmine dair kaleme aldığı eserlerinden birkaçını zikretmekle iktifâ edeceğiz.

Muhtasaru'l-hâvi'l-kebîr, *el-Ezhâru'l-ğudda fî havâşi'r-ravda*, *el-Hülâsa fî nazmi'r-ravda*, *el-Ğunye*, *el-Vâfi*, *Şerhu't-tenbîh*, *Tahsînu'l-hâdim* gibi önemli çalışmaları fıkıh alanında, muhtasar, hâşiye ve manzume şeklinde te'lif ettiği eserlerdendir. Bunun yanı sıra *Edebu'l-Füyât*, *el-Kazâzetu fî tahkîki mahalli'l- 'isti'âze*, *Mizânü'l-muaddele fî şe'ni'l-besmele*, *İzâletü'l-vehni 'an mes'eleti'r-rehni*, *el-İnsâfu fî temyîzi'l-evkâf* gibi herhangi bir konuyla alakalı ele aldığı çalışmalarını daha çok *el-Hâvî li'l-fetâvî* isimli çalışmasında bir araya getirmiştir. *er-Reddu 'alâ men ahlede ile'l-ardi*, *Takrîru'l-isnâd fî teysîri'l-ictihâd*, *el-Kevkebu's-sâti' fî nazmi cem'i'l-cevâmi'*, *Şerhu'l-kevkebu's-sâti' fî nazmi cem'i'l-cevâmi'*, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâid ve furûi's-Şafi'iyye*, *el-Hâvî li'l-fetâvî* vb. eserler ise Süyûtî'nin fıkıh usulü ve kavâide dâir yazdığı eserler arasındadır.²²

2.2.3. Süyûtî'nin Fıkî Birikimi

Ömrünü ilme adayan Süyûtî'nin velûd ve çok yönlü bir şahsiyete sahip olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Kaynaklardan Süyûtî'nin tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, meânî, beyân ve bedi' ilimlerinde uzman olduğu anlaşılmaktadır.²³ Fakat burada

²¹ Bkz. İbnü'l- 'Îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 375; Tabbâ', *el-Îmâmü'l-Hâfiz Celâlüddin es-Süyûtî*, s. 420-425; Kettânî, Abdulhayy b. Abdulkebîr, *Fihrusü'l-fehâris ve mu'cemu'l-me'âcim ve'l-meşihât ve'l-müselsilât*, thk. İhsan Abbas, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1982, I, 392

²² Eserlerin tam listesi için bkz. Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 105-136; A.g.mlf, *Husnü'l-Muhâdara*, I, 313-318; Şazelî, Abdulkadir, *Behcetü'l- 'Âbidîn bi tercemeti hâfızı'l- 'asri Celâlüddin es-Süyûtî*, thk. Abdulilâh Nehbân, Mecme'u'l-Lügati'l-'Arabîyye, Dimeşk 1998, s. 175-256, Özkan, Halit, "Süyûtî", *DİA*, XXXVIII, s. 191-197; Tabbâ', *el-Îmâmü'l-Hâfiz Celâlüddin es-Süyûtî*, s. 314-405, Şek'a, *Celâlüddin es-Süyûtî*, s. 127-143; Selâme, Nâsir b. Su'ûd b. Abdullah, *Mu'cemu müellefâti's-Süyûtî'l-mahtûta bi-mektebâti'l-memleketi'l-'arabîyyeti's-Su'udiyye'l-âmmeh*, Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye Riyad 1996, s. 11-171; İkbal, Ahmed eş-Şerkâvî, *Mektebetü'l-Celâl es-Süyûtî*, Dârü'l-Mağrib, Rabat 1977, s. 49-384 .

²³ Süyûtî, *Husnü'l-Muhâdara*, s. 313.

derinleştigi tüm ilimlerden bahsetmek güç olduğundan sadece fikhî birikimine yer verilecektir. Okuduğu fıkıh kitapları, ders aldığı fıkıh hocaları, dönemin fıkıh ilmi açısından genel durumu, ictihâd ve fetva konusunda Süyûtî'nin tutumu gibi önemli konulardan hareketle fikhî müktesebâtı ve fıkıh ilmindeki yeri hakkında bilgiler sunmaya çalışacağız. Yukarıda bahsi geçtiğinden burada ayrıca fıkıh hocaları ve okuduğu fıkıh eserlerine yer verilmeyecektir.

2.2.3.1. Süyûtî Döneminde Fıkıh

Süyûtî'nin daha çok tefsir, hadis, dil ve tarih ilimleriyle meşhur olması, onun fikhî yönünün gölgede kalmasına neden olmuştur denilebilir. Oysa fıkıhla ilgili çok sayıda kitap ve risalesi bulunan bir şahsiyetin fıkıh ilmiyle yakından ilgilenmemesi mümkün değildir.²⁴ Burada Süyûtî'nin içinde yaşadığı asırda fikhın genel durumuna kısaca değineceğiz.

Şâfiî mezhebini çeşitli dönemlere ayırarak inceleyen Kavâsimî²⁵, hicrî 676'dan Şemseddîn er-Remlî'nin (v.1004/1595) vefatına kadar olan dönemi 'ikinci tankîh' olarak isimlendirmiştir. Hicrî 676 tarihinde başlayıp hicrî 926'ya kadar devam eden bu dönemde yaşayan İbnü'r-Rif'a, Takiyyüddin ve Tacüddin es-Sübkî, İsnevî, Zerkeşî, Sırâcüddin el-Bulkînî, Celâleddin el-Mahallî, Zekerîya el-Ensârî gibi alimler önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır.²⁶ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* ile *el-Hâvî li'l-fetâvî* isimli çalışmalarında yukarıda ismi geçen müellif ve eserlerine sıklıkla atıfta bulunmuştur.²⁷

İbn Hacer el-Heytemî'nin (v.974/1567) *Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc* ile Şemsüddin er-Remlî'nin *Nihâyetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc* ismiyle, Nevevî'nin *el-Minhâc* adlı eserine yazdıkları şerhler, Şâfiî mezhebi açısından önemli olan ikinci tankîh dönemine damgasını vurmuştur denilebilir. *el-Minhâc* üzerine yazılan önemli bir diğer

²⁴ Tabbâ', *el-İmâmü'l-Hâfız Celâlüddin es-Süyûtî*, s. 169.

²⁵ Kavâsimî'nin Şâfiî mezhebini çeşitli dönemlere ayırdığı tasnif için bkz. Kavâsimî, Ekrem Yûsuf Ömer, *el-Medhal ilâ Mezhebi'l-İmâmi'sh-Şafi'i*, Darü'n-nefâis, Ürdün 2003, s. 294-297.

²⁶ Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 297; Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. el-Hafîb, *Delilleriyle Büyük Şâfiî Fıkhi Muğni'l-muhtâc* (mütercimnin önsözü), çev. Soner Duman, Mirac Yayınları, İstanbul 2009, I, 9-10.

²⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâid ve furûi' fıkhi'sh-Şafi'iyye*, thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şafi'i, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012, s. 37, 38, 40, 41, 52, 262, 311, 319, 329, 341, 378, 440, 556, 586, 610, 659, 675, 728; A.g.mlf, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, thk Şeyh Hâlid et-Tartûsî, Darü'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 2014, s. 27, 30-31, 75, 83, 94, 126, 198.

şerh ise Hatîb eş-Şîrbînî'nin (v.977/1570) *Muğni'l-muhtâc* isimli çalışmasıdır.²⁸ Bu dönemden sonra kaleme alınan eserler, bu şerhler üzerinde mesai harcamışlardır.

Bu dönemin genel birkaç özelliğine değinecek olursak şunlar söylenebilir: Bu dönem öncesi müellifler, kendilerinden önceki fikhî müktesebâtı gözden geçirerek bir ayıklama yolunu tutmuşlarken Heytemî ve Remlî, çoğunlukla hicrî sekizinci ve dokuzuncu yüzyılda yapılan çalışmaları gözden geçirip ayıklama yapmışlardır. Her iki müellif de Nevevî'nin *el-Minhâc* isimli eserine yönelmiştir. Ayrıca mezhep taassubu ve taklitçiliğin kendini bariz bir şekilde hissettirmesi de bu dönemin belirgin özelliklerindendir. Buna karşı Süyûtî'nin içinde bulunduğu bir grup, içtihadı canlı tutmaya çalışmışlardır.²⁹ Ayrıca bu dönemde kaleme alınan eserlerin daha çok muhtasar ve şerh şeklinde olması da dikkat çekicidir.

2.2.3.2. Süyûtî ve Fetvâ

Kaynaklardan Süyûtî'nin henüz genç sayılabilecek bir yaşta fetvâ vermeye başladığı anlaşılmaktadır.³⁰ Fikhî fetvaların yanı sıra çeşitli ilim dallarına dair fetvaları içeren risaleler yazmış ve bu fetvâları *el-Hâvî li'l-fetâvî* isimli eserinde toplamıştır. Fakat bu çalışmada Süyûtî'nin sadece fıkıh ile ilgili fetvaları hakkında özet bilgiler aktarılacaktır.

Süyûtî fetvâ verirken birtakım yöntemlere başvurmuştur. Şafi'î mezhebini esas almakla beraber diğer mezhep görüşlerine de yer vermesi³¹, fetvaya konu olan mes'eleye dayanak teşkil eden ayetleri, hadisleri, sahabe ve tabiûndan gelen rivayetleri delil olarak sunması³², fetvâları çoğunlukla fıkıh bâblarına göre tertip edip düzenlemesi³³ gibi hususlar Süyûtî'nin, fetvâ verirken takip ettiği yöntem hakkında ipucu sunmaktadır.

²⁸ Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 414; Ahmed Ali, Muhammed İbrahim, *el-Mezheb 'inde'ş-Şâfi'iyye*, Kral Abdulazîz Üniversitesi Dergisi, Sayı: 2, Riyâd 1398, s.17-22.

²⁹ Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 418-430.

³⁰ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 89-90.

³¹ Süyûtî, *er-Reddu 'alâ men Ahlede ile'l-Ardi ve cehule enne'l-ictihâde fî külli 'asrin fardun*, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye, Kahire t.s. , s. 42; Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, s. 149-158; Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 90; Tabbâ', *el-İmâmü'l-Hâfiz Celâlüddin es-Süyûtî*, s. 179-180.

³² Bkz. Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, s. 33-45, 130-136.

³³ Bkz. A.g.mlf., *el-Hâvî li'l-fetâvî*, s. 27-259.

2.2.3.3. Süyûti ve İctihat

İctihat için gerekli şartların kendisinde hâsıl olduğunu ve şer’i hükümler, hadis ve Arapça ilimlerinde mutlak müctehidlik derecesine ulaştığını ifade eden Süyûti, bu üç ilimde müctehid olmanın ne demek olduğunu da tek tek açıklamıştır.³⁴ Fakat biz burada sadece konumuzla alakası bulunması yönünden şer’i hükümlerde müctehidlik hakkında özet bilgiler vereceğiz. Süyûti, icthad konusunda *Takrîru’l-istinâd fî tefsîri’l-ictihâd* isimli bir eser te’lif etmiş ve icthad ile ilgili bilgileri burada sunmuştur.³⁵ Bunun yanı sıra icthad kapısının kapandığını iddia edenlere *er-Reddu alâ men ahlede ile’l-ardi ve cehile enne’l-ictihâde fî külli ‘asrin fardun* isimli bir reddiye yazmıştır. Zikri geçen iki eserden hareketle Süyûti’nin icthad hakkındaki görüşlerine özet bir şekilde yer vereceğiz.

Süyûti her iki eserinde de konuya icthadın her asırda farz olduğunu söyleyerek giriş yapmıştır. Bundan sonra bu görüşünü takviye edecek delilleri ve ulemanın bu konu hakkında yazdıklarını zikretmeyi de ihmal etmemiştir.³⁶ İctihad kapısının kapandığını dile getirenlerin bu iddialarının, müctehit dereceleri arasındaki farkı bilmemekten kaynaklandığını beyan etmiştir.³⁷

Farklı âlimlerin icthadın şartları ile alakalı görüşlerini³⁸ ele aldıktan sonra bu konuda kendi şartlarından bahsetmiştir.³⁹ Ardından bir kişinin müctehid olup olmadığını anlamının yollarına değinmiş ve icthad yapılırken nasıl bir yol izlenmesi gerektiği ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁰

İctihadla alakalı bilgileri, delilleri ile aktaran Süyûti, Ebû Hureyre’nin Hz. Peygamber (s.a.v)’den rivâyet ettiği “*Yüce Allah, her asrın başında bu ümmete dinlerini yenileyecek bir kişi gönderir.*”⁴¹ hadisini nakleder.⁴² Bu hadisi naklettikten sonra hadisin

³⁴ Süyûti, *et-Tehaddüs*, s. 205-206; A.g.mlf., *Husnü’l-Muhâdara*, I, 313.

³⁵ Süyûti, *et-Tehaddüs*, s. 214; A.g.mlf., *Takrîru’l-İstinâd fî Tefsîri’l-İctihâd*, thk. Fuâd Abdulmün‘im Ahmed, Dârü’d-Da‘ve İskenderiye 1983, s. 29-69.

³⁶ Süyûti, *Takrîru’l-İstinâd*, s. 29-37; A.g.mlf., *er-Reddu ilâ men ahlede ile’l-ardi*, s. 3-38.

³⁷ A.g.mlf., *er-Reddu ilâ men ahlede ile’l-ardi*, s. 38-42.

³⁸ A.g.mlf., *Takrîru’l-İstinâd*, s. 38-47.

³⁹ A.g.mlf., *Takrîru’l-istinâd*, s. 47-50.

⁴⁰ A.g.mlf., *Takrîru’l-İstinâd*, s. 51-58.

⁴¹ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 1.

⁴² Süyûti, *Takrîru’l-istinâd*, s. 59; A.g.mlf., *et-Tehaddüs*, s. 215.

şerhlerinden bazılarını aktarır ve kendi görüşüne yer vererek her asırda gönderilecek müceddidin bir müctehid olduğunu ifade eder. Ardından her asrın müceddidlerini sayar ve bahsi geçen müceddidlerin çoğunun müctehidlerden olduğunu belirtir.⁴³ Süyûtî, içinde yaşadığı asra işaret ederek hicrî 896 senesinde olduklarını ve bu asırda gönderilen müceddidin kendisi olduğunu ilan eder.⁴⁴ Suyûtî'nin bu tutumu içtihad müessesesi ile tecdîd arasında güçlü bir bağ olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kendisinin içtihat için gerekli şartları taşıdığını belirtip müceddid olduğunu ilan etmesi de bu durumu teyit etmektedir.

2.2.3.4. Fıkıh'ta Tercih Ettiği Görüşler

Süyûtî, mezhep müktesebâtını benimsemekle beraber delilleri ile birlikte kendi tercih ve görüşlerini aktardığı da olmuştur. *et-Tehaddüs* isimli eserinde bu görüş ve tercihlerini *Havâşi'r-ravda* adlı çalışmasında delilleriyle birlikte anlattığını ifade etmiştir.⁴⁵ Örneğin hastalık sebebiyle iki namazın takdim yahut te'hîr suretiyle cem edilerek kılınmasının caiz olması, ezan, kamet ve iki bayram namazının farz-ı kifâye olması, Allah Rasûlü'ne (s.a.v) ya da diğer peygamberlerden birine söven kişinin cezasının ölüm olduğu ve böyle bir kişinin tövbe etmesinin ölüm cezasını ondan düşürmeyeceği şeklindeki görüşlerin kendisine ait olduğunu belirtmiştir.⁴⁶

2.2.3.5. Süyûtî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri

Yukarıda mezkûr hususlardan hareketle çok yönlü bir âlim olduğu herkes tarafından müsellem olan ve daha çok hadis, tefsir, dil ve tarih ilimlerinde şöhret kazanan Süyûtî'nin fıkıh ilmi ile alakalı çok sayıda eser kaleme alarak bu alana katkı sağlamıştır. Fıkıh ilmi ile alakalı mezhep imamlarının görüşlerinden bazılarını kabul etmeyip başka bir görüşü benimsemesi, mezhep birikimini okuyup farklı yorumlayabilme kabiliyetinin ve bu alana hâkim olmasının bir sonucudur. Fıkıhla ilgili te'lifatı da her asırda önemini korumuş ve bu eserler üzerine çok sayıda çalışmalar yapılmak suretiyle Süyûtî'nin etkisi asırlar sonrasına taşınmış gelmiştir. Süyûtî'nin kavâid alanına dair yazmış olduğu ve tezimiz

⁴³ Süyûtî, *Takrîru'l-İstinâd*, s. 59-62; A.g.mlf., *et-Tehaddüs*, s. 215-226.

⁴⁴ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 228; Zühaylî, *Mevsû'atu kadâya İslâmiyye mu'âsıra*, V, 398-400.

⁴⁵ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 228; Tabbâ', *el-İmâmü'l-Hâfız Celâlüddin es-Süyûtî*, s. 186.

⁴⁶ Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 228-233; Tabbâ', *el-İmâmü'l-Hâfız Celâlüddin es-Süyûtî*, s. 186-190.

el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâ'id-i ve furû'-i fikhî's-Şâfi'iyye isimli eseri bu anlamda önemli bir eserdir.

3. KAVÂİD-İ FIKHİYYE İLMİ

Fıkıh ilmi ile alakalı olarak zamanla farklı yazım türlerinin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Fıkıhî müktesebâtın okunup yorumlanması sonucunda oluşan bu yazım türlerine kavâid-i fikhîyye ilmi de dâhildir. Fukahânın farklı düşünce ve sâikleri merkeze alarak fıkıhî mirası etüd etmeleri neticesinde ortaya çıkan çeşitli alt edebî türler zamanla gelişimini tamamlayarak dev bir literatür meydana getirmiştir. Bu bölümde öncelikle kavâid ve kavâid ile bağlantılı kavramların tanımlarını zikredeceğiz. Ardından kavâid-i fikhîyye ilminin tarihsel gelişimi, önemi ve faydaları, delil olması meselesi gibi konulara temas edeceğiz.

3.1. Kavâid-i Fikhîyye ve İlgili Kavramların Tanımı

Bu başlık altında fıkıhî birikimin farklı okuma ve yorumlanmasının sonuçlarından biri olan kavâid-i fikhîyye terimi için klasik ve muasır eserlerde yapılan önemli birkaç tanımı zikredeceğiz. Ardından kâide kavramının terimleşme sürecine kısaca temas edip benzer kavramlarla bağlantısını özet bir şekilde işleyeceğiz. Fıkıhî kâidelerin bazen başka kavramlarla aynı manada bazen de benzer manalarda kullanıldığı vakidir. Dâbit, eşbâh ve'n-nezâir ve furûk kavramları bunların başında zikredilebilir. Burada mezkûr kavramların tanımları verilecek ve fıkıhî kâideler ile olan irtibatları özet bir şekilde zikredilecektir.

3.1.1. Kavâid Terimi

Kavâid (قواعد) kelimesi, kâide (قاعدة) kelimesinin çoğulu olup, Arapça oturmak anlamına gelen “قعد” fiilinden türetilmiş bir isimdir. Sözlük manası ‘temel ve esas’ anlamlarına gelmektedir.⁴⁷ Bu anlamlar dışında kâidenin ‘istikrar, sebat ve hayızdan kesilmiş kadınlar’ anlamında kullanımları da mevcuttur.⁴⁸ Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de de

⁴⁷ Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, “k-a-d” md., *Kitâbu'l- 'ayn müretteben 'alâ hurûfi'l-mu'cem*, thk. Abdulhamid Hindâvî, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, 409.

⁴⁸ Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed el-Makrî ‘k-a-d’ md., *el-Misbâhu'l-münîr*, thk. Hızır el-Cevâd, Mektebetü Lübnân, Beyrut 1987, s. 194-195; Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin, ‘k-a-d’ md.,

yukarıdaki manaları muhtevi kâide kelimesi birkaç yerde zikredilmiştir.⁴⁹

Fikhî kâidenin küllî ve ağlebî/ekserî olup olmaması noktasında tanımlar arasında birtakım farklılıklar söz konusu olmuştur. Kâide terimi için gerek klasik gerekse muasır eserlerde farklı tanımlar yapılmıştır. Ancak biz burada kâidenin biri klasik diğeri muasır dönemden olmak üzere iki tanımını vermekle yetineceğiz. Kâide tanımının fikhî fonksiyonuna uygunluğunun ıstılâhi olarak yerleştiği, İbn Nüceym'in (v.970/1563) *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserinin şârihi Ahmed b. Muhammed el-Hamevî'de (v.1098/1687) görülmektedir. Ona göre kâide, “kendisiyle cüz'ıyyâtının ahkâmının bilinmesi için o cüz'ıyyâtın çoğunluğunu kuşatan ekseri hükümdür, küllî hüküm değildir.” Hamevî, bu tanımdan sonra fikhî kâide için önemli bir hususa değinerek bazı istisnaları olsa da başka bir kâidenin altına girmeyenin, kâide olduğunu söyler.⁵⁰ Özetle klasik dönemde kaide tanımlarında genel olarak kazıyye, küllî, küllî emir, küllî hüküm, ekseri ve ağlebî hüküm tabirlerinin kullanıldığı söylenebilir.⁵¹

Kavâid alanında çalışma yapan muasır araştırmacılardan Ali Ahmed en-Nedvî ise fikhî kâide için iki tanım vermektedir. Ona göre birinci tanım: “altına giren meselelerin hükümlerinin kendisi vasıtası ile bilindiği ağlebî kazıyyede ifade edilen şer'î hükümdür.” İkinci tanım: “mevzûsu altına giren kazıyyelerde fikhin farklı bâblarına ait genel teşrîî hükümler içeren küllî fikhî asıldır.”⁵² Modern dönemde yapılan kâide tanımlarında ise daha çok küllî fikhî asıl, şer'î hüküm, ağlebî kazıyye, küllî fikhî kazıyye gibi tabirlerin kullanımı yaygındır.⁵³

Müfredâtu elf'azil-Kur'an, thk. Safvân Adnân Davûdî, Darü'l-Kalem, Dimeşk 2014, s. 678-679.

⁴⁹ Bkz. Bakara 2/127, Âl-i İmrân 3/121, Nûr 24/60, Nahl 16/128.

⁵⁰ Hamevî, Ahmed b. Muhammed, *Gamzu 'uyuni'l-besâir 'alâ mehâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâir*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I, 51.

⁵¹ Kâidenin diğer tanımları için bkz. Makkarî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Kavâid*, thk. Ahmed b. Abdillâh b. Hamîd, İhyâü't-Türâsi'l-İslâmî, Mekke t.y., I, 212; İbnü's-Sübkî, Tâcüddin Abdulvehhab b. Ali b. Abdilkafi, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcut ve Ali Muhammed Muavviz, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Mekke 2001, I, 12; Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif, “kaide” md., *et-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, Kahire t.s., s. 143.

⁵² Nedvî, Ali Ahmed, *el-Kavâidü'l-fikhiyye; Mefhûmuhâ, neş'etuhâ, tatavvuruhâ, dirâsetuhâ müellefetihâ, edilletuhâ, muhimmetuhâ, tatbikâtuhâ*, Dârü'l-Kalem, Dimeşk 2013, s. 43-45.

⁵³ Ayrıntılar için bkz. Bûrnû, Ahmed b. Muhammed el-Gazzî, *el-Vecîz fî idâhi kavâidi'l-fikhi'l-küllîyye*, Beyrut 2002, s. 14-15; Zeydân, Abdülkerim, *el-Vecîz fî şerhi'l-kavâidi'l-fikhiyye fî ş-şeri'ati'l-İslamiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2014, s. 7; Şübeyr, Muhammed Osman, *el-Kavâidu'l-Küllîyye ve'd-davâbitü'l-fikhiyye fî ş-şeri'ati'l-İslamiyye*, Darü'n-Nefâis, Ürdün 2007, s. 11-18; Zerka, Mustafa

Fıkıh eserlerinde kâideler ilk dönemlerden itibaren kullanılmış olsa da ‘kâide’nin ıstılah olarak tanımlanmasının mevcut literatür dikkate alındığında VIII/XIV.yüzyılın başlarına rastladığını söylemek mümkündür. Kâide terimini teknik manada ilk olarak ‘Alâî (v.761/1359), *el-Mecmû’u’l-müzheb fî kavâidi’l-mezheb* isimli eserinde kullanmıştır.⁵⁴

Bir kavramın ıstılâhî mana kazanması hemen mümkün olmaz. Bu yüzden söz konusu kavramın yerine eş anlamlı ya da benzer anlamlı kavramlar kullanılır. Kâide kavramı da ıstılâhî bir mana kazanmadan önceki dönemlerde kaynaklarda farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bu ifadelerden biri kâideden daha geniş bir manayı muhtevi *el-asl* kavramıdır. Bu kavramı Kerhî (v.340/952) *er-Risâle fî’l-usûl* isimli eserinde sıkça kullanmıştır.⁵⁵ ‘Alâî, mezkûr eserinde *el-asl* kelimesinin sadece kâide anlamına gelmeyip birçok manaya muhtemil olduğunu⁵⁶ ifade ederek aslında o dönemde kâide kavramının artık ıstılâhî manasının zihinlerde yerleştiğine işaret etmiştir. Fikhî kâideler *el-asl* kavramı dışında *ez-zâhir*, *el-mezheb* ve *el-câmi*’ gibi ifadelerle de aktarılmıştır.⁵⁷

3.1.2. Alakalı Kavramların Tanımı

Fikhî kâideler bazen başka kavramlarla aynı manada bazen de benzer manalarda kullanılmıştır. *Dâbit*, *el-Eşbâh* ve *n-nezâir* ve *fürûk* kavramları bunların başında zikredilebilir.

Dâbit: Sözlükte ‘kuvvet, büyüklük, muhafaza etmek, kontrol etmek’ gibi manalara⁵⁸ gelen bu kelime, fikhî bir terim olarak ise “bir konu ile alakalı olan fikhî prensip” anlamına gelir. “*Yakîn, şekk ile zâil olmaz*” prensibi kâide, “*sebebi ma’siyet*

Ahmed, *el-Medhalu’l-Fikhiyyu’l-‘âmm*, Dârü’l-Kalem, Dimeşk 2004, s. 965.

⁵⁴ ‘Alâî, Ebû Saîd Halil b. Keykeldî, *el-Mecmû’u’l-müzheb fî kavâidi’l-mezheb*, thk. Muhammed Ali el-Ubeydî ve Ahmed Hudayr Abbas, Dâru Ammâr, Ummân 2004, I, 71; Kızılkaya, Necmettin, *Haneft Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 45; Baktır, Mustafa, “Kâide”, *DİA*, XXIV, 205.

⁵⁵ Kerhî, Ebû’l-Hasen, *er-Risâle fî’l-usûl (Te’sîsu’n-Nazar ile birlikte)*, thk. Mustafa el-Kabbânî ed-Dimeşkî, Dâru İbnî Zeydûn, s. 80-87.

⁵⁶ ‘Alâî, *el-Mecmû’u’l-müzheb*, I, 71-72.

⁵⁷ Örnek için bkz., Kâsânî, ‘Alâuddin Ebû Bekr b. Mes’ûd, *Bedâi’us-sânâi’ fî tertibi’ş-şerâi’*, thk., Ali Muhammed Muavviz-Adil Ahmed Abdulmevcûd, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2003, I, 449; VI, 606; IX, 516.

⁵⁸ Halil b. Ahmed, *Kitabü’l-‘ayn*, “d-b-t” md., s. 6; Cürcânî, *et-Ta’rifât*, “d-b-t” md., s. 116.

olan her keffaret, hemen yerine getirilmelidir” prensibi ise dâbıt için bir örnektir.⁵⁹ Buna göre her dâbıtın kâide, fakat her kâidenin dâbıt olmadığı söylenebilir.

Eşbâh ve’n-nezâir: Eşbâh, ‘şibh’ veya ‘şebah’ kelimelerinin çoğulu olup ‘benzemek’ anlamında kullanılır.⁶⁰ Nezâir ise nazîre kelimesinin çoğulu olup ‘eşit derecede benzemek’ anlamına gelir.⁶¹ Fıkhî bir terim olarak ise “birbirlerine benzedikleri halde ancak fakihlerin çok dikkatli bir bakışla anlayabileceği bazı gizli sebeplerden dolayı hükümleri farklı olan meselelerdir.”⁶² VIII/XIV. yüzyılın başlarından itibaren kavâid ve furûk ilmi ile hiyel, elgâz, hikâyat gibi farklı konuları bir araya getiren eserlere *el-Eşbâh ve’n-nezâir* adı verilmiştir.⁶³ Dolayısıyla *el-Eşbâh ve’n-nezâir* ilminin kavâid ve furûk ile yakın ilişkili olduğu söylenebilir.

Furûk: Sözlükte ‘iki şeyi ayırmak’ anlamında olan fark (فرق) kelimesinin çoğuludur.⁶⁴ Fıkhî bir terim olarak furûk, “şekil açısından birbirine benzeyen fakat hüküm bakımından birbirinden ayrılan fikhî mes’ele ve kavramları inceleyen bir ilimdir.” Diğer bir ifadeyle sûreten benzer olan fikhî mes’ele ve kavramlar arasındaki farkların merkeze alınarak fikhî mirasın etüd edilmesi ile vücûd bulan bir ilim dalıdır.⁶⁵ *el-Eşbâh ve’n-nezâir* kavramı ile aralarında kapsayıcılık açısından bir ilişki söz konusudur. *el-Eşbâh ve’n-nezâir* ilmi, furûk ilmini içine alacak kadar geniş bir ilim dalıdır.

3.2. Kavâid-i Fıkhiyye İlminin Tarihsel Gelişimi

Fer’î hükümler üzerinde yapılan yeni çalışmalar sonucu ortaya çıkan fikhî yazım türlerinden olan kavâid edebiyatına dair ilk te’lifler, fikhî birikimin gelişimini tamamladığı ve sistematik bir yapıya kavuştuğu IV/X. yüzyıla denk gelmektedir. Burada kavâid-i fıkhiyyenin oluşumu, gelişimi ve literatürü hakkında özet bilgiler sunacağız.

⁵⁹ İbnü’s-Sübkî, *el-Eşbah ve’n-Nezâir*, I, 11.

⁶⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘ayn*, ‘ş-b-h’ md., s. 304-305.

⁶¹ Halil b. Ahmed, a.g.e., ‘n-z-r’ md., s. 237.

⁶² Hamevî, *Gamzu ‘Uyûni’l-Besâir*, I, 38.

⁶³ Nedvî, *el-Kavâidul-fıkhiyye*, s. 78.

⁶⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-‘ayn*, ‘f-r-k’ md., s. 317.

⁶⁵ Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, s. 28; Özen, Şükrü, “Furûk”, *DİA*, XIII, 223; Kızılkaya, İslam Hukukunda Farklar, İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 27, 210

3.2.1. Kavâid-i Fıkhiyye İlminin Doğuşu

Kaynaklardaki bilgilere göre kavâid edebiyatının doğuşu, Hanefî mezhebinin fikhî birikimini on yedi kâideye dayandıran Ebû Tâhir ed-Debbâs ile başlamıştır. Şâfiîler'in bu kâideleri bir şekilde Debbâs'tan almaya çalıştıkları fakat sadece yedi tanesini öğrenebildikleri ve Ebû Hüseyin el-Merverrûzî'nin (v.462/1070) bu yedi kâideyi, dört kâideye indirgediği de yer alan bilgiler arasındadır.⁶⁶

Kavâid edebiyatına dair ilk te'lif, Kerhî'nin (v.340/952) 37 kâide kaydettiği *er-Risâle* isimli eseridir.⁶⁷ Kavâid alanında önemli bir diğer aşama, Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin (v.430/1039) *Te'sîsu'n-Nazar* isimli eseriyle kaydedilmiştir.⁶⁸ Mezkûr iki kaynağa bakıldığında yöntem olarak birbirlerinin benzeri oldukları söylenebilir. Kerhî kâideleri *el-asl* kavramı ile zikretmiştir. Debûsî ise kâideleri daha çok ihtilaf merkezli ele almıştır. Her iki eserde de geçen kâidelerin ifade yapısı sonraki dönemde te'lif edilen eserlerdeki kâidelere kıyasla daha uzundur. Bu durum, kavâid edebiyatının ifade özelliklerinin bu dönemde henüz oluşmadığını gösterir. Fakat her iki müellifin de bu alanda öncü oldukları bilinen bir gerçektir.

3.2.2. Kavâid-i Fıkhiyye İlminin Gelişimi ve Literatürü

Doğuşu, IV/X. yüzyıla denk gelen kavâid ilmi alanında VII/XIII.yüzyıla kadar te'lif edilen birkaç eser dışında kayda değer bir gelişmeden bahsetmemiz mümkün gözükmemektedir. Durum böyle olmakla birlikte VII/XIII.yüzyılda kavâid ilmi, giderek gelişmiş ve takip eden birkaç yüzyıl içerisinde zirve dönem diye nitelendirilen bir döneme şahitlik etmiştir. Hanefî alimlerin kurduğu kavâid ilmi, Şâfiî ve Mâlikî imamların katkılarıyla gelişimini sürdürmüştür. Şafiî'lerin kaleme aldığı eserler sonraki dönemlerin te'lifâtına büyük ölçüde etki etmiştir. Burada gelişim dönemiyle alakalı önemli birkaç eser zikredilip söz konusu dönemlerde kavâid ilminin genel özelliklerine kısaca temas edilecektir. Kavâid ilminin tamamlanması aşamasını ifade eden Mecelle hakkında özet bilgileri sunacağız.

⁶⁶ Süyûtî, *el-Eşbâh*, s. 29; 'Atiyye, Cemâleddin, *et-Tanzîru'l-fikhî*, y.y. 1987, s. 78.

⁶⁷ Nedvî, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye*, s. 136; Bûrnû, *el-Vecîz*, s. 63.

⁶⁸ Nedvî, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye*, s. 137.

Hanefilerin kuruculuğunu yaptığı kavâid ilminin, VII/XIII.yüzyılda yaşamış iki önemli fakihin, makâsıd ve furûk merkezli fıkıh ve kavâid anlayışları çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Söz konusu makâsıd merkezli kavâid ve fıkıh anlayışı çerçevesinde dönemin önde gelen siması Sultanu'l- 'Ulemâ İzz b. Abdisselâm (v.660/1262) *el-Kavâidu 'l-kübra* olarak bilinen *Kavâidu 'l-ahkâm fî mesâili 'l-enâm* isimli eserini te'lif ederek kavâid anlayışına farklı bir boyut kazandırmıştır. Kâideler, maslahat-mefsedet ve bu iki kavramla alakalı konular merkeze alınarak açıklanmıştır. Eserde işlenen kâideler bazen uzun ifadelerle⁶⁹ bazen de kısaca dile getirilmiştir.⁷⁰ Buradan hareketle kâidelerin ifade yapılarına özgü bazı durumların henüz oluşmadığını söylemek mümkündür. Furûk merkezli kavâid anlayışının en önemli temsilcisi ise Şehâbeddin el-Karâfi'dir (v.684/1285). Fıkî meseleleri kavâid merkezli ele almak için te'lif ettiği *el-Furûk* diye bilinen *Envâru 'l-burûk fî envâi 'l-furûk* isimli eseri oldukça önemlidir. Mezkûr çalışmasından mes'eleler arasındaki farklılığın, dayandıkları kâidelerin farklı olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Karâfi bu farklılıkları, kaideleri temele alarak açıklamıştır.⁷¹

VIII/XIV. yüzyıl, özellikle Şafîî kavâid geleneği yönünden önemlidir. Öte yandan kavâid literatürü açısından te'lifâtın en fazla olduğu dönem olması hasebiyle altın çağ olarak nitelendirilir.⁷² Ayrıca bu yüzyılda te'lif edilen kavâid eserlerine *el-Eşbâh ve 'n-nezâir* isminin verilmiş olması dikkatleri çeken önemli husustur. Önceki dönemlerde ihtilaf, furûk ve makâsıd merkezli kavâid çalışmalarında ele alınan konular artık *el-Eşbâh ve 'n-nezâir* isimli eserler içerisine dâhil edilmiştir.⁷³ Bu başlık altında te'lif edilen ilk eser, İbnü'l-Vekîl'in (v.716/1317) *el-Eşbâh ve 'n-nezâir fî fikhî 'ş-Şafî'iyye* isimli eseridir. Bunun yanı sıra Malikî mezhebinde Karâfi'den sonra kavâid alanında önemli bir yere sahip olan Makkarî'nin (v.758/1337) *el-Kavâidu 'l-fikhiyye* isimli eseri, tertip ve farklı mezheplerin görüşlerine yer vermesi açısından önemlidir. Böyle olmasına rağmen müellif kâideleri işlerken detaya girmemiştir. Konular furû' tasnifine göre işlenmiş olup daha çok

⁶⁹ Bkz. İbn Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzeddîn, *el-Kavâidu 'l-kübrâ*, thk. Nezîh Kemâl Hammâd ve Osman Cum'a Damîriyye, Darü'l-Kalem, Dimeşk 2010, II, 249.

⁷⁰ Bkz. İbn Abdisselâm, *el-Kavâidu 'l-Kübrâ*, I, 87.

⁷¹ Karâfi, Şehâbüddin *el-Furûk*, thk. Halîl el-Mansûr, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Lübnân 2009, I, 9.

⁷² Nedvî, *el-Kavâidu 'l-fikhiyye*, s. 138.

⁷³ Kızılkaya, *Haneî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*, s. 173-174.

mezhepler arasındaki ihtilafa işaret edilmiştir.⁷⁴

VIII/XIV. yüzyılda kavâid düşüncesinin oluşumunda *el-Mecmû'ul-müzheb fî kavâidi'l-mezheb* isimli çalışmasıyla ön plana çıkan müellif, Şafî mezhebine mensub 'Alâî (v.761/1359)'dir. 'İzz b. Abdisselâm'ın etkisinin görüldüğü⁷⁵ eserinde 'Alâî, temel kâideleri anlatırken ilgili alt kâideleri de zikrederek⁷⁶ önceki müelliflerden farklı bir yöntem benimsemiş ve kendinden sonra te'lif edilecek kavâid eserlerine büyük ölçüde yol göstermiştir. Bu dönemin önemli çalışmalarından biri de Tâcüddîn İbnü's-Sübkî'nin (v.771/1317) *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseridir. Önceki dönem fikhî müktesebâtan istifade ettiği görülen müellifin⁷⁷ bu eseri, isim ve içerik olarak İbnü'l-Vekîl'in *el-Eşbâh ve'n-nezâir* adlı çalışmasına benzese de sistem ve düşünce noktasında daha ileri bir düzeyi temsil etmektedir. İbnü's-Sübkî, kâide ve dâbit ayrımlarının belirginleştiği bu çalışmasında kendinden önceki birikimi geliştirerek sonraki dönemlere büyük oranda etki etmiştir. Tasnif yöntemi açısından öncekilerden farklı bir metodu benimseyen Bedreddin ez-Zerkeşî (v.794/1392) *el-Mensûr fî'l-kavâid* isimli eserinde ele aldığı kâideleri kolaylık sağlamak amacıyla alfabetik bir sistem ile incelemiştir.⁷⁸ Kâide ve dâbitleri anlatırken furû'dan bolca örnek vermesi, Zerkeşî'nin kavâid düşüncesinin mezhep müktesabâtı ile ilişkisinin güçlü olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Yine bu dönemde yazılan bir diğer önemli kaynak, Hanbelî mezhebine mensup Ebû'l-Ferec İbn Receb'in (v.795/1395) *Takrîru'l-kavâid ve tahrîru'l-fevâid* isimli eseridir. Mezkûr çalışmasında, kâidelerin ifade yapıları uzun olmakla beraber mezhep müktesebâtının ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁹

İbnü'l-Mülakkın'ın (v.804/1401) *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseri IX/XIV. yüzyılın en önemli eserleri arasındadır. Genellikle Şafî mezhebinin görüşlerini esas almakla beraber kitabını Makkarî ve İbn Receb'in takip ettiği furû' fıkıh tertibine göre

⁷⁴ Bkz., Makkarî, Muhammed b. Muhammed, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, thk. Ahmed b. Abdillâh b. Hamîd, Mekke t.s.

⁷⁵ Bkz. 'Alâî, *el-Mecmû'u'l-müzheb*, I, 12-15.

⁷⁶ Bkz. 'Alâî, *el-Mecmû'u'l-müzheb*, I, 70.

⁷⁷ Bkz., İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 6-7.

⁷⁸ Bkz. Zerkeşî, Bedreddin, *el-Mensûr fî'l-kavâid*, thk. Muhammed Hasan İsmail, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, I, 11.

⁷⁹ Bkz., İbn Receb, Ebû'l-Ferec, *Takrîru'l-kavâid ve tahrîru'l-fevâid*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âli Selmân, Daru İbn Affân, Ürdün t.s. , I, 195; II, 618; III, 5.

te'lif etmiştir.⁸⁰ Bu yüzyılda yazılmış önemli bir diğer eser de Hısnî'nin (v.829/1426) *Kitabu'l-Kavâid* isimli eseridir. Tertib yönünden 'Alâî'nin *el-Mecmû'* isimli eserinin muhtasarı mahiyetindedir.⁸¹

X/XVI. yüzyıla gelindiğinde kavâid ilminin önceki dönemlere oranla sistematik yapısına tam olarak kavuştuğunu söylemek mümkündür. Önceki dönemlerde kullanılan dil ve üslûp, oturmuş bir yapı kazanmıştır. Kavâid alanında döneme damgasını vuran Celâleddin es-Süyûtî (v.911/1505) ve Zeynüddin İbn Nüceym'in (v.970/1563) eserleri sonraki yüzyılların te'lifatına büyük oranda yön tayin etmiştir. Özellikle İbn Nüceym'in eseri başta olmak üzere bahsi geçen iki müellifin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserleri üzerine çok sayıda şerh, hâşiye, muhtasar, manzume tarzı çalışmalar yapılmıştır. Hanbelî ve Malikîler nicelik olarak birçok eser te'lif etmelerine rağmen Hanefî ve Şâfiî müelliflerin eserlerinin ön planda olması dolayısıyla yeteri kadar ilgi görmemişlerdir. Burada Süyûtî ve İbn Nüceym'in eserlerine kısaca değinmekle yetineceğiz. Nitekim tezimizin asıl konusu olduğundan sonraki bölümlerde Süyûtî'nin eserini ayrıntıları ile ele alacağız.

Şâfiî kavâid düşüncesi açısından zirveyi temsil eden Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâid ve furû'i fıkhi's-Şafi'iyye* isimli eseri gerek dil gerekse üslûp açısından son derece önemli bir düzeydedir. İbnü'l-Vekîl'in kuruculuğunu yaptığı, daha sonra İbnü's-Sübki ve İbnü'l-Mulakkin'in geliştirerek devam ettirdiği *el-Eşbâh ve'n-nezâir* geleneği Süyûtî'de müttekâmil yapısına kavuşmuştur.

Hanefî imamların kurucusu olduğu fakat uzun bir süre durgunluk sürecine giren Hanefî kavâid geleneği, İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseriyle büyük bir canlılık kazanmıştır. Büyük bir ilgiye mazhar olmasının yanı sıra Mecelle kanunlarının oluşmasında temel metin halini almıştır. Bu eserle ilgili ayrıntılar sonraki bölümde verileceğinden ayrıntıya girilmeyecektir.

X/XVI. yüzyıldan sonra kavâid alanında yapılan çalışmalar uzun bir müddet önceki

⁸⁰ Bkz. İbnü'l-Mulakkin, Sıracüddin Ebû Hafs Ömer b. Ali, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâidi'l-fikh*, thk. Mustafa Mahmud el-Ezherî, Dârü'bni'l-Kayyim, Riyad 2010, I, 78-79.

⁸¹ Bkz. Hısnî, Takiyyüddin, *Kitabu'l-kavâid*, thk. Abdurrahman b. Abdillâh b. eş-Şa'lân, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1997; Nedvî, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, s. 241.

eserlerin şerhi, hâşiyesi, muhtasarı niteliğinde olmuştur. Burada bunlara değinmeden şer’î ahkâmın kanunlaştırılmasını ifade eden Mecelle’ye kısaca temas edeceğiz. Mecelle, çeşitli sebeplerden dolayı Ahmet Cevdet Paşa’nın başkanlığını yürüttüğü Mecelle Cemiyeti’nin hazırladığı bir metindir. 1868-1889 tarihleri arasında düzenlenen bu metin 1926 yılına kadar geçerli olmuştur. Söz konusu metin, Hanefî mezhebi esas alınarak hazırlanmıştır. Bundan önce kavâid kitapları daha çok mezhep müktesebâtı çerçevesinde ele alınırken, Mecelle, mezhep müktesebâtını belirli bir teorik zemine oturtmak için hazırlanmıştır. Furû’ fıkıh konularını bir düzene göre ele alan kavâid kitapları bu noktada Mecelle’den ayrılır. Batılı hukuk sistemleri örnek alınarak hazırlanan Mecelle metninin hazırlanmasında kısmen furû’ kısmen kavâid kitapları dikkate alınmış fakat kendisine ele alınan konular yeni bir yöntemle hazırlanmıştır. Dili oldukça sade ve anlaşılır bir yapıya sahip olan Mecelle, toplam 73 bâb ve 1851 maddeden ve başında 99 küllî kâidenin bulunduğu bir mukaddime ile 16 kitaptan oluşur. Kitap, bâb ve fasıl sistematigi takip edilerek yazılmış olup muâmelat ve yargı ile ilgili mevzûlara değinilmiştir.⁸²

3.3. Kavâid-i Fıkhiyye İlminin Değeri Ve Faydaları

Başlangıçta kazuistik bir metotla oluşan, sonraları doktriner bir yapıya bürünen fıkıh ilminin alt türlerinden biri olan kavâid-i fıkhiyyenin, mezheplerin gelişimini tamamlamasıyla birlikte temelleri atılmaya başlanmıştır. Mezhep müktesebâtı üzerinde gerçekleştirilen çözümlemeler gittikçe kavâid alanına gerek nitelik gerekse nicelik olarak büyük bir hız kazandırmıştır. Hükümleri, esaslara bağlama fikrinden teşekkül eden kâide düşüncesinin fıkıh ilmine sağladığı katkılarından dolayı büyük bir öneme sahip olduğunu ifade etmek gerekir.

Fıkî meselelerin çözümlemesindeki temel tavrı gösteren ve fıkıhın özünü oluşturan kavâid-i fıkhiyye, fıkıh ilminin hakikatini ve mantığını kavratarak kaynakları ve esrarına müttali kılar. Fer’î meseleleri tek tek öğrenmenin mümkün olmaması dolayısıyla birçok

⁸² Mecelle hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, Osman, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İsam, İstanbul 1973, s. 17-120; Kaşıkçı, Osman, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 41-73; Şimşirgil, Ahmet, Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB Yayınları, İstanbul 2008, s. 49-69; Yavuz, Hulusi, “Mecelle’nin Tedvini ve Cevdet Paşa’nın Hizmetleri”, *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1986, s. 41-101; Demir, Abdullah, *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*, Katre Yayınları, İzmir 2008, s. 209-214; Gür, A.Refik, *Hukuk ve Tarih Tefekkürü Bakımından Mecelle*, İsam, İstanbul 1951, s. 26-34; Aydın, Mehmet Akif, “Mecelle”, *DİA*, XXVIII, 231-235.

konuyu kapsamına alan kâideleri öğrenmek suretiyle fikhî mevzûların öğrenilmesi ve kavranmasında kolaylık hâsıl olur. Güçlü fikhî bir meleke kazandıracağından, kişiyi tahrir faaliyetine ehil kılarak yeni meselelerin çözüme kavuşturulmasında yardımcı olur. Ahkâmı bir bütün olarak kapsadığı düşünüldüğünde kâvâid-ı fikhiyye ilmini kavrayan kişinin İslâm fikhının makâsıdına ve felsefesine vakıf olmasından dolayı kısmi ictihâd melekmesine sahip olduğunu söylemek mümkündür.⁸³

3.4. Kavâid-i Fikhiyye'nin Delil Olması Mes'elesi

Bu başlık altında büyük bir önemi haiz ve çok sayıda faydası olan fikhî kâidelerin, hüküm istinbatında delil olarak kullanılması meselesi ile ilgili farklı görüş ve düşüncelere kısa bir şekilde yer vereceğiz. Fikhî kâidelerin hüküm istinbat ederken tek başına kaynak olup olmadığı hususunda kaynaklarda açık bir ifade bulunmamakla beraber, bazı müellifler, küllî kâideleri şer'î deliller arasında saymışlardır.⁸⁴ Ancak kavâidi, şer'î deliller arasında sayan âlimlerin bunları müstakil deliller sınıfında mı yoksa verilen hükmü destekleyici ve illetini açıklayıcı bir şekilde mi ele aldıkları pek açık değildir. Ayrıca bu kâideleri, fikhî deliller arasında sayan müelliflerin bunları fer'î delillerin sonunda saymaları, bazı müelliflerin de işaret ettiği gibi müftü ve hakimın önüne gelen meselenin çözümü için kaynaklarda özel delil bulunmadığı takdirde, meseleyi içine alan fikhî kâidelere istinaden fetva vererek konuyu çözüme kavuşturabilir görüşü⁸⁵ ile paralellik arz eder. Kitap ve Sünnet nasslarına dayalı ve istisnaları olmayan bazı kâideler,

⁸³ Karâfî, *el-Furûk*, I, 6-7; Zerkeşî, *el-Mensûr*, I, 11; İbn Recep, *Takrîrû'l-kavâid ve tahrîrû'l-fevâid*, I, 4; İbn Nuceym, *el-Eşbâh*, s. 10; Mârizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali, *el-Mu'lim bi-fevâidi'l-müslim*, thk. Muhammed eş-Şâzelî, en-Nefîr, Tunus 1988, II, 195; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, Riyâd 2003, I, 17; Dâvûdî, Abdülkâir, *el-Kavâidü'l-küllîyye ve'd-davâbit fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Dâr İbn Hazm, Beyrut 2009, s. 22-24; Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Medhalü'l-fikhiyyi'l-âm*, Dimeşk 2004, II, 968; Nedvî, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, s. 325-328; Şübeyr, *el-Kavâidü'l-küllîyye*, s. 75-81.

⁸⁴ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 97-98; Şâtibî, İbrahim b. Mûsâ, *el-Muvâfakât*, thk. Meşhur b. Hasan Âl Selmân, Mekke 1997, I, 32 Hâdimî, Ebû Saîd, *Mecâmi'ul-hakâik*, İstanbul 1308, s. 2; Bûrnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, I (birinci kısım), 46-49; Bâhüseyn, Yakup b. Abdilvehhâb, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, Riyâd 1998, s. 265, 278; Halîfî, "el-Kâidetü'l-fikhiyye", s. 310-317; Keylânî, Abdurrahman İbrahim, *Kavâidü'l-makâsîd 'inde'l-İmâm eş-Şâtibî*, Dimeşk 2000, s. 102, 106, 108; Meş'al, *Eserü'l-hilâfû'l-fikhi fi'l-kavâidi'l-muhtelefi'l-fihâ*, s. 244-246.

⁸⁵ Nedvî, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, s. 295; Yaman, Ahmet, "Bir Kavram Olarak "Fıkıh Kâideleri" ya da İslam Hukukunun Genel İlkeleri", *Marife: Bilimsel Birikim*, Cilt: I, Yıl: 1 Sayı: 1, Bahar 2001, s. 58; Kızılkaya, *Kâsânî'nin Bedâyi' İsimli Eserinde Kavâidin Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 63

hüküm istinbat ederken delil olarak kullanılırlar. Ancak bu tür kâidelerin delil olmayıp, kâidenin dayanağı olan nassın, meselenin asıl delili olduğu ifade edilmiştir.⁸⁶

Bu türden kâidelerin dışında kalan kâideler, hüküm istinbatında müstakil delil olarak kabul edilmezler. Kâidelerin, farklı fer'î meselelerin semeresi olup birçok meseleyi bir araya getirmesi, küllî olmayıp ağlebî oldukları için istisnalarının bulunması ve bunların çoğunun yakîn bilgi vermeyen tümevarım yöntemi ile elde edilmesi gibi hususlar buna gerekçe olarak gösterilmiştir. Bu kâideler daha ziyade asıl delili destekleyip hüküm tespitine yardımcı olabilirler.⁸⁷

⁸⁶ Güzelhisârî, Mustafa b. Muhammed, *Menâfiu'd-dekâik fî şerhi Mecâmii'l-hakâik*, Princeton University Library, y.y., t.s., s. 16; Sedlân, Salih b. Ğânim, *el-Kavâidu'l-fıkhiyyetu'l-kübrâ ve mâ teferra'a 'anhâ*, Daru Belensiyye, Riyad 1417, s. 35.

⁸⁷ Hamevî, *Gamzu 'uyûni'l-besâir*, I, 37; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, I, 11; Bûrnû, Ahmed b. Muhammed el-Gazzi, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, Beyrut 2003, I (birinci kısım), 45-46; A.g.mlf., *el-Vecîz fî kavâidi'l-fıkhiyye*, s. 38-43; Bâhüseyn, Yakup b. Abdilvehhâb, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye*, Riyâd 1998, s. 265, 272; Nedvî, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye*, s. 329-330; Halîfî, Riyâd Mansûr, “el-Kâidetü'l-fıkhiyye: hücciyetühâ ve davâbitü'l-istidlâli bihâ”, *Mecelletü's-şer'iyyetü ve'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye*, cilt 18, sayı 55, yıl 2003, s. 291, 304-310; Meş'al, Mahmûd İsmail Muhammed, *Eserü'l-hilâfû'l-fikhî fî'l-kavâidi'l-muhtelefi'l-fihâ medâ tatbikatihâ fî'l-fürû'i'l-mu'âsıra*, Darü's-Selâm, Kahire 2009, s. 243-244.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-EŞBÂH VE’N-NEZÂİR İLMİ VE SÜYÛTÎ’NİN ESERİ

1. EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR İLMİ

Farklı ilim dallarının gelişmesiyle birlikte tefsir, fıkıh, dil ve edebiyat gibi alanlarda, mahiyet veya hüküm açısından aralarında benzerlik bulunan kavram ve konuları, ilgili ilim dalının bütünlüğü içinde ve ortak bazı kurallar geliştirerek açıklamayı amaçlayan çalışmalar (*el-Eşbâh ve'n-nezâir*) ortaya çıkmıştır.¹ Hicrî ikinci yüzyıldan itibaren tefsir dalında *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isminde türünün ilk örnekleri te'lif edilmeye başlanmıştır. Ancak bu dalda yazılan ilk eserlerin daha çok *el-Vücûh ve'n-nezâir* adıyla anıldığı görülmektedir. Vücûh, 'vech' kelimesinin çoğuludur. Sözlükte 'yüz, çehre, bir şeyin yüzü, dış görünüşü, taraf, ön taraf, yön, kasıt, niyet, sebep, yol, sabah namazı, önemli ve şerefli kişi ve bir şeyin zatı' gibi anlamlarda kullanılmıştır.² Nezâir ise 'nazîre' kelimesinin çoğulu olup 'bir şeyin söz, fiil, şekil ve ahlakta aynısı, dengi, benzeri' gibi anlamlara gelmektedir.³

Mukâtil b. Süleymân (v.150/767), Yahyâ b. Sellâm (v.200/815), Ebû Hilal el-Askerî (v.400/1009), İsmâil b. Ahmed el-Hîrî (v.430/1039) ve Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegani'nin (v.478/1085) Kur'ân ilimlerinden önemli bir alanı temsil eden *el-Vücûh ve'n-nezâir* ilminin öncüleri olmalarına rağmen eserlerinde mezkûr kavramların tarifleri ile ilgili açıklamaya değinmedikleri görülmektedir. Fakat kitaplarında verdikleri örneklerden *vücûh* kavramı, 'Kur'ân'da aynı lafzın, farklı yerlerde muhtelif anlamlarda kullanılması', *nezâir* terimi ise 'bir lafzın anlamlarından birinin, başka âyetlerde tekrerrütmesi' şeklinde anlaşılmaktadır.⁴ Bu kavramlara ait ıstılahî ilk tanımlamayı İbnü'l-Cevzî

¹ Baktır, Mustafa, "el-Eşbâh ve'n-nezâir", *DİA*, XI, 456.

² İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem, "v-c-h" md., *Lisânu'l-'arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr v.d., Darü'l-Me'ârif, Kahire 1926, VI, 4775-4787; Zebîdî, Muhammed Murtezâ, "v-c-h" md., *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdulkerim el-Azbâvî, et-Türâsü'l-Arabî, Kuveyt 2001, XXXVI, 535-545.

³ İbn Manzûr, "n-z-r" md., *Lisânu'l-'arab*, VI, 4467-4468; Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, "n-z-r" md., *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd, Darü'l-Küttübî'l-İlmiyye, Beyrut 1998, II, 283.

⁴ Bkz. el-Belhî, Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâir fî'l-Kur'âni'l-'Âzîm*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Merkezü Cum'ati'l-Mâcid, Dübey 2006, s. 20-225; Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekerîyya, *et-Tesârif: Tefsîrû'l-Kur'ân mimme'stebehet esmâ'ühû ve tasarrafet meânih*, thk. Hind Şelebî, Müessesetü Âli'l-Beyt, Ummân 2008, s. 161-425; Askerî, Ebû Hilâl, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Osman, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye, Kahire 2007, s. 27-512; Hîrî, İsmâil b. Ahmed, *Vücûhu'l-Kur'ân*, thk. Fazlurrahmân Abdulalîm el-Efgânî, Yüksek Lisans Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Mekke 1984, s.

(v.591/1201) yapmıştır. Ona göre *vücûh* ve *'n-nezâir* 'harekesi ve lafzı aynı olan bir kelimenin farklı yerlerde farklı anlamlara gelmesidir. Fakat bu kelimelerin kullanıldığı her yerde aynı olan lafızlarına *nezâir*, bunların birbirinden farklı olan manalarına *vücûh* denir. Buna göre *nezâir* lafızlara, *vücûh* ise manalara verilen isimdir.'⁵

Mukatil b. Süleyman'ın Kur'ân-ı Kerim'deki birden fazla manaya gelen 185 kelimeyi tetkik ettiği *el-Vücûh ve 'n-nezâir* adlı eseri bu isimle yazılan ilk kaynaktır. Yahyâ b. Sellâm'ın *et-Tesârif: Tefsîrû'l-Kur'ân mimme'stebehet esmâ'ühû ve tasarrafet meânih*, Ebû Hilal el-Askerî'nin *el-Vücûh ve 'n-nezâir*, Hîrî'nin *Vücûhü'l-Kur'ân* ve Dâmegânî'nin *el-Vücûh ve 'n-nezâir li elfâzı Kitâbillâhi'l-'Azîz* isimli eserleri bu alanın öncüleri arasında sayılmaktadır.⁶

Arap dili ve edebiyatında da bu isim altında eserler kaleme alınmıştır. Kardeş olan Ebû Bekir el-Hâlidî (v.380/990) ve Ebû Osman el-Hâlidî (v.390/1000) *el-Eşbâh ve 'n-nezâir min eş'âri'l-mütekdimmîn ve 'l-câhiliyye ve 'l-muhadramîn* isimli eseri Câhiliyyûn⁷ ve Muhadramûn⁸ şairleriyle Muhdesûn⁹ şairlerine ait şiirler arasındaki benzerlikleri ele almak amacıyla te'lif etmişlerdir. Kardeşlerin bu eserde eski Arap şiirleri, kıt'a ve beyitlerinden güzel, ince ve derin anlamlı, bilhassa konu ve mana benzerliği bulunanları toplayarak meydana getirdikleri anlaşılmaktadır.¹⁰ Arap dili ve

53-561; Dâmegânî, Muhammed b. Ali, *el-Vücûh ve 'n-nezâir li elfâzı Kitâbillâhi'l-'Azîz*, thk. Abdulazîz Seyyidü'l-Ehl, Darü'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1980, s. 13-507.

⁵ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Nüzhetü'l-a'yuni 'n-nevâzir fî ilmi 'l-vücûh ve 'n-nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerim Kâzım er-Râdî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1987, s. 83.

⁶ Mertoğlu, Mehmet Suat, "el-Vücûh ve 'n-nezâir", *DİA*, XXXXIII, 141; Ayrıca bkz. Yaldızlı, Hasan, *Vücûh ve Nezâir İlmi ve Mukâtîl b. Süleyman'ın el-Vücûh ve 'n-Nezâir Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 30, 31, 39, 44, 48.

⁷ Câhiliyyûn: İmruu'l-Kays b. Hucr (v.540) ve el-A'sâ (v.7/629) gibi İslamiyet'ten önce, câhiliyye döneminde yaşamış şairlerdir. Bkz. el-Bağdâdî, Abdülkadir b. Ömer b. Bâyezîd, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü'lübâbi lisâni'l-'Arab*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1997, I, 5; Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi I: Câhiliyye Dönemi*, Fenomen Yayınları, Ankara 2009, s. 13; Ürün, Ahmet Kazım, *Klasik Arap Edebiyatı*, Çizgi Kitapevi, Konya 2015, s. 25.

⁸ Muhadramûn: Lebîd b. Rebia (v.40/660) ve Hassân b. Sabit (v.54/674) gibi hayatlarının bir kısmını hem Câhiliyye devrinde hem de İslâmiyet'in gelişinden sonra yaşamış olan şairlerdir. Bkz. el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, I, 6; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I: Câhiliyye Dönemi*, s. 13.

⁹ Muhdesûn: Muvelledûn olarak da bilinirler. Beşşâr b. Burd (v.167/783), Ebû Nuvâs (v.199/814) ve Müslim b. El-Velîd (v.208/813) gibi müteahhir dönem şairleridir. Bkz. el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, I, 6; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I: Câhiliyye Dönemi*, s. 13.

¹⁰ Bkz. el-Hâlidî, Ebû Bekir Muhammed b. Haşim ve Ebû Osman Sa'id el-Hâlidî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir min eş'âri'l-mütekdimmîn ve 'l-Câhiliyye ve 'l-Muhadramîn*, thk. Seyyid Muhammed Yusuf, Lecnetü't-

edebiyatına dair en önemli çalışmalardan biri, Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve 'n-nezâir fî 'n-nahv* isimli eseridir. Süyûtî'nin bu kitabı, İbnü's-Sübki'nin aynı adı taşıyan fıkıhla ilgili kitabından etkilenecek yazdığı anlaşılmaktadır.¹¹ Bir mukaddime ve yedi bölümden meydana gelen bu eserde Süyûtî, Arap dilinin gramer mes'elelerini benzerlik ve farklılık bakımından konu edinmiştir.¹²

Fıkıhın doktrin ve tedvin açısından gelişimini tamamlamasının ardından, farklı alanlardaki mes'elelere ortak açıklama getirmek için başvurulacak genel prensipleri belirlemeyi amaçlayan çalışmalar ortaya çıkmıştır. Böylece hem birbirine benzeyen fer'i mes'elelerin tamamına veya bir kısmına tatbiki mümkün olan hem de önerilen çözümlere ortak açıklamalar getiren genel kuralların tespit edilmesine başlanmıştır.¹³ Hicrî sekizinci yüzyıldan sonra kavâid eserlerinin *el-Eşbâh ve 'n-nezâir* olarak isimlendirildiğine yukarıda değinmiştik. Söz konusu durumun, fıkıhın alt edebî türlerinin, kavâid düşüncesinin esas alınarak bir araya getirilmesi ile alakalı olduğu söylenebilir. Kavâid-i fıkhiyye, furûk, hiyel, fikhî bilmece (elğâz) ve hikâyeler (mürâselât) gibi farklı yazım türleri, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir* adı altında toplanmıştır. Fakat bu isimde yazılan kitapların başlıklarında¹⁴ veya mukaddimelerinde¹⁵ kavâid ifadesinin kullanılmış olması bu eserlerin kavâid literatürüne dâhil olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla *el-Eşbâh ve 'n-nezâirin*, fıkıh içerisinde ayrı bir yazım geleneği olmayıp, kavâid eserlerine verilen bir isim olduğu söylenebilir.¹⁶ Bunun yanı sıra *el-Eşbâh ve 'n-nezâir* kitaplarında fikhî kâideler ile furûk gibi farklı alt disiplinler birlikte incelendiklerinden, bu eserlere kavâid

Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire 1965, I-II; Sancak, Yusuf, "Eski Arap Şiirinde Benzerlikler: el-Eşbâh ve 'n-nezâir", *Ekev Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler-*, Yıl: 7, Sayı: 16, Mayıs 2003, s. 225; Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, "Hâlidîyyân", *DİA*, XV, 294.

¹¹ Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir fî 'n-nahv*, thk. Abdü'l-Âl Sâlim Mükerrrem, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, I, 6-7.

¹² Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir fî 'n-nahv*, I-IX; Özbalkıç, Mehmet Reşit, "el-Eşbâh ve 'n-nezâir", *DİA*, XI, 457.

¹³ İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddimetü İbn Haldûn*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dâru Ya'rab, Dimeşk 2004, s. 192; Nedvî, *el-Kavâidu 'l-fıkhiyye*, s. 133-135; Bakır, "Kâide", *DİA*, XXIV, 206-207; A.g.mlf., "el-Eşbâh ve 'n-nezâir", *DİA*, XI, 456-457.

¹⁴ Örneğin Süyûtî eserini, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir fî kavâid-i ve furû 'i fikhî 'ş-Şâfi'iyye* olarak isimlendirmiştir.

¹⁵ Bkz. İbnü's-Sübki, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, I, 5-8; İbnü'l-Mülakkîn, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 78-79; Süyûtî, *el-Eşbâh*, s. 4-5; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir (Nüzhetü 'n-nevâzir* ile birlikte), s. 1-13.

¹⁶ Kızılkaya, *Haneî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*, s. 176.

ile furûk edebiyatını bir araya getiren kaynaklar denilebilir.¹⁷

Çalışmamız konusu gereği *el-Eşbâh ve'n-nezâir* kavramının fikhî fonksiyonu önemlidir. Burada *eşbâh* ve *nezâir* terimlerinin sözlük ve ıstılah anlamları verilip mezkûr kavramların birlikte kullanılması ile kazandığı mana üzerinde durulacaktır. Ayrıca bu kavramların terimleşme süreçleri de genel olarak anlatılacaktır. Gerek teknik gerekse muhteva yönünden incelenecek *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserlerin kavâid düşüncesine katkıları tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.1. el-Eşbâh ve'n-nezâir Kavramının Tanımı

Eşbâh terimi sözlükte 'şibh' veya 'şebah' kelimelerinin çoğulu olup 'benzer', 'denk' gibi anlamlarda kullanılır.¹⁸ *Nezâir* ise 'nazîre' kelimesinin çoğulu olup 'eşit derecede benzemek' anlamına gelir.¹⁹ Bu tanımlardan hareketle dilcilerin *eşbâh* ve *nezâir* kelimelerini aynı manada kullandıkları anlaşılmaktadır. Fakat Süyûtî, bu iki kavram arasında farklılık olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre *eşbâh*, 'aralarında birçok açıdan benzer olan şeyleri' konu edinirken *nezâir*, 'aralarında bir ve birkaç hususta benzerlik olan şeyleri' ifade eden kavramdır.²⁰

Eşbâh kavramının ilk kullanımına Hz. Ömer (r.a)'in (v.23/644) Ebû Musa el-E'sarî'ye (v.44/665) yazmış olduğu mektupta rastlanmaktadır. Hz. Ömer (r.a) bu mektubunda şu talimatı vermiştir: "*Sana getirilen davaların hükmü Kitab ve Sünnet'te yoksa ve bu hususta senin kalbinde bir şüphe oluşursa bunu iyice düşün. Emsâl ve Eşbâhı iyi öğren ve sonra diğerlerini bunlara kıyasla.*"²¹ Süyûtî bu mektubun, hakkında nakle

¹⁷ Özen, Şükrü, "Furûk", *DİA*, XIII, 225; Heinrichs, Wolfhart P., "Qawâ'id Fıkhiyya", *The Encyclopaedia of Islam*, Leden 2004, XII, 517-518.

¹⁸ Ferâhidî, Halil b. Ahmed, 'ş-b-h' md., *Kitâbu'l-'ayn müretteben 'alâ hurûfî'l-mu'cem*, thk. Abdülhamîd Hindâvî, Beyrut 2003, II, 304-305; İbn Manzûr, 'ş-b-h' md., *Lisânu'l-Arab*, IV, 2189-2191; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, s. 115.

¹⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 'n-z-r' md., s. 237; İbn Faris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, thk. Abdusselam Muhammed Harûn, Daru'l-fikr, Beyrut 1979, V, 444; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, s. 234; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VI, 4467-4468.

²⁰ Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, s. 677.

²¹ Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü'd-Dârekutnî* (et-Ta'liku'l-muğni 'ale'd-Dârekutnî ile birlikte), Dar İbn Hazm, Beyrut 2011, "Akdiye", 15; İbnü'l-Kayyim, Şemsüddin Muhammed b. Ebî Bekr, *İ'lâmü'l-müvakkîn an Rabbi'l-âlemîn*, thk. Meşhûr Hasan Ali Selman Ebû 'Ubeyde, Dar İbnü'l-Cevzî, el-Memleketu'l-'Arabiyye es-Suûdiyye 1423, I, 125.

dayalı bir delil bulunmayan mes'elelerde kıyas yapılabilmesi için benzer mes'elelerin bir araya toplanıp kavranması gerektiğine işaret ettiğini söylemiştir. Aynı zamanda benzer mes'elelerin bir kısmının şekil olarak benzeseler de gizli bir sebepten dolayı hüküm noktasında farklı olabileceğini dile getirmiştir. Şeklen benzeyen mes'eleler ile hüküm noktasında farklı olan mes'eleler arasındaki farkları konu edinen ilim dalının furûk ilmi olduğunu vurgulamıştır. Süyûtî'nin bu mektuba yaptığı açıklamalar, *eşbâh* kavramıyla birlikte kullanıldığında farklı bir anlam kazanan *nezâir* teriminin daha çok mes'ele ve kavramlar arasındaki farkları inceleyen furûk ilmi ile ilişkili olduğunu göstermektedir.²² Nitekim İbn Nüceym'in de *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserinin mukaddimesinde altıncı bölümü için *el-Eşbâh ve'n-nezâir* başlığını kullandığı görülmektedir. Fakat bu bölüme geldiğinde *el-furûk* başlığını da koyması bu iki kavram arasında büyük bir bağlantı olduğuna işaret etmektedir.²³ Buna binâen *nezâir* teriminin, furûk ilminin konu edindiği mes'eleleri inceleyen bir kavram olduğu söylenebilir. Dolayısıyla *el-Eşbâh ve'n-nezâir* ilmi, kavâid ve furûk alanıyla yakın bağlantılı ancak bunlardan daha geniş çerçeveli olarak da nitelendirilebilir. Nitekim Nedvî'nin *eşbâh* teriminin tek başına kâide ve dabitleri içine alamayacağı dolayısıyla mes'eleler arasındaki farkları inceleyen furûk ilmini ve başka mevzûları içine alabilmesi için âlimlerin *nezâir* terimini *eşbâh* kavramına izafe ettikleri doğrultusundaki açıklamaları bu durumu destekler mahiyettedir.²⁴

Nezâir kelimesinin *eşbâh* kelimesine izâfe edilmesiyle kavâid ilmi ile farklı edebî türleri kapsayan genel bir kavram oluşmuştur. Bunun sonucunda furûk, hiyel, elğâz ve mürâselât gibi farklı yazım türlerini içine alan eserler ortaya çıkmıştır. Fıkıh terminolojisinde *eşbâh* terimi, 'hüküm noktasında birbirine benzeyen fikhî mes'eleleri'; *nezâir* ise 'ilk bakışta birbirlerine benzeseler de hüküm noktasında benzerliği engelleyecek birtakım özelliklerden dolayı farklı olan mes'eleleri' ifade eder. Buna göre fikhî bir terim olarak *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, şeklen birbirine benzeyen fakat fakihlerin dikkatli araştırmalarıyla tespit edilebilen gizli bir sebepten ötürü hükümleri farklı olan

²² Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 28; Nedvî, *el-Kavâidu'l-Fıkhiyye*, s. 75; Dâvûdî, Abdulkadir, *el-Kavâidu'l-kulliyye ve'd-davâbit fî'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 19-20; Yaman, *İslam Hukukunun Genel İlkeleri*, Marife: Bilimsel Birikim, s. 56.

²³ Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 489.

²⁴ Bkz. Nedvî, *el-Kavâidu'l-fıkhiyye*, s. 77.

mes'eleleri ifade eden kavramlar olduğu anlaşılmaktadır.²⁵

Fıkıh ilmi açısından teori ve pratiği birleştiren *el-Eşbâh ve'n-nezâir* ile kavâid ilmi ve arasındaki bağlantıya kısaca değinecek olursak konu itibariyle aralarında kuvvetli bir bağ olduğunu söylemek mümkündür. Her ikisinin de konusunu furû'-ı fıkıh teşkil eder. Bunun yanı sıra iki ilim dalı da şerî hükmü açıklamayı hedef edinir. Böyle olmakla beraber ayrıldıkları birtakım hususlar da söz konusudur. Nitekim *el-Eşbâh ve'n-nezâir* ilmi furûk, hiyel, elğâz, mürâselât gibi muhtelif yazım türlerini de konu edinir. Dolayısıyla fikhî mes'eleler için genel çerçeveler çizerek daha soyut bir metodu benimseyen kavâid ilminden daha geniş bir alanı ifade eder.²⁶

1.2. el-Eşbâh ve'n-nezâir İlminin Önemi ve Faydaları

Fıkıh ilminin gelişimiyle birlikte fikhî müktesebâtın farklı bakış açılarıyla okunması sonucu birçok edebi türün ortaya çıktığı bilinmektedir. Özellikle hicrî sekizinci yüzyıl ve takip eden dönemlerde kavâid ve furûk ilminin bir araya getirilip hiyel, elğâz, hikâyât gibi başka konuların da eklenmesiyle meydana gelen *el-Eşbâh ve'n-nezâir* yazım türü, bu edebî türlerin en önemlilerinden birisidir. Bu eserlerde farklı birçok konunun ele alınması onlara bir değer atfetmiştir denilebilir.

Birçok kaynakta *el-Eşbâh ve'n-nezâir* ilminin, kişiye mezhebinin esaslarını sunup onu fikhın kaynaklarına muttali kıldığı ve dağınık hükümleri düzenli bir şekilde toplamaya yardımcı olduğu şeklinde önemi ve faydasına dair açıklamalar mevcuttur. Mesela Zerkeşî (v.794/1392), *el-Eşbâh ve'n-nezâir* ilminin önemini: "*Kutbuddin es-Sinbâtî'den (v.722/1322) bana ulaştı ki: Fıkıh, nezâiri bilmektir*" şeklinde ifade ettikten sonra *nezâir* ile kastedilen mananın, fakîhe mezhebinin esaslarını sunup onu fikhın kaynaklarına âşına kılan ve dağınık hükümleri düzenli bir şekilde toplamayı kolaylaştıran kâideler olduğunu belirtmiştir.²⁷ Süyûtî ise, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* ilminin, fikhın hakikatine, esaslarına, kaynaklarına ve sırlarına muttali olmayı sağladığını

²⁵ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 28; Fâdânî, Muhammed Yasin b. İsa, *el-Fevâidu'l-ceniyye hâşiyetu'l-mevâhibu's-seniyye*, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1996, I, 66; Hamevî, *Gamzu 'uyûni'l-besâir*, I, 38; Bâhüseyn, Yakub b. Abdilvehhâb, *el-Kavâidu'l-fikhiyye*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1998, s. 93; Şübeyr, *el-Kavâidu'l-Külliyeye*, s. 33.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bâhüseyn, *el-Kavâid*, s. 98; Şübeyr, *el-Kavâidu'l-Fikhiyye*, s. 33-34.

²⁷ Zerkeşî, *el-Mensûr*, I, 11.

belirtmiştir. Bu sayede kişi fikhî anlamada yetenekli hale gelir, ilhak (kıyas), tahrîc ve sürekli meydana gelen olayların ve hakkında hüküm bulunmayan mes'elelerin hükümlerini bilmeye muktedir olur.²⁸ İbnü's-Sübkî, İbnü'l-Mulakkîn ve İbn Nüceym de aynı isimle kaleme aldıkları eserlerinde *el-Eşbâh ve'n-nezâir* ilminin kolay elde edilemeyeceğine vurgu yaparak yukarıda belirtilen cümlelere yakın ifadelerle önemi ve faydaları üzerinde durmuşlardır.²⁹ *el-Eşbâh ve'n-nezâir* bilgisinin, kişiyi kısa zamanda birçok mes'elenin çözüme kavuşturulması noktasında yetenekli hale getirdiği söylenebilir.

1.3. Kavâid Eserlerinin el-Eşbâh ve'n-nezâir Olarak İsimlendirilmesi

İslâmî ilimlerin ayrı ayrı gelişmesine paralel olarak tefsir, fıkıh, dil ve edebiyat gibi alanlarda, mahiyet veya hüküm yönünden aralarında benzerlik bulunan kavram ve konuları, ilgili ilim dalının bütünlüğü içinde ve ortak bazı kurallar geliştirerek açıklamayı amaçlayan çok sayıda çalışma örneklerinin (*el-eşbâh ve'n-nezâir*) ortaya çıktığına yukarıda değinmiştik. Hicrî sekizinci yüzyılda kavâid edebiyatı gerek te'lifatın fazla olması gerekse Şâfiî fakihlerin kavâid alanında yazdıkları eserlere *el-Eşbâh ve'n-nezâir* ismini vermeleri açısından önemli bir aşamayı ifade etmektedir. Fikhî kâide ve mes'elelerin benzeştikleri ve ayrıştıkları noktaları ortaya koymak üzere ilk defa *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isminde eser te'lif etmeye başlayanların Şâfiî fakihler olduğu bilinmektedir.

el-Eşbâh ve'n-nezâir ismiyle yazılan eserlerin fıkıh kâidelerinin yanı sıra fûrûk, hıyel, elğaz, hikâyât gibi konuları da kapsadığına yukarıda değinmiştik. Bu konuların görünüşte benzer ama içerikte farklı olması ve bu durumun kitabın bir bölümünü teşkil etmesi bir kısım kavâid müelliflerini eserlerini *el-Eşbâh ve'n-nezâir* şeklinde bir isimlendirmeye sevk etmiş olabilir. İbn Nüceym'in belirttiği gibi *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, kavâid kaynakları içerisinde bir bölüm olarak mütalaa edilmesine rağmen zikrû'l-cüz' irâdetü'l-küll olarak bu fikhî edebî türe ad olmuştur.³⁰ Esâsen *kâide* kavramı *el-Eşbâh ve'n-nezâir* teriminden farklı bir açılıma sahiptir. Fakat kâidelerin geniş kapsamlı olması

²⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 26.

²⁹ Bkz. İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 6; İbnü'l-Mülakkîn, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 78; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 12.

³⁰ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 12; Hâmevî, *Gamzu 'uyûni'l-besâir*, I, 44; Bâhüseyn, *el-Kavâidu'l-fikhiyye*, s. 95.

dolayısıyla farklı mes'elelerin ilk bakışta yanlış değerlendirilmesine ve gerçekte ilgili olmayan kâideden çıkarılmasına sebep olabileceğinden *el-Eşbâh ve'n-nezâir* eserlerinde kâidelere yer verilmiştir denilebilir. Bu yanlışın önüne geçmek için önce kâideler detaylarıyla açıklanmış, neyi içerip neyi dışarıda tutacağı tespit edilmiş, sonra da *el-Eşbâh ve'n-nezâir* mes'eleleri incelenmiştir.³¹ Bunun yanı sıra bu yüzyıldan itibaren kavâid alanında çalışma yapan müellifler, aktardıkları kâidenin altında birçok benzer mes'ele ve istisna zikretmiş ve bunların ilgili kâide ile olan bağlantısını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu yüzden her kâidenin altında *el-Eşbâh ve'n-nezâir* denilebilecek birçok örnek bulunması böyle bir isimlendirmeye sebep olmuştur.³² Bunların yanında kâideler dışındaki diğer yazım türlerini ve uzaktan da olsa bunlarla alakalı konulara yer vermek arzusu bu eserlere *el-Eşbâh ve'n-nezâir* ismini vermede etkili olan diğer bir husustur. Nitekim bu arzunun gerçekleştirilmesinin kavâid başlığıyla uyumlu olmayacağı açıktır.³³

Kavâid eserlerini *el-Eşbâh ve'n-nezâir* adı altında kaleme alan ilk kişi Şâf'î fakihi İbnü'l-Vekîl'dir (v.716/1317).³⁴ Bundan önce kavâid ilmi alanında *el-Eşbah ve'n-nezâir* adıyla eserlerin te'lif edilmemiş olması Şâf'î fakihlerin bu alanda öncü olduklarını göstermektedir. Şâf'î mezhebinden İbnü'l-Vekîl, İbnü's-Sübkî, İbnü'l-Mülakkın, Süyûtî ve Hanefî mezhebinden İbn Nüceym bu isimle eser te'lif edenlerin başında gelmektedir. Bu dönemden sonra kavâid alanında yapılacak olan çalışmalar genel olarak bu eserler üzerine yapılan şerh, hâşiye ve muhtasar tarzı çalışmalarla devam etmiştir.

1.4. el-Eşbâh ve'n-nezâir Literatürü

Fıkıh ilmi sistematik bir yapıya kavuşup gerek tedvin gerekse doktriner olarak belirli bir olgunluğa ulaşıncaya çeşitli alt edebî türlerin ortaya çıkmıştır. *el-Eşbâh ve'n-nezâir* yazım türü de fikhî mes'elelerin benzerlik ve farklılıklar açısından incelenmesi amacıyla meydana gelen edebî bir türdür. Dolayısıyla bu disiplinin beslendiği ana kaynaklar mezhep müktesebâtını yansıtan furû'-ı fıkıh eserleridir. Bu yazım türünün

³¹ Yaman, "İslam Hukukunun Genel İlkeleri", *Marife: Bilimsel Birikim*, s. 56.

³² Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*, s. 244.

³³ Yaman, "İslam Hukukunun Genel İlkeleri", *Marife: Bilimsel Birikim*, s. 56.

³⁴ Hayatı için bkz. İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'yyetu'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tannâhî ve Abdulfettâh Muhammed el-Hılv, Daru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1964, IX, 253-273; İbn Kâdî eş-Şuhbe, Takiyyuddin, *Tabakâtu's-Şâfi'yye*, thk. Hafız Abdulalîm Hân, Dâiretü'l-Me'ârifü'l-İslâmî, Hindistan 1979, II, 304-306.

müstakil olarak tedvin edilmesi işinin ilk defa hicrî sekizinci yüzyılda Şâfiî fakihler eliyle gerçekleştirildiğine yukarıda değinmiştik. Burada *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserler teknik ve içerik açısından ele alınacaktır. Bilgi verilecek eserler şunlardır;

a. İbnü'l-Vekîl'in (v.716/1317) *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseri. Kavâid alanında Şâfiî fakihlerin öncülüğünde *el-Eşbâh ve'n-nezâir* başlığı taşıyan eserleri kaleme alma işini ilk olarak dönemin etkili isimlerinden sayılabilecek Ebû Abdillâh Sadrüddin İbnü'l-Vekîl³⁵ gerçekleştirmiştir. İzz b. Abdisselâm'ın kavâid düşüncesinden etkilendiği³⁶ bu eserini temize çekmeden vefat ettiği için eserinin birçok problemle muallel olduğu ifade edilmiştir.³⁷

Müellifin mukaddimesi olmadığından kitabın yazılma nedeni ve konuların tasnif edilmesinde takip edilen yöntem ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat müellif, eserinde konuların birçoğuna yer vermiştir. Eserde belirli bir tertipten bahsetmek oldukça güçtür. Müellif konuları daha çok kâide, fâide ve fasıl başlıkları altında incelemeye tabi tutmuştur.³⁸ Farklı görüşler aktarılacakla beraber mezhep müktesebâtının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu durum kavâid edebiyatına hâkim olan mezhepler arası ihtilaftan tek mezhep eksenli kavâid anlayışına geçildiğini göstermektedir. Alanında yazılan ilk eser olması itibarıyla kendisinden sonra yazılan eserler ile aralarında ortak bir tarzdan bahsetmek oldukça güçtür. Tüm olumsuzluklarına rağmen İbnü'l-Vekîl'in söz konusu eserine farklı kaynaklarda sıkça atıfta bulunulması³⁹ onun bu alanda öncü olduğunu göstermektedir.

b. İbnü's-Sübkî'nin (v.771/1371) *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseri.. Kavâid alanında eser veren müelliflerin çalışmalarına muttali olan ve bu sahada en yetkin kitaplardan

³⁵ Hayatı için bkz. İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, VIII, 163, 243.

³⁶ Fâdânî, *el-Fevâidu'l-ceniyye*, I, 66; Kızılkaya, *Haneî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*, s. 177.

³⁷ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, IX, 255; Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh, *Keşfü'z-zünûn 'an esâmil-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Mehmet Şerafeddin Yaltkaya, Dâru İhyâi't-Türâsil-Arabî, Beyrut 1941, I, 100; 'Alâî, *el-Mecmû'u'l-müzheb*, I, 11-12.

³⁸ Bkz. İbnü'l-Vekîl, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 13, 15, 25-26, 33-34, 58, 62, 67, 74, 84, 86, 89, 91, 113, 118, 359.

³⁹ Bkz. Alâî, *el-Mecmû'u'l-müzheb*, I, 11-12; İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 7; Zerkeşî, *el-Mensûr*, I, 13; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 319, 386.

kabul edilen *el-Eşbâh ve'n-nezâir/el-Kavâ'id/el-Fevâidü'l-müştemile 'ale'l-el-eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseri kaleme alan İbnü's-Sübkî'nin⁴⁰ muhtevâ ve isim açısından İbnü'l-Vekîl'den, sistem olarak 'Alâî'den ve düşünce olarak İzz b. Abdisselâm'dan istifade ettiği ve söz konusu eserinin Şâfiî mezhebinin sınırlarını aşan bir çalışmanın ürünü olduğu söylenebilir.⁴¹ Müellifin mukaddimesinden, Şâfiî geleneği ve kavâid edebiyatı arasında sıkı bir irtibat olduğu anlaşılmaktadır.⁴² İbnü's-Sübkî, İbnü'l-Vekîl'in *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserinin bazı boşluklarını doldurmak için *el-Eşbâh ve'n-nezâir* kitabını kaleme almaya karar verdiğini, dağınık olan kâideleri düzenleyip İbnü'l-Vekîl'in çalışmasına ilavelerde bulunduğunu belirtmiştir.⁴³

Hem fakîh hem de müderris için kavâidin önemine değinen⁴⁴ İbnü's-Sübkî, eserini bir mukaddime ve sekiz ana bölümden meydana getirmiştir. Birinci bölüm kavâid-i hamse denilen meşhur küllî kâidelere tahsis edilmiştir. İkinci kısım beş küllî kâideden daha az kapsamlı kavâid-i 'amme hakkındadır. Üçüncü kısım davâbit-ı fıkhiyye ile alakalıdır. Dördüncü kısım fikhî mes'elelerin üzerine bina edildiği kelâmi mes'eleler ile ilgilidir. Beşinci kısım fikhî mes'elelerin tahric edildiği usûl ile alakalı mes'eleleri konu edinir. Altıncı bölüm fikhî mes'elelere etki eden nahivle ilgili konular hakkındadır. Yedinci bölüm imamların ihtilaf ettiği ve fikhî mes'elelerin üzerine bina edildiği muhtelif me'hazları anlatır. Sekizinci bölüm elğâz (fikhî bilmece) bahsini konu edinir.⁴⁵

c. İbnü'l-Mülakkın'ın (v.804/1401) *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâid-i fikh* isimli eseri. VIII/XIV. yüzyılda kaleme alınan kavâid eserlerinde sistematik bir yapıya kavuşan yazım geleneği, IX/XV. yüzyıl müellifleri tarafından da takip edilmiştir. Şâfiî fakîhlerin çok sayıda eser kaleme aldıkları ve diğer mezhepleri geride bıraktıkları bu yüzyılda yaşayan müelliflerin çoğu, önceki dönemlerde benimsenen yazım yönteminin sağlam bir yapıya

⁴⁰ İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddin Ahmed b. Ali, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*, Dâiretü'l-Me'ârifü'l-Osmânî, Beyrut 1349, II, 425-428; Dimeşkî, Abdulkadir b. Muhammed en-Nu'aymî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 100-101; n Hacer, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, II, 425.

⁴¹ Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*, s. 188.

⁴² İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 6.

⁴³ İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 7-8; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî'n-nahv*, I, 8.

⁴⁴ İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 5-6, 10-11.

⁴⁵ Bkz. İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I-II.

kavuşmasına katkı sağlamışlardır.

Bu dönemin en önemli eserlerinden biri Siracüddin İbnü'l-Mulakkin'in⁴⁶ *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli kitabıdır. Çalışmasının girişinde önceki müelliflerin kavâid düşüncesine etkilerinin büyük olduğunu fakat kitaplarını furû' fıkıh sistematiğini gözeterek te'lif etmediklerini, dolayısıyla kolaylık sağlaması amacıyla kendi eserini bu minval üzere te'lif ettiğini ifade etmiştir.⁴⁷ Daha ziyade Şâfiî fakihlerin görüş ve ihtilâflarına yer veren İbnü'l-Mulakkin, birçok kâide ve dâbit zikretmekle beraber bazı temel kâideleri eserinde ele almamıştır. Furû' sistematiğini esas aldığı bu eserinde, bâb başlıklarının altında *kâide* alt başlığı ile bir kâide veya dâbit nakletmiştir. Böylece konuyla ilgili verdiği örneklerle incelediği kâidenin ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır.⁴⁸

d. Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseri. Yukarıda Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserinin gerek yöntem gerekse muhteva açısından ileri bir düzeyi temsil eden bir çalışma olduğuna değinmiştik. Süyûtî'nin mezkûr eseri daha sonra detaylı olarak ele alınacağından burada ayrıca detaya girilmeyecektir.

e. İbn Nüceym'in (v.970/1563) *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseri. Önemli bir Hanefî âlimi olan İbn Nüceym⁴⁹, büyük bir ilgiye mazhar olan *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserini te'lif etmeden önce dâbitlar ile istisnaları işlediği *el-Fevâidu'z-zeyniyye fî'l-fikhi'l-Hanefiyye* adında muhtasar bir eser kaleme almıştır.⁵⁰ Hanefî mezhebinde fıkıhla ilgili birçok eserin te'lif edilmesine rağmen kavâid alanında İbnü's-Sübkî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli kitabına benzer bir esere denk gelmediğini dile getirmiştir. Dolayısıyla İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli kitabını, İbnü's-Sübkî'nin aynı adla te'lif ettiği çalışmasını model alarak kaleme aldığı anlaşılmaktadır.⁵¹ Onun dönemine kadar Hanefî

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VI, 100-105.

⁴⁷ Bkz. İbnü'l-Mülakkin, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 78-79.

⁴⁸ Örnek olarak bkz. İbnü'l-Mülakkin, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 129-131.

⁴⁹ Hayatı için bkz. et-Temimî, Takiyyuddin b. Abdülkadir, *et-Tabâkatü's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv, el-Meclisü'l-A'lâ li's-Şu'ûni'l-İslâmî, Kahire 1970, III, 275-276; Özel, Ahmet, "İbn Nüceym", *DİA*, XX, 236.

⁵⁰ Bkz. İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim, *el-Fevâdü'z-zeyniyye fi mezhebi'l-Hanefiyye* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân, Dâr İbn Cevzî, Ürdün t.s., s. 8.

⁵¹ Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* (*Nüzhetü'n-nevâzir* ile birlikte) thk. Muhammed Mutî' el-

mezhebinde kavâid alanında te'lifât az olmasına rağmen bundan sonra yapılacak olan çalışmaların İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâir* adlı eseri üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir.

İbn Nüceym, daha çok Hanefî mezhebinin kaynaklarından istifade ettiği⁵² ve bir mukaddime, kitabın genel çerçevesini çizdiği bir fihrist ve yedi ana bölümden oluşturduğu eserinde fûrû' ağırlıklı bir kavâid düşüncesini benimsemiştir. Mukaddimesinde fıkıh ilminin üstünlüğünü ve önemini belirten ifadeler kullanan⁵³ İbn Nüceym'in kâideler ile içtihat ve tahrir faaliyetleri arasında sıkı bir bağın olduğunu gösteren ifadeler kullanmıştır.⁵⁴ Ayrıca fikhî kâidelerin ortaya çıkışı ile ilgili Ebû Tâhir ed-Debbâs hikâyesini nakletmiştir.⁵⁵

İbn Nüceym, "*el-Fennu'l-evvel*" ismini verdiği birinci bölümü iki kısma ayırmıştır. İlk kısımda fikhın bütün konularını kuşatan altı kâide ve alt kâidelerini⁵⁶ ikinci kısımda sayısız cüz'î ahkâmın kendilerinden tahrîc edildiği on dokuz kâide olmak üzere toplam yirmi beş kâideyi ele almıştır.⁵⁷ "*Fevâid*" başlığını kullandığı ikinci bölümde İbn Nüceym, daha önceden *el-Fevâidü'z-zeyniyye* isimli eserinde ele aldığı ve sayısı beş yüze ulaşan dâbit ve istisnaları *Hidâye* ve *Kenzü'd-dekâik* gibi temel eserlerin tertibini takip ederek ve bazı ilavelerde bulunarak ele almıştır.⁵⁸ Müellif konuları anlatmaya geçmeden önce kâide ve dâbit arasındaki farka işaret etmiştir. *Kâide*, çeşitli fer'i mes'eleleri cem ederken *dâbit* ise bir konuyla ilgili fer'i mevuzları bir araya getirir.⁵⁹

İbn Nüceym "*cem' ve farklar*" başlığını verdiği üçüncü bölümde çokça tekrarlanan

Hafız, Darü'l-Fikr, Dimeşk 2005, s. 10.

⁵² Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 12-13; et-Tâcî, Muhammed Hibetullah b. Muhammed, et-Tahkîku'l-bâhir şerhu'l-Eşbâh ve'n-nezâir (mahtut nüsha), v.32-35; Pîrizâde, İbrahim b. Hüseyin b. Ahmed, 'Umdetü zevi'l-besâir li halli mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-nezâir, thk. Saffet Köse-İlyas Kaplan, Mektebetü'l-İrşâd, İstanbul 2016, I, 56-57.

⁵³ Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 58-59.

⁵⁴ Pîrizâde, 'Umdetü zevi'l-besâir, I, 51.

⁵⁵ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 10.

⁵⁶ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 14-114.

⁵⁷ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 114-190.

⁵⁸ Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 192-358.

⁵⁹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 192.

ve bir fakîhin bilmemesinin ayıp karşılanacağı konular üzerinde durmuştur.⁶⁰ Çeşitli mes'elelerin dayandıkları kâideler ile irtibatını göstermesi açısından önemli bir bölümdür. İbn Nüceym aralarında küçük farklılıklar olduğundan dolayı ayırt edilmesi güç olan mes'elelerin izahını ele aldığı bu bölümde mezhep kaynaklarından aktarımlarda bulunduğu gibi diğer mezheplerin görüşlerini de zikretmiştir.⁶¹ “*Elğâz*” başlığını verdiği dördüncü bölümde fikhî bilmeceleri konu edinmiştir. Bölümün başında *elğâz* teriminin analizini yapmış ve istifade ettiği eserleri saymıştır. Ardından taharetten başlayıp ferâiz bahsine kadar çeşitli fikhî bilmeceleri aktarmıştır.⁶² Beşinci bölümde İbn Nüceym, kendisinden önceki kavâid müelliflerinden farklı olarak *hiyel*⁶³ konusunu ele almıştır.⁶⁴ Dolayısıyla hiyel konusunun *el-Eşbâh ve'n-nezâir* tarzı kitaplarda yer verilmesi konusunda İbn Nüceym'in öncü olduğunu söylemek mümkündür. İbn Nüceym “*furûk*” başlığını verdiği altıncı bölümde Kerâbisî'nin (v.570/1174) *Telkîhu'l-mahbûbî* isimli furûk kitabından bazı örnekleri bir araya getirip fer'î mes'eleler arasındaki farkları aktarmış ve bunlarla kâideler arasındaki irtibatı ortaya koymaya çalışmıştır.⁶⁵ İbn Nüceym “*hikâyat ve'l-mürâselât*” başlığını verdiği kitabın yedinci ve son bölümünde mezhep teşekkülünde kurucu vasfına sahip ilmî kişiliklerin hayatlarından kesitler anlatan örnekleri aktarmıştır.⁶⁶

2. SÜYÛTÎ'NİN *EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR* İSİMLİ ESERİ

X/XVI. yüzyılda te'lif edilen eserlerde kâidelerin ifade yapıları oturmuş, önceki dönem müellifleri tarafından geliştirilen yazım şekilleri kabul edilerek ortak bir yöntem

⁶⁰ Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 359-465.

⁶¹ Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 400-401.

⁶² Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 466-476.

⁶³ Arapça'da ‘değişmek, çare, çıkış yolu, kurnazlık’ gibi anlamalara gelen ‘hîle’ kelimesinin çoğulu olan ‘hiyel’ kavramı, “şekil bakımından hukuka uygun bir işlemin vasıta kılınarak yasaklanmış bir sonucu elde etmek amacıyla yapılan muamele” anlamını taşımaktadır. Bkz. Zebîdî, ‘h-v-l’ md., *Tâcü'l-'arûs*, XXVIII, 368-369; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğât: el-Esmâ*, I, thk. Alî Muhammed Muavvad ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Darü'n-nefâis, Beyrut 2009, s. 101-103; Hiyel örnekleri için bkz. Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Mehâric fi'l-hiyel*, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye, Kahire 1999, s. 5-141; İbn Batta el-Ukberî, Ebû Ubeydullah b. Muhammed, *İbtâlû'l-hiyel*, thk. Süleyman b. Abdillâh Umeyr, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1996, s. 49-147.

⁶⁴ Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 477-488.

⁶⁵ Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 489-492.

⁶⁶ Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 493-511.

geliştirilmiştir. Süyûtî ile İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâir* adlı eserleri döneme damgasını vuran en önemli iki kaynaktır. Aynı isimde yazılan ilk eserlere kıyasla gerek tertip ve üslûb gerekse muhtevâ açısından oldukça ileri bir düzeyi temsil eden mezkûr iki eser, daha sonraki yüzyılların te'lifâtına büyük oranda yön vermiş ve âdeta kendilerinden önceki müellifler ile sonrakiler arasında bir köprü vazifesi görmüştür. İlerleyen zamanlarda kavâid alanında yapılan çalışmalar bahsi geçen iki eser üzerinde muhtasar, şerh, hâşiye, manzume tarzı çalışmalar olarak devam etmiştir. Burada Süyûtî'nin eserini hem muhteva hem teknik açıdan tanıtacak mahiyette bilgiler aktaracağız. Daha sonra bu adla yazılan eserler arasında mukayese yaparak aralarındaki benzerlikler ve farklılıkları tespit etmeye çalışacağız.

2.1. Müellifin Kitabı Te'lif Sebebi

Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserini kaleme almadan önce kâide ve dâbitleri incelediği *Şevâridü'l-fevâid fî'd-davâbit ve'l-kavâid* isminde yazdığı eserin talebeler arasında hüsnü kabul görüp ilim erbabının mezkûr eserden istifade etmesi üzerine *el-Eşbâh ven'nezâir* adlı çalışmasını te'lif ettiğini belirtmiştir.⁶⁷

2.2. Eserde Takip Edilen Metod

Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserini önemli kılan özelliklerden biri kitabında takip ettiği yöntemdir. Nitekim Süyûtî, mes'eleleri ele alırken konu bütünlüğünü koruyacak bir tarzı benimsemiştir. Mukaddimesinde sunduğu bilgilerden konuları rast gele ele almadığı; bilakis bir önem ve tertîb sırasına riâyet ettiği bir metodu benimsediği anlaşılmaktadır.

Her bölümde incelediği konuları kapsayıcı mahiyette başlıklar kullanmıştır. Yedi kısma ayırdığı kitabında kâideleri incelerken naklî ve aklî delilleri bağlamına uygun olarak zikretmiş⁶⁸ ve mezhep mükteşebâtından çokça istifade etmiştir. Bu durum kâideler ve nasslar arasındaki bağlantıyı göstermesi açısından oldukça önemlidir. İlgili delilleri aktardıktan sonra kâide ile ilgili furû'-ı fıkıhtan örneklerini zikretmesi kâidenin fer'î

⁶⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 25.

⁶⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 30-31, 124-125.

mes'eleler ile bağıını göstermesi açısından büyük bir önemi haizdir.⁶⁹ Kendisinden önce yazılmış kavâid kitaplarına kıyasla Süyûtî'de özellikle ilk bölümlerde kâide-dâbıt arasındaki ayrımı görmek oldukça kolaydır. Müellif genel kâideyi anlatırken varsa alt kâideleri ve istisnaları da anlatmıştır.⁷⁰ Şafi'î mezhebine mensup olmasına rağmen diğer mezhep müktesebâtından da istifade etmiştir.⁷¹ Aktardığı görüşlerin bir kısmını kabul etse de bazılarını reddedip delilleriyle birlikte kendi tercihini beyan ettiği de olmuştur.⁷² Genel fikhî kâidelerin fıkıh ilmiyle olduğu kadar diğer ilim dallarının çeşitli konularıyla da alakalı olduğunu dile getiren Süyûtî, konu ile ilgili örneklere yer vermiştir.⁷³

2.3. Kitabın Kısımları ve İçeriği

Süyûtî, kavâid alanında önemli bir kaynak olan *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserinin içeriği ve bölümleri ile ilgili mukaddimesinde kısa bilgiler sunmuştur. Kavâid-i fikiyye, usul ve fûrû'un benzer mes'eleleri ile ilgili birçok konuyu ele aldığı eserini yedi kısma ayırmıştır.⁷⁴ Kitabın mukaddimesi hakkında bilgi verip yedi ana bölümde işlenen konulara genel olarak temas edeceğiz.

Mukaddime

Süyûtî, mukaddimesinde önemli birkaç noktaya vurgu yapmıştır. Fıkıhın alt ilim dallarından meydana geldiği; bunların en faydalısının *el-Eşbâh ve'n-nezâir* ilmi olduğu vurguladığı önemli noktalardan biridir..⁷⁵ Burada birkaç husus dikkat çekmektedir. Fıkıhın farklı dalların toplamından oluşan yapısı ve fıkıhın değişik bölümleri arasında en yararlı olanın *el-Eşbâh ve'n-nezâir* bilgisi olması Süyûtî'nin kendi dönemine kadar ortaya çıkan çeşitli yazım türlerini dikkate alarak yapılmış bir yorum olup, kavâid ilminin de fıkıhın alt dallarından biri olduğunu göstermesi açısından büyük bir önemi haizdir.⁷⁶

⁶⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s.32-35, 91-94.

⁷⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 91-97, 132-139.

⁷¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 103-104.

⁷² Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s.314-315.

⁷³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 85-90.

⁷⁴ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 24-25; Ayrıca bkz. Garayibe, *Bühûsün fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 192-197.

⁷⁵ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 23.

⁷⁶ Kızılkaya, *Hanefti Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*, s. 262.

*el-Eşbâh ve'n-nezâir*in önemli bir ilim dalı olduğunu belirten müellif bunu Şâfiî fukahasına ait “*fıkıh, nezâiri bilmektir*” görüşü ile temellendirmiştir. Ayrıca Hz. Ömer’in, Ebû Musâ el-Eş‘âri’ye gönderdiği mektubunda geçen “*eşbâhı kavrayıp, kaynaklarda hükmü bulunmayan mes’eleleri bunlara kıyaslamasını*”⁷⁷ tavsiye ettiği rivâyeti aktaran Süyûtî, mektupta geçen kavramlarla alakalı önemli noktalara temas etmiştir.⁷⁸ Ona göre “*nezâir*” kavramı, mes’elelerin özel bir sebepten dolayı hüküm yönünden birbirinden farklı olmasıdır. Hüküm ve illet açısından farklı olup şekil olarak birbirine benzeyen bu mes’eleleri açıklayan ilme furûk denmektedir.⁷⁹ Bu bilgilerden *el-Eşbâh ve'n-nezâir* yazım geleneği ile furûk edebiyatı arasında güçlü bir bağ olduğu anlaşılmaktadır.

Birinci Bölüm: Temel Beş Küllî Kâide

Müellif bu bölümde, âlimlerin bütün fikhî mes’elelerin kendilerine dayandığını dile getirdiği temel beş küllî kâideyi ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Ebû Tâhir ed-Debbâs’ın Hanefî mezhebini 17 kâideye dayandığına dair olayı naklederek bölüme giriş yapmıştır. Ardından, Kâdî Hüseyin’in (v.462/1069) Şâfiî mezhebinin dayandığını ifade ettiği dört kâide ve bu kâidelerin delillerini kısaca zikretmiştir.⁸⁰ Bir kısım âlimin, bunlara bir kâide daha ekleyerek fikhî beş kâideye dayandırdıklarını belirtmiştir. İbnü’s-Sübki’nin fikhî beş kâideye indirgemenin sıkıntılı olduğu yönündeki düşüncesini aktardıktan sonra İzz b. Abdisselam’ın fikhin tamamının celb-i mesâlih düşüncesine dayandığı şeklindeki kanaatini zikretmiştir.⁸¹ Ardından müellif sırayla aşağıda zikrettiğimiz kâideleri etraflıca incelemiştir.

Birinci Kâide: الأمور بمقاصدها / “Bir işten maksat neyse hüküm ona göredir”⁸²

Önemine binaen eserde ele alınan ilk kâidedir. Müellifin çalışmasında ayrıntılı bir şekilde ele aldığı kâideleri, daha net ve doğru bir şekilde anlamak için çeşitli başlıklar

⁷⁷ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ el-Hâfız İmâduddîn İsmâîl b. Ömer, *Müsnedü'l-Farûk*, thk. Abdülmü'tî Kal'acî, Darü'l-Vefâ', Mansûre 1991, II, 547; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 28.

⁷⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 26-28.

⁷⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 28.

⁸⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 29.

⁸¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 30.

⁸² Mecelle, md. 2.

halinde incelemeye çalışacağız.

Kâidenin Şer’î Dayanağı

“Bir işten maksat neyse hüküm ona göredir” küllî kâidesini destekleyen birçok delil zikretmiştir.⁸³ Bunlardan en önemlisi, neredeyse hadîs kitaplarının tamamında yer alan “*ameller niyetlere göredir*”⁸⁴ hadisidir. Mezkûr hadîsin farklı varyantlarını da aktaran Süyûtî, ilgili hadisin sıhhat durumu hakkında açıklamalarda bulunmuş ve hangi kaynaklarda geçtiği ile alakalı bilgiler sunmuştur.

Kâidenin Önemi

Niyet konusu ile bağlantılı olan bu ana kâidenin önemini belirten hadîs ve fıkıh âlimlerinden gelen nakiller, tevatür derecesine ulaşmıştır. İmâm Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere birçok hadîs ve fıkıh âliminin, ilmin üçte birinin bu kâide ile irtibatlı olduğu konusunda müttetik olduklarını ifade etmiştir. Ardından İmâm Şâfiî’nin, ilmin yetmiş babının niyet hadisine dâhil olduğu yönündeki görüşünün isabetli olduğunu belirterek kâide ile ilgili ibadât, münâkehât, muâmelât ve ukûbât bölümlerinde ele alınan farklı konuları örnekler üzerinden muhtasar olarak zikretmiştir.⁸⁵

Ana Kâide Altında İncelenen Konular

Müellif, delilleri bağlamına uygun olarak aktarıp kâidenin önemine değindikten sonra niyet konusu ile ilgili çeşitli konuları, fer’î mes’eleler üzerinden ele alıp başlıklar hâlinde sunmuştur. Niyet mes’elesi ile ilgili işlenen konuları başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz:

Niyetin Gerekli Görüldüğü Durumlar

Niyetin en önemli amacının, ibâdetleri âdetlerden ve ibâdetlerin derecelerini birbirinden ayırmak olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ Müellif, niyet mevzûsu bağlamında birkaç madde ele almıştır. Diğerlerinden bariz bir şekilde ayırt edilebilen ibâdet türlerinde

⁸³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 30-32.

⁸⁴ Buhârî, “Bed’ü’l-vahy” 1; Müslim, “el-İmâre” 155; Ebû Davud, “Talâk” 11.

⁸⁵ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 33-35.

⁸⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 35-36.

niyetin şart olmadığı⁸⁷, benzerleriyle karışma durumu söz konusu olan ibâdet türlerinde niyet edilmesi gerektiği⁸⁸, niyetin farz olduğu ibâdetler ile farz olmadığı ibâdetleri birbirinden ayırma (temyiz) mevzûsü⁸⁹, ibâdetlerin edâ ve kazâsında niyetin şart olup olmadığı⁹⁰ ve ibâdetlerde ayırıcı bir unsur olarak “ihlâs” konularını örnekler üzerinden inceleyen müellif, zaman zaman kendi görüş ve tercihlerini de dile getirmiştir.⁹¹

Niyetin Vakti

Ana kâidenin temel unsurunu oluşturan niyet konusu ile ilgili olarak önemli diğer bir mevzû da niyetin vakti mes’elesidir. Niyetin vaktinin ibâdetlerin başlangıcında ya da başlangıca yakın bir zamanda olması esastır. Müellif, çeşitli ibâdetlerin niyet vakitleriyle ilgili veciz bilgiler aktardıktan sonra birkaç noktaya dikkat çekmiştir.⁹²

Niyetin Mahalli

Büyük bir öneme sahip niyet konusu ile yakından ilişkili bir diğer konu niyetin mahalli mes’elesidir. Niyet, mutlak olarak kastetmek anlamını ihtiva ettiğinden niyetin mahalli kalptir. Müellif, Beyzavi’nin niyet tanımını verdikten sonra niyetin telaffuz edilmesi ile ilgili iki temel ilke olduğunu dile getirmiştir. Birinci ilkeye göre sadece dille telaffuz edilen niyetin kâfi olmadığını, dil ve kalpteki niyetin farklı olması durumunda kalptekine itibar edileceğini beyan etmiştir.⁹³ İkinci esasa göre kalple birlikte niyetin telaffuz edilmesinin şart olmadığını örnek ve istisnaları ile incelemiştir.⁹⁴

Niyetin Şartları

Müellif, mezkûr küllî kâide ile bağlantılı olarak niyetin şartları konusunu fikhî birçok örnek verip farklı görüşleri de zikrederek detaylı bir şekilde ele almıştır.⁹⁵ Süyûtî,

⁸⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 36-38.

⁸⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 38-40.

⁸⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 43-44.

⁹⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 45-46.

⁹¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 46-51.

⁹² Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 51-59.

⁹³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 59-63.

⁹⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 63-66.

⁹⁵ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 66-71.

daha sonra niyeti bitirme, niyet edilen şeye aklen, şer'an veya âdeten gücün yetmemesi, niyette müteredit ve azimsiz olmak gibi niyete aykırı olduğunu belirttiği mevzûları, farklı konulardan örnekler ve istisnaları serdederek ayrıntılarıyla incelemiştir.⁹⁶

Niyet İle İlgili Farklı Mes'eleler

Müellif niyet konusu ile ilgili değinmediği farklı mes'eleleri incelemiştir. Niyetin şart mı rükün mü olduğu mevzûsu ile farzın nafîle niyetiyle eda edildiği istisna durumlar bu mes'elelerden birkaçıdır. Müellif konuyla ilgili farklı görüşleri örnekleriyle birlikte aktarır kendi görüş ve beyanlarını da belirtmiştir.⁹⁷

Süyûtî, mezkûr ana kâidenin Arap dili dahil olmak üzere birçok konuyu kapsadığını, bunları ana hatlarıyla ele aldığını fakat ayrıntılarının sayılamayacak kadar çok olduğuna dikkat çekerek konuyu açıklamayı tamamlamıştır.⁹⁸

Kâidenin İstisnaları

Müellif, eserinde *“bir işten maksat neyse hüküm ona göredir”* kâidesinin istisnalarını kâide formunda fer'î örnekler üzerinden ele almıştır.⁹⁹ Bu istisna örneklerden birkaçı şöyledir:

Kalple yapılan niyetin ayrıca dille telaffuz edilmesi şart değildir. Fakat bu durumun birçok istisnası vardır. Mesela bir kimse telbiye getirinceye kadar sadece kalpten yaptığı niyetle ihrama girmiş olmaz.¹⁰⁰

Nafîle niyetiyle farz bir ibâdet gerçekleşmiş olmaz. Fakat bunun istisnaları vardır. Mesela bir kimse kendisine farz olmasına rağmen nafîle olarak bir hacca, umreye ya da tavafa niyet etse bu ibâdetler farza dönüşür.¹⁰¹

Ana Kâidenin Altında Yer Alan Kâideler

⁹⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 71-79.

⁹⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 79-89.

⁹⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 89-90.

⁹⁹ Kâidenin istisnaları için bkz. Bûrnû, *el-Vecîz*, s. 159-160.

¹⁰⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 64-66.

¹⁰¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 85-89.

Süyûtî, birinci ana kâide kapsamına giren kâideleri daha ziyâde “dâbıt” ve “kâide” başlığını kullanarak incelemiştir. Kâidelerin birkaçını şöyle sıralamak mümkündür:

“Niyetin farz olduğu tüm yerlerde niyetin belirtilmesi gerekir.”¹⁰²

“Niyetin gerekli olmadığı ibâdetlerde kişinin yanlış niyet etmesi ibâdetine zarar vermez.” Fakat niyet edilmesi gereken durumlarda hata yapılması niyet edilen şeyi geçersiz kılar. Müellif bu kâidelerin farklı örneklerini aktarmıştır.¹⁰³

“Yeminde niyet, âm lafızları tahsis eder fakat hâs lafızları umûmi kılmaz.” Bir kişinin Zeyd’i kast ederek “vallahi kimseyle konuşmayacağım” diye yemin etmesi niyetin âm lafızları tahsis etmesine örnektir.¹⁰⁴

İkinci Kâide: لا يقين لا يزال بالشك / “*Şek ile yakîn zâil olmaz.*”¹⁰⁵

Süyûtî, bu kâideyi birinci bölümün ikinci ana kâidesi olarak ele almıştır.

Kâidenin Şer’î Dayanağı

Müellif, bu kâidenin, Allah Rasûlü’nden (s.a.v) nakledilen birçok hadis rivayetine¹⁰⁶ dayandığını belirtmiştir. “Sizden biriniz karnında bir şey hisseder de kendinden bir şeyin çıkıp çıkmadığı hususunda şüpheye düşerse bir ses işitmedikçe veya bir koku duymadıkça mescitten ayrılmasın”¹⁰⁷ hadisi bunların en önemlilerindendir.

Kâidenin Önemi

Süyûtî, mezkûr küllî kâideye delil olabilecek birçok hadîs rivayeti sunduktan sonra bütün fikhî konuların bu kâide kapsamında olduğunu ve kendisinden tahrir edilen

¹⁰² Bkz. eş-Şîrâzî, Ebû İshak, *el-Mühezzeb fi'l-fikhi'l-İmami's-Şâfi*, thk. Zekeriya Umeyrâ, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1995, I, 68; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 38-40.

¹⁰³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 40-43.

¹⁰⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 80-81.

¹⁰⁵ Mecelle, md. 4.

¹⁰⁶ İlgili hadisler için bkz. Müslim, “Mesâcid” 88; Tirmizî, “Salât” 398; İbnu Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshak, *Sahihu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1980, II, 1024; İbn Mace, “İkâmetü's-salât” 1209-1210.

¹⁰⁷ Müslim, “Hayz” 99; Ebû Dâvud, “Tahâret” 69 (179); Tirmizî “Tahâret” 56; İbnu Huzeyme, *Sahih*, I, 19.

mes'elelerin, fıkhn dörtte üçüne ulaştığını dile getirmiştir.¹⁰⁸

Ana Kâide Altında İncelenen Konular

Müellif, “*yakîn, şek ile zâil olmaz*” kâidesinin alt kâidelerini mes'ele ve örnekleriyle birlikte inceledikten sonra ıstışâb kuralı bağlamında “asl ve zahirin te'âruzu”¹⁰⁹, “iki aslın te'âruzu”¹¹⁰, “iki zahirin te'âruzu”¹¹¹ konularını fer'î mes'eleler ile açıklamıştır. Asl ve zahirin,¹¹² iki aslın veya iki zahirin çatışması durumunda nasıl ve neye göre hüküm verileceği ve bunlardan kastın ne olduğunu mezhep görüşleri üzerinden fer'î mes'eleleri aktararak açıklamıştır.¹¹³ Ardından beş küllî kâideden biri olan “*yakîn, şek ile zâil olmaz*” prensibi ile ilgili değinmediği ve faydalı olarak nitelediği mevzûları ele almıştır. İbnü'l-Kâs'ın *et-Telhîs* isimli çalışmasında bahsi geçen temel kâidenin on bir mes'elede geçerli olmadığını¹¹⁴ dile getirdiği görüşünü ve buna yapılan itirazları, gerekçeleri ile birlikte etraflıca incelemiştir.¹¹⁵ Ardından şüphenin türlerini ele alan müellif, fukahâ ve usûlcülerin şek, zan ve vehim kavramlarını nasıl tanımladıkları hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca mezkûr kâide ile ilgili olarak incelediği konularda kullanılan *asl* kavramından kastın şer'î delillerden biri olan ıstışâb delili olduğunu belirterek ıstışâbın çeşitleri hakkında muhtasar bilgileri örnekler üzerinden sunmuştur.¹¹⁶

Ana Kâidenin Altında Yer Alan Alt Kâideler

Müellif, fikhî birçok konuyu kapsayan ana kâidenin delillerini zikredip önemine değindikten sonra bu kâide kapsamına giren alt kâidelere yer vermiştir. Bunlar şöyledir:

¹⁰⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 91.

¹⁰⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 108-114.

¹¹⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 114-119.

¹¹¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 119.

¹¹² ‘Asl’ kavramından kasıt, hükmü geçerli kâide ya da ıstışabdır. ‘Zâhir’ kavramı ise müşahede edilebilen durumlar için kullanılır. Âlimler, asl ve zâhir kavramı için ıstışab kavramını kullanmışlardır. Bkz. Zerkeşî, *el-Mensûr*, I, 311; Fâdânî, *el-Fevâidu 'l-ceniyye*, s. 218.

¹¹³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 108-119.

¹¹⁴ Bkz. İbnü'l-Kâs, Ahmed b. Ebî Ahmed et-Taberî, *et-Telhîs*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Ahmed Muavvad, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke t.s., s. 121-124.

¹¹⁵ Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 119-122.

¹¹⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 122-124.

1. الأصل بقاء ما كان على ما كان / “Bir şeyin bulunduğu hâl üzere kalması asıldır.”¹¹⁷

Örnekler üzerinden kâideyi inceleyen Süyûtî, bu kâidenin ibâdât, münakehât ve muâmelâtın çeşitli konularına uygulanmasını örneklerle sunmuştur.¹¹⁸

2. الأصل براءة الذمة / “Berâet-i zimmet asıldır.”¹¹⁹

Müellif, kâideyi fikhî örnekler üzerinden açıklama yolunu tercih etmiştir. Bu kâideye göre zimmetin meşgul olduğunu ispat için iki şahit olması ya da iddia makamının yemin etmesi gerekir. Mesela bir kimse başkasının malını telef etse, telef edilen malın değeri konusunda ihtilaf edilse, telef eden kişinin sözü kabul edilir.¹²⁰ Müellif bu kâideyle bağlantılı olarak İmam Şâfiî’ye nisbet edilen ve Şâfiî fakihlerce de yaygın bir şekilde kullanılan “*ikrarın üzerine bina edildiği asıl, yakîn ile amel edip şüpheyi atmam ve galip olan ile amel etmememdir.*”¹²¹ kâidesini aktarmış ve bununla ilgili fikhî birçok örnek vermiştir.¹²²

3. من شك هل فعل شيئا أو لا فالأصل أنه لم يفعله / “Kim bir şeyi yapıp yapmadığıyla ilgili şüpheyi düşerse aslolan o şeyi yapmadığıdır.”

Müellif, “*her kim bir fiili yaptığına emin olur da fakat bunu az mı çok mu yaptığı hususunda şüpheyi düşerse az yaptığını esas alır*” kâidesinin, bu kâide çerçevesine girdiğini belirtmiş ve gerekçe olarak da az yaptığı fiilin kesinlik ifade etmesini göstermiştir. Ona göre eğer zimmetin meşguliyeti asıl itibariyle sabit olmuşsa o zaman bu, kesinlik ifade eden bir delil ile ortadan kalkar. Süyûtî, bu durumun, İmam Şâfiî’nin söylediğini belirttiği “*yakîn ile sabit olan bir şey ancak yakîn ile ortadan kalkar*”¹²³

¹¹⁷ Mecelle, md. 5.

¹¹⁸ Bkz. a Süyûtî, *el-Eşbâh ve ’nezâir*, s. 91-94.

¹¹⁹ Mecelle, md. 8.

¹²⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve ’nezâir*, s. 94.

¹²¹ Cüveynî, İmâmü’l-Hameyn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusûf, *Nihâyetül-matlab fî dirâyeti’l-mezheb*, thk. Abdülazîm ed-Dîb, Darü’l-Minhâc, Lübnan 2007, VII, 63; Râfi’î, Abdülkerim b. Muhammed, *el-’Azîz şerhu’l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1997, V, 306.

¹²² Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve ’nezâir*, s. 94-96.

¹²³ İmâm Şâfiî’ye nispet edilen bu söz Şâfiî mezhebi kaynaklarında aynı manada fakat farklı cümlelerle ifade edilmiştir. Bkz. Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Mektebetü’l-Külliyeti’l-Ezheriyye, Kahire 1961, VI, 243; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed, *el-Vasît fî’l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrahim ve Muhammed Muhammed Tamir, Darü’s-Selâm,

kâidesine dayandığını ifade etmiştir. Müellif İmâm Şâfiîye ait sözü aktardıktan sonra bir şeyin yapılıp yapılmadığı konusundaki şüphenin, kişinin o şeyi yapmadığına hükmedilerek ortadan kaldırılması meâlindeki kâidenin örneklerini zikretmiştir. Buna göre bir kimse talak lafzını bir kere mi daha fazla mı söylediğini bilemezse en az sayıyı dikkate alır.¹²⁴

4. الأصل العدم / “*Aslolan âdemdir.*”¹²⁵

Müellif, kâideyle ilgili çeşitli fikhî meselelerden örnekler sunmuştur. Mesela, mudârebe şirketinde müdârib kâr etmediğini ya da sadece şu kadar kazandığını söylese müdâribin söylediği dikkate alınır. Satıcı ve müşteri maldaki ayıbın eski mi yeni mi olduğunda ihtilaf etseler satıcının sözü dikkate alınır.¹²⁶

5. الأصل في كل حادث تقديره بأقرب زمن / “*Her bir hâdisede aslolanın en yakın zamanda takdir edilmesidir.*”¹²⁷

Süyûtî, bu kâideyle ilgili birçok örnek ve istisnalarını ele almıştır. Bir kimse bir kuyudan günlerce abdest alsa sonra kuyuda fare görse necasetle kıldığını emin olduğu namazlar dışındaki namazları kaza etmez.¹²⁸

6. الأصل في الأشياء الإباحة حتى يدل الدليل على التحريم / “*Tahrimi gösteren bir delil bulunmadıkça eşyada aslolan ibahadır.*”

Müellif, Şâfiî mezhebine göre tahrimi gösteren bir delil olmadıkça eşyada aslolan ibâha, Ebû Hânife’ye göre ise mübâh olduğuna dair bir delil bulunmadıkça eşyada aslolanın tahrîm olduğunu belirtmiştir.¹²⁹ Ardından bu konudaki ihtilafın etkisinin,

Kahire 1997, V, 73; İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed, *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc* (İbn Kâsım el-Abbâdî ve Abdülhamîd eş-Şîrvânî'nin hâşiyesiyle birlikte), Matbaatü Muhammed Mustafa, Mısır t.s., X, 342.

¹²⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 98-100.

¹²⁵ Mecelle, md. 9 (الأصل في الصفات العارضة العدم).

¹²⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 100-102.

¹²⁷ Mecelle, md. 11.

¹²⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 102-103.

¹²⁹ Her ne kadar Süyûtî, “eşyada aslolan tahrîmdir” görüşünü Ebû Hanife’ye nispet etse de genel olarak bütün mezheplerin bu görüşü benimsediği anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer, *Takvîmü'l-edille fî usûli'l-fikh*, thk. Halil Muhammed el-Meys, 1. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, s. 458-459; Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed,

hükmü belirtilmeyen şeylerde ortaya çıktığını ifade etmiştir. Müellif, kendi mezhebinin görüşlerini destekleyen hadis rivayetlerini vermiş ve bu kâidenin altına giren birçok fikhî meseleden örnekler sunmuştur. Mesela tercih edilen görüşe göre eşyada aslolan mübahlık ilkesi gereğince hakkında bir hüküm bulunmayan zürafa etinin yenmesinde bir sıkıntı söz konusu olmadığını belirtmiştir.¹³⁰

7. الأصل في الأضاع التحريم / “Ebdâ’da (cinsi münasebet) aslolan tahrirdir.”

Müellif, bir kadın konusunda helal ve haram hükümleri karşı karşıya geldiğinde haramlık cihetinin baskın kabul edildiğini açıkladıktan sonra birçok örnek zikretmiştir. Mesela savaş gününde Rum, Hint ve Türk diyarlarından getirilen esir kadınlar devlet başkanı tarafından ganimet taksimi yapılmadan evvel haramdır. Müellif, durumu bilinen ve bilinmeyen kadınlar hakkında detaylı bilgiler sunmuştur.¹³¹

8. الأصل في الكلام الحقيقة / “Kelâmda aslolan manâ-yı hakikidir.”¹³²

Süyûtî, sözün gerçek anlamda anlaşılması imkânı varken mecaza gidilemeyeceğini ifade eden bu kâide bağlamında fikhî birçok meseleyi örnekleri ile birlikte vermiştir. Ardından müellif bu kâideye göre müşkil bir mes’eleye ve bu mes’ele hakkındaki görüşlere değinmiştir.¹³³

Üçüncü Kâide: المشقة تجلب التيسير / “Meşakkat, teysîri celbeder.”¹³⁴

Süyûtî, İslâm fikhî açısından son derece önemli olan “meşakkat teysîri celbeder” kâidesini eserinin birinci bölümünde üçüncü küllî kâide olarak incelemiştir. Kâideye dayanak teşkil eden delilleri zikredip meşakkat konusu ile ilgili konu ve mes’eleleri örnekler ve istisnalar üzerinden anlatıp alt kâidelere yer vermiştir.

el- Usûl, thk. Ebû'l-Vefa el-Efgânî, Beyrut 1993, II, 120; Dönmez, İbrahim Kâfi, “Mubah”, *DİA*, XXX, 342; Önder, Muharrem, *İslam Fıkıh Usûlünde Sükûtün Delâleti (Yasama Sükûtü)*, Mana Yayınları, İstanbul 2013, s. 149-156.

¹³⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 103-104.

¹³¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 104-106.

¹³² Mecelle, md. 12.

¹³³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 107-108.

¹³⁴ Mecelle, md. 17.

Kâidenin Şer'î Dayanağı

Müellif, bu kâideye dayanak teşkil eden, meşakkat ve haracın kaldırıldığını kolaylık sağlandığını ifade eden birçok ayet¹³⁵ ve hadis rivayetlerinden¹³⁶ örnekler sunmuştur.

Ana Kâide Altında İncelenen Konular

Müellif, kâide ile bağlantılı olarak âlimlerin, bu ana kâideden yola çıkarak birçok durumda ruhsat ve hafifletme yolunu tercih ettiklerini beyan etmiştir. Ayrıca ibâdetlerde ve başka konulardaki hafifletmeye sebep olan etkenlerin, âlimlerin bu konudaki tercihlerine etki ettiğini belirtmiştir. Sefer, hastalık, ikrah, nisyan, cehl, zorluk, umum-i belvâ ve noksanlık gibi durumların hafifletme ve ruhsat konusunda en önemli sebepler arasında olduğunu fikhî birçok meseleden verdiği örneklerle açıklamıştır.¹³⁷

Süyûtî, ruhsatın sebepleri üzerinde durduktan sonra ana kâide bağlamında meşakkat konusuyla ilgili faydalı olduğunu belirttiği önemli birkaç noktayı ele almıştır. Bazı durumlarda hafifletmeyi gerektiren zorluğun tespit edilmesi konusunu incelemiş ve bu bağlamda meşakkatlerin iki kısma ayrıldığını ve farklı derecelerde olduğunu örnek ve açıklamalarla belirtmiştir.¹³⁸

Müellif, 'İzz b. Abdisselâm'ın sağlanan kolaylığın tezahür şekilleri bakımından ruhsatı altı çeşide ayırdığı taksimatı örnekleriyle birlikte sunmuştur. Ardından ruhsatın, vacip, mendûb, mübâh, terkedilmesi evlâ ve mekruh olmak üzere beş kısım olduğunu örneklerle beyan etmiştir.¹³⁹ Sırf hafifletmeden faydalanmak için ruhsat sebebinin sağladığı kolaylığı kullanmanın, ruhsatı mübah kılıp kılmayacağı konusunu soru formunda işleyerek kâide ile ilgili bilgileri sunmaya devam etmiştir. Fakat bu konunun örneklerini daha önceden incelediği için burada tekrardan ayrıntıya girmemiştir.¹⁴⁰

Ana Kâidenin Altında Yer Alan Alt Kâideler

¹³⁵ Bakara 2/175, Hac 22/78.

¹³⁶ Buhârî, "İmân" 29, "Edeb" 80; Müslim, "Fezâil" 77.

¹³⁷ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 125-129.

¹³⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 129-130.

¹³⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 131-132.

¹⁴⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 132. Müellfin belirttiği ilgili yer için bkz. a.g.mlf., a.g.e., s. 86.

1. إذا ضاق الأمر اتسع / *Bir şey daraldığında genişler.*¹⁴¹

Son olarak müellif, İmâm Şâfiî'nin sözünün mezkûr ana kâide ile aynı manada olduğunu belirtmiş ve İmâm Şâfiî'nin bu kâideye bağladığı birçok fikhî örneğe yer vermiştir.¹⁴²

2. إذا اتسع الأمر ضاق / *Bir şey genişlediğinde daralır.*

Bir kısım Şâfiî fukahâsının, İmâm Şâfiî'nin “*bir şey daraldığında genişler*” sözünün aksi olan “*bir şey genişlediğinde daralır*” şeklinde bir kâideleri olduğunu; İmâm Gazâlî'nin de bu iki kâideyi “*haddini aşan herşey tersine inkılab eder*” kâidesinde birleştirdiğini dile getirmiştir.¹⁴³

Kâidenin İstisnaları

Zorluk ve sıkıntılar genel anlamda kolaylaştırma imkânı sunarken bazı durumlar birtakım engellerden dolayı bunun dışında kalabilmektedir. Müellif, ana kâide ile ilgili bilgileri sunarken satır aralarında yeri geldikçe istisna örneklerle de yer vermiştir. Süyûtî, kötü bir duruma sebep olmayan soğğun şiddetinden korkup teyemmümü caiz görmenin isabetli bir durum olmadığını belirtmiştir. Çünkü burada maksadın, teyemmümü mübah kılacak bir hastalığa sebep olacak soğğun şiddetinden korkmak olduğunu, suyun soğuk olmasının ise hastalıktan korkmayı gerektirmediği için teyemmümün caiz görülemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁴⁴

Dördüncü Kâide: الضرر يزال / “*Zarar izâle olunur.*”¹⁴⁵

Birçok fikhî konuyu ihtiva etmesi itibariyle büyük bir önemi haiz “*zarar izâle olunur*” küllî kâidesi Süyûtî'nin çalışmasında dördüncü kâide olarak incelenmiştir.

Kâidenin Şer'î Dayanağı

Müellif, bu kâidenin aslının, Allah Rasûlü (s.a.v)'nün kâide formundaki “*zarar ve*

¹⁴¹ Mecelle, md. 18.

¹⁴² Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 132.

¹⁴³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 132.

¹⁴⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 129.

¹⁴⁵ Mecelle, md. 20.

mukabele bi'z-zarar yoktur"¹⁴⁶ hadisi olduğunu belirtmiştir. Ardından bu hadisi kitaplarına alan müellifleri zikretmiştir.¹⁴⁷

Ana Kâide Altında İncelenen Konular

Süyûtî, alışverişte kusurlu malın iadesi, muhayyerlik hakları, ta'zîr, iflâs, hacr ve çeşitleri, şuf'a, kısas, hadler, keffaretler, tazmin, taksim, kâdı ve imamların tayini, müşrik ve asilerle savaş, nikâhın feshi gibi fikhî birçok konuya şâmil mezkûr küllî kâidenin, "*meşakkat teysiri celbeder*" küllî kâidesi ile aynı veya birbirlerine dâhil kâideler olduğunu söylemiştir.¹⁴⁸

Alt Kâideler

Müellif, İslam fikhî açısından son derece önemli olup geniş bir kapsama sahip bu ana kâide altında değerlendirilebilecek birçok fikhî prensip olduğunu belirtmiştir. Fakat son dönemde te'lif edilen eserlerin birçoğu, Süyûtî'nin "*zarar izâle olunur*" ana kâidesinin fer'î kâidelerini daha ziyade "*meşakkat teysiri celbeder*" ana kâidesi altında işlemiştir.¹⁴⁹ Müellif, ilgili alt kâideyi fer'î mes'eleler ve örnekleri ile birlikte incelemiştir. Alt kâideler şunlardır:

1. الضروریات تبیح الخطورات / "Zarûretler, memnû' olan şeyleri mübâh kılar."¹⁵⁰

Müellif, zarûret durumunda harama başvurma anlamını ihtiva eden bu kâideye göre açlıktan ölmek üzere olan birinin boğazlanmadan ölmüş hayvanın etinden yemesi, lokması boğazında kalan birinin içki içmesi, ikrah altında olan bir kimsenin küfrü gerektiren kelimeyi söylemesi gibi fiillerin mübah olduğunu belirtmiştir. Bu durumlarda zâruret hâlinin mahzûrâtta daha aşağı derecede olmaması gerektiği şeklinde bir kayıt koymuştur. Müellif bazı hâllerde harama başvurulamayacağını gösteren istisna örnekleri

¹⁴⁶ İbn Mâce, "Âhkâm" 2341; Muvatta, "Akziye" 31, "Mukâteb" 13; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, VI, "Kitâbü's-sulh" 8 (11348).

¹⁴⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 132-133.

¹⁴⁸ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'nezâir*, s. 133.

¹⁴⁹ Bkz. Nedvî, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, s. 308; Bûrnû, *el-Vecîz*, s. 234-243; Şübeyr, *el-Kavâidü'l-küllîyye*, s. 213-216, 220-222.

¹⁵⁰ Mecelle, md. 21.

de zikretmiştir.¹⁵¹

2. ما أبيع للضرورة يقدر بقدرها / “Zarûretler, kendi miktarlarınca takdir olunur.”¹⁵²

Bir önceki kâidenin sınırlarını çizen bu prensibe göre zaruretin, içinde bulunulan hâli ortadan kaldıracak kadarıyla caiz olduğunu örneklerle birlikte açıklamıştır. Mesela ölmek üzere olan aç kimse domuz etinden ölmeyecek kadar yiyebilir.¹⁵³ ‘Ariyye, muhâlea’ ve li’ân gibi konuların bu mezkûr kâidenin istisna örneklerini olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁴ Mezkûr kâideyi incelerken zarûret, hacet, menfaat, zînet ve fudûl olmak üzere maslahatın beş mertebesini ele almış ve bu kavramları örnekler üzerinden tanımlamıştır.¹⁵⁵ Bu mertebeler, İslâm fıkında fert ve toplum hayatındaki önem derecesi ve karşılanan ihtiyacın türü açısından zarûriyyât, hâciyat ve tahsiniyyât şeklinde yapılan ayırım ile benzerlik arz etmektedir.¹⁵⁶

3. ما جاز لعذر بطل بزواله / “Bir özür sebebiyle caiz olan şey, özrün ortadan kalkmasıyla batıl olur.”¹⁵⁷

Müellif, bu kâideyi alt kâide olarak aktarmamakla beraber onun “zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur” kâidesine benzediğini ifade etmiştir. Örneğin su bulamadığı için teyemmüm alan bir kimsenin su bulduğunda abdesti bozulur.¹⁵⁸

4. الضرر لا يزال بالضرر / “Zarara, zararla karşılık verilmez.”¹⁵⁹

Müellif, zararın ortadan kaldırılacağını fakat kendi misliyle bir zararla izâle edilemeyeceği aksi taktirde “zarar izale edilir” kâidesinin geçersiz olacağını örnekler üzerinden dile getirmiştir.¹⁶⁰ Ardından müellif, iki zarardan en büyük olanının def

¹⁵¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 133.

¹⁵² Mecelle, md. 22.

¹⁵³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 134.

¹⁵⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 134-135.

¹⁵⁵ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 135.

¹⁵⁶ Dönmez, İbrâhim Kâfî, “Maslahat”, *DİA*, XXVIII, 82.

¹⁵⁷ Mecelle, md. 23.

¹⁵⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 135.

¹⁵⁹ Mecelle, md. 25 Bu kâide Mecell’de farklı bir şekilde ifade edilmiştir. (الضرر لا يزال بمثله)/Bir zarar kendi misliyle izâle olunamaz).

¹⁶⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 135-136.

edilmesi durumunun bu kâideden istisna olduğuna dikkat çekmiştir. Kısas, hadler, bâğî ve eşkıyalarla savaşılmaması, şuf'a, kusurlu malın iadesi, nikâh, nafaka vb. konularda hükümlerin bir kısmının daha büyük zararı def etmek için verildiğini örneklerle açıklamıştır.¹⁶¹

5. إذا تعارض مفسدتان روعي أعظمهما ضررا بارتكاب أحفهما / “İki fesad tearuz ettiğinde, ehaffi irtikab ile a’zamin çaresine bakılır.”¹⁶²

Bu kâide ile ilgili ma’lûmât ve örnekleri bir önceki kâidenin istisnalarını ele alırken verdiği için kâideyi zikretmekle yetinmiştir. Örneğin başka bir yol yoksa Müslümanların, mal karşılığında esirleri kâfirlerden kurtarmaları mümkündür. Çünkü kâfirlerin baskısı altında kalmak malın harcanmasından daha büyük bir zarardır.¹⁶³

6. درء المفساد أولى من جلب المصالح / “Def’i mefâsid, celb-i mesâlihten evlâdır.”¹⁶⁴

Bir önceki kâidenin benzeri olduğunu ifade ettiği “def’i mefâsid, celb-i mesâlihten evlâdır” fikhî prensibine göre bir konuda mefsedet ve maslahatın bir arada olması durumunda Şâri’in menhiyyâta verdiği önem dolayısıyla genellikle mefsedetın giderileceğini belirtmiştir. Allah Rasûlü’nün (s.a.v) “size bir şey emrettiğimde onu yapın, bir şeyi yasakladığımda ondan kaçının”¹⁶⁵ hadisinin bunu desteklediğini ifade etmiştir. Meşakkat durumunda bazı vaciplerin terkine ruhsat verilmişken özellikle büyük yasakların işlenmesine izin verilmediğini örnekler üzerinden açıklamıştır.¹⁶⁶

7. الحاجة تنزل منزلة الضرورة عامة كانت أو خاصة / “Hacet umûmî olsun, husûsî olsun zaruret menzilesine tenzil olunur.”¹⁶⁷

Husûsî ya da ‘umûmî olsun ihtiyacın, zaruret çerçevesinde değerlendirildiğini ifade eden bu kâideye göre çeşitli nedenlerden ötürü caiz olmaması gereken fakat ihtiyacın kaçınılmaz olduğu ve ihtiyaçların umumileşip zaruret halini aldığı durumlarda caiz olan

¹⁶¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 137-138.

¹⁶² Mecelle, md. 28.

¹⁶³ Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 138.

¹⁶⁴ Mecelle, md. 30.

¹⁶⁵ Buhârî, “İ’tisâm” 2; Müslim, “Hac” 412.

¹⁶⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 138-139.

¹⁶⁷ Mecelle, md. 32.

mes'eleleri örnekler üzerinden ele almıştır.¹⁶⁸

Kâidenin İstisnaları

Zararın ortadan kaldırılması temel prensip olmasına rağmen birtakım durumlar, söz konusu esasın tahakkuk etmesine engel bir durum teşkil edebilmektedir. Yukarıda yeri geldikçe bazı istisnaları zikretmiştik. Dolayısıyla burada bir örnek vermekle yetineceğiz. Bir kimse başka birini öldürmesi veya zina etmesi için zorlanırsa mükrehin canını korumaya karşılık ortaya çıkan mefsedetın daha büyük olması dolayısıyla iki fiilin de yapılması mübah olmaz.¹⁶⁹

Beşinci Kâide: العادة محكمة / “Âdet, muhakkemdir.”¹⁷⁰

Birinci bölümde son olarak ele aldığı “âdet muhakkemdir” küllî kâidesi diğer temel fikhî kâideler gibi İslâm fikhî açısından önemli bir yere sahiptir. Müellif, kâidenin şer'î dayanağını zikrederek bu kâide bağlamında çeşitli konulara değinmiş olmasına rağmen alt kâidelere yer vermemiş olması dikkat çekici bir husustur.

Kâidenin Şer'î Dayanağı

Beş temel küllî kâidenin sonuncusu olan bu kâidenin şer'î dayanağının, Allah Rasûlü'nün (s.a.v) “Müslümanın hasen gördüğü şey Allah katında hasendir”¹⁷¹ hadisi olduğunu belirttikten sonra Alâî'nin, bu hadisle ilgili değerlendirmesini aktarmıştır.¹⁷²

Kâide Altında İncelenen Konular

Müellif, mezkûr kâidenin şer'î dayanağını verdikten sonra sayısız fikhî mes'elenin bu küllî prensibe dayandığını belirtip örnekleri aktarmaksızın ibâdât, muâmelât, münakahât ve ukûbat gibi konular ile ilgili mes'eleleri topluca vermiştir.¹⁷³

¹⁶⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 139-141.

¹⁶⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 133.

¹⁷⁰ Mecelle, md. 36.

¹⁷¹ Müsned, VI, 3600; Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002, III, “Kitabu ma'rifet's-Sahâbe” 4465.

¹⁷² Alâî, *el-Mecmû'u'l-müzheb*, I, 138; Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 141-142.

¹⁷³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 141-144.

Süyûtî, daha sonra âdet (örf) konusu bağlamında çeşitli konuları incelemiştir. Âdet ile sabit olan durumlar¹⁷⁴, âdetin muttarid (devamlı) olması¹⁷⁵, örf ve şer'in te'âruzu, örf ve dilin te'âruzu ve örf-i âm ile örf-i hâssın te'âruzu gibi önemli konuları örnek ve açıklamalarıyla birlikte ele almıştır.¹⁷⁶ Daha sonra, örf konusu bağlamında 'bir açıdan devamlı olan âdetlerin, şart menzilesine tenzil olup olmadığı' şeklindeki tartışmalı bir konuyu örnekleriyle birlikte işlemiştir.¹⁷⁷ Umûmî ve husûsî örfün te'âruzu konusu ile aynı olduğunu belirttiği 'lafızların kendisine hamledildiği örfler' konusuna temas etmiştir.¹⁷⁸ Bu kâide ile ilgili son olarak 'fukahânın, dinin getirdiği fakat şariat ve dilde hakkında bir kural olmayan her mes'elenin hükmünün örfe göre verilmesi' yönündeki görüşünü örnekleriyle birlikte detaylı bir şekilde ele almıştır.¹⁷⁹

Ana Kâide Altında Yer Alan Alt Kâideler

Müellif, bahsi geçen küllî kâidenin alt kâidelerine kitabında yer vermemiştir. Fakat Mecelle'de "*âdet muhakkemdir*" kâidesinin altına giren fikhî prensiplere yer verildiği görülmektedir.¹⁸⁰

İkinci Bölüm: Küllî Kâideler

Müellif, fikhî konuların tamamına yakınına ihtiva ettiği için fikhî açısından büyük bir önemi hâiz beş küllî kâideyi inceledikten sonra ikinci bölümde, çok sayıda fikhî mes'eleyi kuşatan kırk küllî kâideyi delilleri, fer'î örnekleri ve varsa istisnaları ile birlikte ele almıştır.¹⁸¹ Müellifin incelediği kırk kâidenin tamamını burada ele almamız mümkün olmadığından, konuyu işleyiş tarzı hakkında bilgi vermesi açısından sadece birkaç kâideyi inceleyeceğiz.

¹⁷⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 144-145.

¹⁷⁵ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 146-147.

¹⁷⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 147-151.

¹⁷⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 151.

¹⁷⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 152-154.

¹⁷⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 154-157.

¹⁸⁰ Bkz. Mecelle, md. 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 69, 70.

¹⁸¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'nezâir*, s. 159-246.

İlk olarak, **“içtihat ile içtihat nakz olunmaz”**¹⁸² kâidesini ele almıştır. Bu kâidenin şer’î dayanağının sahabe icmâsı olduğunu belirtip Hz. Ebu Bekir’in (r.a) hüküm verdiği bazı mes’elelerde Hz. Ömer’in (r.a) muhalif davranmasının, onun içtihat sonucu verdiği hükmü geçersiz kılmadığını açıklamıştır. Bunun sebebinin ise ikinci içtihadın birinci içtihattan daha güçlü olmadığını aksi taktirde hükümlerde istikrar sağlanamayacağını ve büyük zorlukların ortaya çıkacağını belirtmiştir. Kible konusunda içtihadı değişen bir kimsenin ikinci içtihadı ile amel edeceğini ve içtihat sonucu dört rekâtlık namazın her bir rekâtını farklı bir yöne kılmış olsa bile o namazı kaza etmesine gerek olmadığı gibi birçok örnek aktarmıştır.¹⁸³

İmam Şâfi’ye nispet edilen¹⁸⁴ **“Sâkite söz isnâd edilmez”**¹⁸⁵ sözünü, on sekizinci kâide olarak örnek ve istisnalarıyla birlikte incelemiştir. Buna göre dul bir kadının nikâh konusunda sessiz kalmasının izin yerine geçmediğini belirtmiştir. Fakat bekâr bir kızın nikâh konusundaki sessizliği babası, dedesi, diğer akrabaları ve hâkim için izin olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁶

Müellif, bu bölümde son olarak **“sebeb ve mübâşere müctemi’ olduklarında mübaşere öne geçirilir”**¹⁸⁷ kâidesini incelemiştir. Bir kimse bir yerde kuyu açsa başka birisi onu oraya itse, bir kimse birini tutup yakalasa, bir başkası bu adamları öldürse kısas kuyuya itene ve yakalayıp tutan kişiye uygulanır. Fakat bu prensibin istisnası niteliğinde örnekler sunmuştur. Mesela bir kimse bir koyunu gasp etse ve durumu bilmeyen bir kasaba kesmesini söylese tazminatı gasb edene aittir.¹⁸⁸

Üçüncü Bölüm: Fukahâ Arasında İhtilafî Kâideler

Süyûtî, temel beş kâide ve çok sayıda meseleyi ihtiva eden kırk küllî kâideyi

¹⁸² Mecelle, md. 16.

¹⁸³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 158.

¹⁸⁴ Bkz. Şâfi, *el-Ümm*, I, 152; Merverrûzî, Ebû Ali el-Hüseyn Muhammed b. Ahmed, *et-Ta’lika*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke t.s. , I, 174; Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, V, 282; Sübkî, *Tekmilâtü’l-Mecmû’ şerhi’l-Mühezzeb (Fethu’l-azîz ve Telhîsu’l-habîr ile birlikte)*, İdâretü’t-Tıbbâ’iyyeti’l-Münîriyye v.d., y.y. t.s. , XII, 365.

¹⁸⁵ Mecelle, md. 67 (لا ننسب إلى ساكت قول لكن السكوت في معرض الحاجة بيان).

¹⁸⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 216-217.

¹⁸⁷ Mecelle, md. 90 (إذا اجتمع المباشر و المسبب يضاف الحكم إلى المباشر).

¹⁸⁸ Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 245-246.

inceledikten sonra üçüncü bölümde, usûl, ibâdât ve muamelat alanında mezhep içerisinde ihtilafı olduğu için tercihte bulunulamayan ve birçoğu dâbit niteliğinde olan yirmi kâideyi soru formunda ve mezhep içerisindeki farklı görüşlere yer vererek incelemiştir.¹⁸⁹ Her ne kadar müellif bölüm başlığında ele aldığı kurallar için kavâid ibaresini kullanmış olsa da tespit edebildiğimiz kadarıyla incelediği kurallardan sekiz tanesinin kâide formatında¹⁹⁰, diğer on iki prensibin ise genelde bir konu ile alakalı dâbit niteliğinde olduğu görülmüştür. Mesela bu bölüme “*Cuma namazının, öğlen namazının kasredilmiş hali mi yoksa müstakil haliyle bir namaz mı olduğu*” konusunda iki farklı görüş olduğunu belirterek bu dâbit üzerine bina edilen ferî mes’elelerde ihtilaf edildiğini örnekleriyle birlikte ele almıştır.¹⁹¹

Bu bölümde son olarak “*sonradan ortaya çıkan mâni’ durum mukârin gibi midir?*” kâidesini ele almıştır. Mesela kullanılmış suya bolca temiz su eklenmesi, istihazeli kadının namaz esnasında iyileşmesi, ihramdayken dinden çıkmak, günah işlemek amacıyla yolculuğa çıkmak gibi durumlarda sahih olan görüşe göre sonradan meydana gelen manilerin mukarin gibi olduğunu ifade ederek suyun temiz olduğuna, namaz ve ihramın batıl olduğuna, masiyet işlemek amacıyla yola çıkanın sefer ruhsatlarından faydalanamayacağına dair bilgi ve beyanları farklı görüşleri de zikrederek ele almıştır.¹⁹²

Dördüncü Bölüm: Fakîhin Bilmesinin Gerekli Görüldüğü Önemli Hükümler

Bu bölümde müellif, sık karşılaşılan ve fakîhin bilmemesinin eksiklik olarak görüldüğü ve daha ziyâde fetva ve yargı makamında olanların bilmesi gereken¹⁹³ mes’eleleri örnek ve istisnaları ile birlikte incelemiştir. Müellifin bu bölümde ele aldığı bütün mes’eleleri incelememiz mümkün olmadığından bölüm hakkında genel bilgiler sunacak birkaç mes’eleye temas etmekle yetineceğiz. ‘Unutan, câhil, mükreh’, ‘uyuyan, mecnun, baygın’, ‘sarhoş’, ‘cinler ile ilgili hükümler’, ‘mahremiyet’, ‘akitler’, ‘sarîh, kinâye, ta’rîz’, ‘işâret’, ‘milk ve ilgili meseleler’, ‘misl semen, misl ücret, mehr-i misl’,

¹⁸⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 247-284.

¹⁹⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 253, 267-268, 271, 276-278, 280-281.

¹⁹¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 247.

¹⁹² Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 281-282.

¹⁹³ Zühaylî, Muhammed, “es-Süyûtî ve Kitâbü’l-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’l-Fıkıh”, *el-Mecme’u’l-İlmiyyü’l-Arabî*, Ekim 1992, s. 706.

‘altın ve gümüş ile ilgili mevzûlar’, ‘şart ve ta’lik’, ‘edâ, kazâ, i’âde, ta’cîl’, ‘tahammül’, ‘ta‘abbüdî hükümler’, ‘farz-ı kifâye’, ‘sefer hükümleri’, ‘harem bölgesi ile ilgili hükümler’, ‘mescitler ile ilgili hükümler’ bu bölümde kâide ve dâbitlar ile bağlantılı olarak incelediği birkaç mes’eledir.¹⁹⁴

Müellif, ilk olarak ‘unutan, câhil ve mükrehin durumu’ ile ilgili hadisten deliller sunup fıkıhta geçerli olan ‘unutma ve cehlin’ mutlak manada günahı düşürdüğü kuralını zikretmiştir. Ardından mezkûr iki fiilin emredilen ya da nehyedilen bir durumda vâki’ olması durumunda sorumluluğun ortadan kalkmadığını da ifade edip fer’î meseleleri istisnaları ile birlikte farklı başlıklar altında zikredip mezhep içerisindeki farklı görüşleri belirterek konuyu detaylı bir şekilde incelemiş ve zaman zaman tercihlerde bulunmuştur. Cehâlet iddiası kabul edilen ve edilmeyenler hakkında veciz bilgiler verdikten sonra ‘kâide’ başlığı altında “*birşeyin haram olduğunu bilen fakat bunun hukukî sonuçlarını bilmeyen kimse ma’zûr olamaz*” kâidesini örnekleriyle birlikte açıklamıştır.¹⁹⁵

‘Fasl’ başlığı altında ‘mükrehin sorumluluğu’ konusunda usûlcülerin iki görüş halinde ihtilaf ettiklerini belirtmiş ve ikrahın hukukî sonuçlarını örnekleri ile birlikte maddeler halinde sunmuştur. ‘Tenbîh’ başlığı altında Nevevî’nin bu konudaki bir görüşünü eleştirdikten sonra ‘ikrah altında yapılması mübâh olan ve olmayan durumlar’, ‘İkrâh olarak kabul edilebilen ve edilmeyen durumlar’, ‘ikrâhın hangi yolla oluşacağı’, ‘yöneticinin emrinin ikrâh olup olmadığı’, ‘hâkimin ve şeri‘atin verdiği hükmün ikrâh sayılıp sayılmayacağı’ gibi başlıklar altında ikrah ile bağlantılı birçok mevzûyu örnekleriyle incelemiştir.¹⁹⁶

‘Akitler’ konusunu detaylı bir şekilde ele alan müellif, Dârimî’nin bir eserinden nakilde bulunarak akde konu olan şeye göre akdın isminin değişeceğini belirtmiştir. Ardından iki kişi arasında gerçekleşen akdın çeşitli açılardan farklı kısımlara ayrıldığını çeşitli örnekler sunup dâbitlar bağlamında incelemiş ve dikkat çekmek istediği hususları ‘tenbîh’ başlığı altında zikretmiştir.¹⁹⁷ Ardından ‘kavâid’ başlığı altında akitlerle ilgili bir

¹⁹⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 285-566.

¹⁹⁵ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 285-304.

¹⁹⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 304-315.

¹⁹⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 393-404.

kısmı dâbıt, diğer bir kısmı kâide niteliğinde fikhî prensipleri örnekleriyle birlikte incelemiştir.¹⁹⁸

‘Şart ve ta’lik’ mevzûlarını ele alan Süyûtî, bu iki kavram arasındaki farka değindikten sonra ‘kâide’ başlığı altında “*şart gelecekte gerçekleşecek durumlarla ilgilidir. Bu yüzden geçmiş ile alakalı olduğu için ikrâr şarta bağlanamaz*” fikhî prensibine yer vermiştir. Ardından şart ve ta’lik açısından fıkıh konularının dört kısma ayrıldığını kâide ve dâbıtlar bağlamında ele almıştır.¹⁹⁹ Mesela ‘dâbıt’ başlığı altında zikrettiği “*ta’lik kabul eden durumların müstakbel veya mazi açısından bir farkı bulunmamaktadır*” fikhî prensibinin daha ziyâde kâide formatında olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁰

‘Edâ, kazâ, i’âde ve ta’cıl’ mevzûları ile alakalı fer’î mes’eleleri kâide ve dâbıtlar bağlamında ele almıştır.²⁰¹ Mesela ‘kâide’ başlığı altında ise “*keffâretlerde edâ vaktine itibar edilir*” kâidesini zikretmiştir.²⁰²

Beşinci Bölüm: Aynı Bâb Altında Toplanabilecek Benzer Mes’eleler

Süyûtî, ibâdet ve muamelat ile ilgili farklı konuları, bu bölümde furû’ fıkıh sistematüğini dikkate alarak incelemiştir; fikhî mes’eleleri ele alırken aynı bâb altında toplanabilecek konuları çeşitli başlıklar altında bir araya getirmeye çalışmıştır. Bu bölümde Süyûtî’nin elgâz türü meselelere de yer verdiği görülmektedir. Elgâz kaynakları arasında sayılan Cürcânî’nin *el-Mu’âyât*²⁰³ isimli eserine sıkça atıfta bulunduğu görülmektedir.²⁰⁴ Öte yandan *mu’âyât* teriminin *elgâz* kavramına yakın bir manâyı muhtevi olduğu²⁰⁵ göz önünde bulundurulursa Süyûtî’nin zaman zaman elgâz türü

¹⁹⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 404-408.

¹⁹⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 507-511.

²⁰⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 508.

²⁰¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 532-542.

²⁰² Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 538.

²⁰³ Cürcânî, Ebû’l-Abbas Muhammed b. Ahmed, *el-Mu’âyât fi’l-fikhi ‘alâ mezhebi’l-İmâmi’s-Şâfiî* (muhakkikin mukaddimesi), thk. İbrahim b. Nâsır b. İbrahim el-Beşer, Doktora Tezi, Suudi Arabistan Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi Şeriat ve Dirâsetü’l-İslâmî Fakültesi, 1994, I, 85; İbnü’s-Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, II, 310.

²⁰⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 568, 577, 584, 594.

²⁰⁵ Halil b. Ahmed, “ayâ” md., *Kitâbü’l-‘ayn*, III, 264; Durmuş, İsmail, “Lugâz”, *DİA*, XXVII, 221.

mes’elelere yer verdiği söylenebilir. Müellifin bu bölümde incelediği bütün konulara değinmemiz mümkün olmadığından birkaç konuya temas etmekle iktifâ edeceğiz.

“Kitabu’t-tahâre” başlığı altında sular ve kısımları, misvak, abdest, mestlerin meshi, gusül, teyemmüm, necâset ve kısımları, hayız, salât, ezân, kible, sehiv secdesi, cemaatle namaz, imamet, Cuma namazı, seferilik, cenaze namazı, zekât, oruç, hac, sayd (av), yiyecekler gibi konulardan benzer olanlarını ‘dâbıt’, ‘fâide’, ‘mesâil’, ‘kâide’ gibi çeşitli başlıklar altında incelemiştir.²⁰⁶ Belirli bir dönemden sonra kâide ve dâbıt arasındaki ayırım belirginleşmiş olsa da Süyûtî’nin eserinin son bölümlerinde ‘kâide’ ve ‘dâbıt’ altında zikredilen kuralların, mezkûr iki kavram arasındaki ayrışmayı zaman zaman tam olarak yansıtmadığı görülmektedir. Örneğin necâset konusu ile ilgili ‘kâide’ başlığı altında zikrettiği “*necis ve temiz iki kuru şey bir araya geldiğinde necis olan temiz olanı kirletmez*”²⁰⁷ kuralının daha ziyade dâbıt niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Altıncı Bölüm: Hüküm Bakımından Birbirinden Ayrılan Benzer Fıkhî Mes’eleler

Bu bölümde müellif, birbirlerine benzedikleri hâlde hüküm yönünden farklı olan mes’eleleri özet bir şekilde ele almış; mes’eleler arasındaki farkları furû’ fıkıh sistematüğini takip ederek incelemiştir. Müellif her ne kadar bu bölüm için furûk başlığı kullanmamış olsa da örnekler incelendiğinde söz konusu bölümün *el-fürûk* olarak isimlendirilmesi mümkündür. Süyûtî, ‘abdest- gusül’, ‘abdest- teyemmüm’, ‘hayız-nifas’, ‘ezan-kamet’, ‘Cuma namazı-bayram namazı’, ‘temettu’- kırân’, ‘Mekke’nin haremi-Medine’nin haremi’, ‘selem-karz’, ‘sulh-bey’, ‘hibe-ibrâ’, ‘icâre-cü’âle’, ‘icâre-bey’, ‘ ‘talâk-zihâr’, ‘mürted-kâfir’, ‘hüküm-tenfîz’, ‘şehâdet-rivâyet’ gibi ibâdât ve mu’âmelat ile ilgili çeşitli mes’eleler arasındaki farkları incelediği konuların birkaçıdır.²⁰⁸

Örneğin rivâyet ve şehâdet arasındaki farkları ele alan Süyûtî, şehâdette sayı şartının olduğunu, rivâyette ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirtmiştir. Rivâyette mutlak manada cinsiyet ayrımı yokken, şehâdetin bazı mevzûlarında cinsiyet

²⁰⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 567-595.

²⁰⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 578; benzer örnekler için bkz. a.g.mlf., a.g.e., s. 586, 588, 595-600-601, 603.

²⁰⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’nezâir*, s. 699-72.

ayrımı olabildiğini, tövbe eden yalancı bir kimsenin şahitliğinin kabul edilirken, rivâyetinin kabul edilmediği şeklinde birçok açıdan farklılıkların olduğunu zikretmiştir.²⁰⁹

Yedinci Bölüm: Çeşitli Benzer Meseleler

Yedinci bölümde daha önceden ele almadığı abdest ile ilgili meselelere ‘fâide’, ‘mes’ele’, ‘kâide’ ve ‘dâbıt’ başlıkları altında değinmiştir. Mesela Şâfiî mezhebinde kadîm görüşe göre fetva verilen on küsur mes’eleyi ele almıştır. İlk iki rekâtta fatihadan sonra sure okumanın müstehab olmadığı, üzerinde oruç kazası olduğu halde ölen kişinin yerine velisinin oruç tutması gibi meseleler kadîm görüşe göre fetvâ verilen mes’eleler arasında gösterilebilir. Bölümün son kısmında, bu konuları bilmemenin özür olamayacağını ve bazı kişilerin bu konuları manzum bir şekilde yazdığını dile getirmiştir.²¹⁰

2.4. Kitabın Önemi ve Sonraki Dönemlere Etkisi

Çok yönlü ilmî kişiliği ile tanınan Süyûtî, eserinin girişinde kitabının önemine dair bilgiler sunmuştur. Müellifin eserinin, bir ömrün semeresi ve asrın zübdesi olduğu, kapalı ve bilinmeyen birçok mevzû hakkında önemli bilgiler içerdiği dolayısıyla daha önce açıklanmamış muhtelif mes’elelerin açıklandığı anlaşılmaktadır.²¹¹

Yukarıda verilen bilgiler ışığında Süyûtî’nin tevârüs ettiği fikhî mirası büyük bir titizlikle etüd ederek oluşturduğu çalışmasının gerek muhtevâ gerekse teknik açıdan *el-Eşbâh ve’n-nezâir* yazım geleneğini ileri bir düzeye taşıdığı söylenebilir.²¹² Tespit edebildiğimiz kadarıyla Süyûtî’den sonra *el-Eşbâh ve’n-nezâir* alanında İbn Nüceym dışında müstakil bir eser te’lif eden yoktur. Yapılan çalışmalar daha ziyâde Süyûtî ya da İbn Nüceym’in eserleri üzerinde yoğunlaşmıştır. İbn Nüceym’de eserini oluştururken Süyûtî’nin *el-Eşbâh*’ından büyük oranda istifade etmiştir.²¹³ Bunun yanı sıra Süyûtî’nin

²⁰⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 722-723.

²¹⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 738-739.

²¹¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 25.

²¹² Garayibe, *Bühûsün fi’l-fikhi’l-İslâmî*, s. 197-200.

²¹³ Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 74, 105, 132, 142, 152, 159, 163, 164, 173, 176, 185, 231, 389, 390, 391.

eseri üzerine birçok şerh, hâşiye, muhtasar, manzume, tehzib tarzı birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar hakkında bilgi bir sonraki başlık altında verilecektir.

2.5. Kitap Üzerine Yapılan Çalışmalar

Süyûtî'nin araştırma konumuz olan eserinin, İbn Nüceym'in eserine kıyasla hak ettiği ilgiye mazhar olmadığını ifade etmiştik. Söz konusu durumun Süyûtî'nin bu alana dair söylemiş olduklarının yeterli olmasından kaynaklandığı söylenebilir.²¹⁴ Bunun yanı sıra *el-Eşbâh ve'n-nezâir* yazım geleneği, Hanefî mezhebinin aksine Şâfiî fukahânın elinde ortaya çıkıp gelişen bu yazım geleneğine ait eserlerin önceden var olması da gereken ilgiyi görmemesinin bir nedeni olabilir. Süyûtî'nin çalışmasının İbn Nüceym'in aynı isimle kaleme aldığı eserine büyük oranda etki ettiği göz önünde bulundurulursa İbn Nüceym'in eserine yönelen yoğun ilgide bir anlamda Süyûtî'nin katkısının olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca ilmî kişiliğinden bahsederken değindiğimiz üzere müellifin daha çok hadis, tefsir, dil ve tarih alanlarında temâyüz etmesi fıkha dâir kaleme aldığı söz konusu eserini gölgede bırakmış olması da gereken ilgiyi görmemesinde bir etken olabilir. Durum böyle olmakla birlikte Süyûtî'nin kitabı üzerine yapılan manzume, muhtasar, şerh, hâşiye ve tehzîb tarzı ile makale ve bir kitap bölümü olarak kaleme alınan çalışmaları burada zikredeceğiz.

✓ Manzume, Muhtasar, Şerh, Hâşiye ve Tehzîb Tarzı Çalışmalar

Süyûtî'nin tez konumuz olan eseri üzerinde birçok şerh, hâşiye, manzume ve tehzîb tarzı birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaları kronolojik olarak aşağıda ele alacağız.

a. *İşbâ'u'l-besâir bi-'usâreti'l-Eşbâh ve'n-nezâir*

Abdülbasir b. Süleyman es-Sekafî el-Melibarî (v.911/1505) matbû' olan *İşbâ'u'l-besâir bi-'usâreti'l-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli çalışması ile Süyûtî'nin eserini ihtisar etmiştir. Müellif, Süyûtî'nin kitabında ele aldığı kâidelerden sadece istisnası olanları incelediğini belirtmiştir.²¹⁵ Dört bölümde kaleme aldığı çalışmasının birinci bölümünde Süyûtî'nin ilk bölümde incelediği beş küllî kâideye yer vermiştir. İkinci bölümde

²¹⁴ Zühaylî, Muhammed, *Mevsûatu kadâyâ İslâmiyye mu'âsıra*, VI, 43.

²¹⁵ Melîbârî, Abdülbasir b. Süleyman, *İşbâ'u'l-besâir bi-'usâreti'l-Eşbâh ve'n-nezâir*, Dârü'n-nûr, Umman 2015, s. 7-11.

Süyûtî'nin *el-Eşbâh*'ının ikinci bölümde zikrettiği kırk küllî kâideyi, üçüncü bölümde ihtilaflı yirmi kâideyi ve son bölümde çeşitli kâideleri incelemiştir.²¹⁶

b. *el-Ferâidu'l-behiyye*

Tam adı *el-Ferâidu'l-behiyye fî nazmi'l-kavâidi'l-fikhiyye fî'l-el-Eşbâh ve'n-nezâir 'alâ mezhebi's-Şafi'iyye* olan bu kitabın müellifi Ebû Bekir b. Ebi'l-Kâsım b. el-Ehdel'dir (v.1035/1626).²¹⁷ Ehdel, Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserinin ilk üç bölümünde ele aldığı kâideleri manzum hale getirmiştir. Hocasının eğitim amacıyla Ehdel'i, Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli kitabında geçen kâideleri manzum hale getirmesi için teşvik etmesi onu bu kitabı yazmaya sevk etmiştir.²¹⁸ Ehdel'in matbû' olan manzume tarzı bu eserine ilgi yoğun olmuş ve üzerine birçok çalışma yapılmıştır.

c. *el-Bâhir fî ihtisari'l-el-Eşbâh ve'n-nezâir*

Müellifi Ebû Zeyd Abdurrahman b. Abdilkâdir el-Fâsî el-Mâlikî'dir (v.1096/1685).²¹⁹

d. *el-Akmâru'l-mudiyye şerhu'l-kavâidi'l-fikhiyye*

Müellifi Ziyâuddin Abdulhadi b. İbrahim el-Ehdel'dir. Bâhüseyn'in aktardığına göre müellif, kitabının mukaddimesinde bu eserin Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserinin bir muhtasarı olduğunu dile getirmiştir.²²⁰

e. *Hâşiyetü'l-Eşbâh ve'n-nezâir*

Müellifi Şii olan Bahâuddin Muhammed b. Muhammed Bâkır el-Hüseynî es-Sebzavârî el-İmâmî'dir (v.1133/1721).²²¹

²¹⁶ Bkz. Melîbârî, *İşbâ'u'l-besâir*, s. 53-250.

²¹⁷ Hayatı için bkz. Muhibbî, Muhammed Emin, *Hulâsatu'l-eser fî a'yâni'l-karni'l-hâdi 'aşer*, Matbaatü'l-Vehîbe, y.y. 1284, I, 64-68.

²¹⁸ Ehdel, Ebû Bekir b. Ebû'l-Kasım, *el-Ferâidu'l-behiyye fî nazmi'l-kavâidi'l-fikhiyye fî'l-el-eşbâh ve'n-nezâir 'alâ mezhebi's-Şafi'iyye (el-Fevâidu'l-ceniyye ile birlikte)*, thk. Remzi Sadeddin Dimeşkiyye, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1996, s. 8.

²¹⁹ Hayatı için bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 310; Mahlûf, Muhammed b. Ömer, *Şeceretü'n-nuru'z-zekiyye fî tabakâti'l-Malikiyye*, thk. Abdulmecid Hayâlî, Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I, 456-457.

²²⁰ Bâhüseyn, *el-Kavâidu'l-fikhiyye*, s. 355.

²²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bağdâdî, İsmail Paşa *Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsârü'l-*

f. *el-Mevâhibü's-seniyye*

Tam adı *el-Mevâhibü's-seniyye 'alâ'l-ferâidi'l-behiyye'* olan bu çalışmanın müellifi Abdullah b. Süleyman el-Cerhezî el-Yemenî eş-Şafi'î'dir (v.1201/1787).²²² Ehdel'in *el-Ferâidu'l-behiyye* isimli manzum eserini şerh etmiştir.²²³

g. *Şerhu'l-kavâidi'l-hams*

Müellifi Abdullah b. Ali Süveydân ed-Demlicî eş-Şafi'î'dir (v.1234/1819).²²⁴ Bâhüseyn'in aktardığına göre yaklaşık 13 varaklık küçük hacimli bir risâle olup müellifi, Süyûtî'nin kitabının birinci bölümünde ele aldığı meşhur beş küllî kâideyi incelemiştir.²²⁵

h. *el-Mevâhibü'l-'illiyye şerhu'l-ferâidi'l-behiyye*

Müellifi Yusuf b. Muhammed el-Bettâh el-Ehdel'dir (v.1246/1831).²²⁶ Ehdel'in *el-Ferâidul-behiyye* isimli manzum eserini şerhetmiştir.²²⁷

ı. *Hâşiye 'ale'l-el-Eşbâh ve'n-nezâir li's-Süyûtî*

Müellifi, İbrahim b. es-Seyyid Sıbğatullah b. Muhammed b. Es'ad b. Abdillâh b. Sıbğatullah el-Haydarî'dir (v.1299/1882).²²⁸

î. *el-Fevâidu'l-mekkiyye fîmâ yehtacuhû talebetü's-Şâfi'iyye mine'l-mesâil ve'd-davâbit ve'l-kavâidi'l-küllîyye*

Müellifi 'Alevî b. Ahmed b. Abdirrahman es-Sakkâf'tır (v.1335/1916).²²⁹ Matbû'

musannifîn, tsh. Muallim Kilisli Rifat Bilge ve Mahmut Kemal İnal, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951, II, 316.

²²² Hayatı için bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 91.

²²³ Eserin içeriği için bkz. Cerhezî, Abdullah b. Süleyman, *Kitâbü'l-Mevâhibü's-seniyye 'alâ nazmi'l-ferâidi'l-behiyye nazmi'l-kavâidi'l-fikhiyye*, thk. Remzi b. Muhammed Deyşûm, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1998.

²²⁴ Hayatı için bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 107; Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'ârifîn*, I, 489.

²²⁵ Bâhüseyn, *el-Kavâidu'l-fikhiyye*, s. 356.

²²⁶ Hayatı için bkz. el-Kannevcî, Sıddık Hasan Hân, *Ebcedu'l-'ulûm: el-veşşu'l-merkûm fî beyan ahvâli'l-'ulûm*, thk. Abdülcebbâr Zekkâr, Beyrut 1978, III, 180-181; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 253.

²²⁷ Bâhüseyn, *el-Kavâidu'l-fikhiyye*, s. 353.

²²⁸ Bâhüseyn, *el-Kavâidu'l-fikhiyye*, s. 356.

²²⁹ Hayatı için bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 249; Sakkâf, Seyyid 'Alevî b. Ahmed eş-Şâfiî, *el-Fevâidu'l-Mekkiyye fîmâ yehtacuhû talebetü's-Şâfi'iyye mine'l-mesâil ve'd-davâbit ve'l-kavâidi'l-fikhiyye*

olan bu çalışmayı müellif, bir mukaddime, üç bölüm ve bir hâtıme kısımlarına ayırarak kaleme almıştır. Şâfiî mezhebi ile ilgili genel bilgileri ve ıstılahları ele alan müellif kitabının küçük bir kısmında Süyûtî'nin çalışmasından birkaç kâideyi incelemiştir.²³⁰

j. *Muhtasaru'l-fevâidi'l-mekkiyye*

Alevî b. Ahmed es-Sakkâf'ın *el-Fevâidu'l-mekkiyye* isimli eserinin yine kendisi tarafından yapılan muhtasarıdır.²³¹

k. *Îdâhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*

Tam adı *Îdâhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye li tullâbi'l-medreseti's-Sûletiyye* olan bu kitabın müellifi Abdullah b. Saîd Muhammed Abbâdî el-Lahcî el-Hadramî eş-Şehârî'dir (v.1410/1989). Matbû' olan bu çalışma küçük hacimli bir eser olup Ehdel'in *el-Ferâidu'l-Behiyye* isimli çalışmasını şerhetmiş ve nesir hâline dönüştürmüştür.²³²

l. *el-Fevâidü'l-ceniyye 'ale'l-mevâhibi's-seniyye*

Tam adı *el-Fevâidu'l-ceniyye hâşiyetu'l-mevâhibu's-seniyye şerhi'l ferâidi'l-behiyye fî nazmi'l-'kavâidid'l-fıkhiyye* olan bu çalışmanın müellifi Muhammed Yasin b. İsa el-Fâdânî el-Mekkî'dir. (v.1410/1990)²³³ Cerhezî'nin *el-Mevâhibu's-seniyye* isimli şerhine yazdığı hâşiyedir.

m. *ed-Dürerü'l-behiyye fî îdâhi'l-kavâidi'l-fıkhiyye*

Müellifi Mahd Nuruddin Marbûbincir el-Mekkî'dir. Bâhüseyn, bu müellifin mezkûr eserinde Süyûtî'nin çalışmasının ilk üç bölümünü ihtisar ettiğini bunun dışında kavâid ile alakalı kavram ve ıstılahları ele aldığını ve son bölümde de Şâfiî mezhebinde kadîm görüşe göre fetvâ verilen mes'eleleri ve İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli çalışmasının elgâz ve hiyel bölümünde yer verdiği mevzûları incelediğini belirtmiştir.²³⁴

(muhakkikin mukaddimesi), Müessesetü'r-Risâletü Nâşirun, Beyrut 2015, s. 7-9.

²³⁰ Sakkâf, *el-Fevâidü'l-mekkiyye*, s. 233-241.

²³¹ Hayatı için bkz. Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 249; Seyyid Alevî es-Sakkâf, *el-Fevâidu'l-Mekkiyye*, 7-9.

²³² Bkz. Abbâdî, Abdullah b. Saîd Muhammed, *Îdâhu'l-kavâidu'l-fıkhiyye li tullâbi'l-medreseti's-Sûletiyye*, Matbaatü'l-Medenî, Mekke 1388, s. 4.

²³³ Hayatı için bkz. Fâdânî, *el-Fevâidu'l-ceniyye*, I, 37-48.

²³⁴ Bâhüseyn, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye*, s. 357-358.

n. Şerhu'l-ferâidi'l-behiyye

Müellifi Muhammed Sâlih Mûsâ Hüseyin'dir. Eserin tam adı *Şerhu'l-ferâidi'l-behiyye fî nazmi'l-kavâidi'l-fikhiyye*'dir. Ehdel'in *el-Ferâidü'l-behiyye* isimli eserini şerhetmiştir.²³⁵

o. Tehzîbu'l-el-eşbâh ve'n-nezâir

Müellifi Sâlih b. Ali eş-Şamrânî'dir. Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir*'inin muhtasarı mahiyetindedir. Matbû' olan bu çalışmada müellif, büyük oranda Süyûtî'nin tertibine bağlı kalmak suretiyle bazı müdahalelerde bulunmuş; konunun daha iyi anlaşılması için kitabı tehzîb yoluna gitmiştir.²³⁶

✓ Müstakil Makale ve Bir Kitap Bölümü Olarak Yapılan Çalışmalar

Yukarıda araştırma konumuz olan eser üzerine yapılan manzume, şerh, hâşiye, muhtasar ve tehzîb tarzı çalışmalara özet bir şekilde yer verdik. Bu başlık altında ise çeşitli dergilerde yayınlanan makale veya bir kitabın bölümünde genel olarak tanıtıcı mahiyette olan yazıları muhtasar olarak zikredeceğiz.

a. Süyûtî ve kitabühü'l-Eşbâh ve'n-nezâir fî'l-fikh

Müellifi Muhammed ez-Zühaylî'dir. Süyûtî ve onun *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseri hakkında özet bilgileri aktardığı bir makaledir.²³⁷

b. Süyûtî ve'l-kavâidu'l-fikhiyye

Müellifi Muhammed ez-Zühaylî'dir. *Mevsûât kadâya İslâmiyye muâsıra* isimli eserinin bir bölümünde kavâid ilmi hakkında bilgi verdikten sonra ikinci bölümünde Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserini birçok açıdan incelemiştir.²³⁸

c. Süyûtî ve el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâid ve furû'i fikhî's-Şafi'iyye İsimli Eseri

²³⁵ Mûsâ Hüseyin, Muhammed Sâlih, *Şerhu'l-ferâidi'l-behiyye fî nazmi kavâidi'l-fikhiyye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2009, s. 15.

²³⁶ Bkz. Şamrânî, Sâlih b. Ali b. Ahmed, *Tehzîbu'l-el-eşbâh ve'n-nezâir*, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 2014, s. 7.

²³⁷ Bkz. Zühaylî, "Süyûtî ve Kitabuhu'l-Eşbâh ve'n-nezâir", *el-Mecma'u'l-ilmiyyi'l-arabî*, s. 684-721.

²³⁸ Bkz. Zühaylî, *Mevsû'atü kadâya İslâmiyye mu'âsıra*, VI, 11-68.

Necmettin Kızılkaya, doktora çalışması olan *Haneî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler* isimli eserinin bir bölümünde Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve 'n-nezâir* isimli eseri hakkında özet bilgiler sunmuştur.²³⁹

3. SÜYÛTÎ'NİN *EL-EŞBÂH VE 'N-NEZÂİR* İSİMLİ ESERİNİN AYNI İSİMLE YAZILAN DİĞER ESERLERLE MUKAYESESİ

İlimlerin gelişip tamamlanması sonucunda hâsıl olan birikimin farklı düşünce ve telakkilerle okunup değerlendirilmesi zamanla çeşitli alt türlerin meydana gelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Genel olarak ahkâmı ve bununla ilgili mevzûları konu edinen fıkıh ilmi de mezheplerin teşekkül etmesiyle birlikte gittikçe zenginleşen bir literatürün oluşmasına tanıklık etmiştir. Dolayısıyla mevcut fikhî malzemenin okunup yorumlanması, fikhî alt türler denebilecek çalışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Alt türlerin oluşması sürecinde ihtilaf, makâsıd, farklılık ve benzerlik düşüncesi gibi etkenler merkeze alınarak genel anlamda gerek hükümlere ulaşmada büyük kolaylıklar sağlayan gerekse naslar ile meseleler arasındaki irtibatı anlamaya yardımcı olan kavâid tarzı çalışmalar ortaya konmuştur. Tezimizin konusunu oluşturan *el-Eşbâh ve 'n-nezâir* yazım türü de fikhin zamanla oluşan alt edebî türlerinden birisidir. Nitekim bu isimle yazılan eserler incelendiğinde sadece bir konuyu değil aksine fıkıh alanı ile bağlantılı olabilecek çeşitli mes'elelerin ele alınıp incelendiği çalışmalar olduğu görülecektir.

Burada Süyûtî'nin fikhî müktesebâtın farklı yorumlanmasının bir ürünü olan *el-Eşbâh ve 'n-nezâir* isimli çalışması, aynı isimle yazılan diğer kaynaklarla kitap isimleri, bölümleri, ele alınan kâide ve dâbıtlar ile bunların ifade yapıları, mes'elelerin ele alınma tarzı ve incelenen mes'eleler gibi gerek muhteva gerekse teknik açıdan mukayese edilecektir. Böylece eserler arasındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.1. İbnü'l-Vekîl'in *el-Eşbâh* İsimli Çalışmasıyla Mukayesesi

el-Eşbâh ve 'n-nezâir fî fikhî's-Şâfiyye ismiyle alana dair ilk te'lifin Şâfiî mezhebine mensûb olan İbnü'l-Vekîl'e ait olduğuna değinmiştik. Süyûtî'nin aynı isimle

²³⁹ Bkz. Kızılkaya, *Haneî Mezhebi Bağlamında İslâm Hukukunda Küllî Kâideler*, s. 215-224.

te'lif ettiği çalışmasıyla karşılaştırıldığında farklı bir yöntemle yazıldığı anlaşılmaktadır. Müellif, her ne kadar çeşitli meseleleri 'kâide', 'fasl' ve 'fâide' başlıkları altında ele alsada konuları bir düzene göre ele almadığı ve bu yüzden eserin dağınık bir görüntü arz ettiği görülmektedir.²⁴⁰ Süyûtî ise çalışmasını bölümlere ayırmış, mes'ele ve kâideleri önem derecesine göre tanzim etmiştir. İbnü'l-Vekîl'in çalışmasında 'kâide' başlığı altında ele aldığı prensiplerin birçoğunun ıstılâhi manaya uygunluk arz ettiğini söylemek oldukça güçtür.²⁴¹ Süyûtî'nin çalışmasında da özellikle son bölümlerde 'kâide' ve 'dâbit' başlığı altında ele aldığı prensiplerin tamamının mevcut literatürdeki manasına uygun düştüğünü söylemek güç olsa da ilk bölümlerde ele aldığı kuralların tamamına yakını ıstılâhi manaya uygunluk arz etmektedir. Eserin içeriği incelenirken bunlara temas edildiği için ayrıca örnek verilmeyecektir. İbnü'l-Vekîl'in eserinde ele aldığı kâidelerin ifade yapılarının Süyûtî'nin çalışmasındaki kâidelere göre oldukça uzun olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun ise alana dair ilk eser olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Süyûtî kendi mezhebi dışındaki görüşlere de yer vermişken İbnü'l-Vekîl daha ziyâde Şâfiî mezhebinin görüşlerine değinmiştir. İbnü'l-Vekîl'in eserinde incelediği birçok fer'î meselenin Süyûtî'nin çalışmasında ele alındığı görülmektedir.²⁴²

3.2. İbnü's-Sübkî'nin *el-Eşbâh* İsimli Çalışmasıyla Mukayesesi

İbnü'l-Vekîl'in temize geçiremeden vefat etmesi üzerine eserine bir kısım ilavelerde bulunan İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh* ve '*n-nezâir* yazım geleneğinin sistematik bir yapıya kavuşmasına büyük bir katkı sağlamıştır. Kâideleri kuşatıcılık bakımından tasnife tabi tutan İbnü's-Sübkî, kendinden sonraki te'lifâtı büyük oranda etkilemiştir. Eserini sekiz ana bölüme ayıran²⁴³ İbnü's-Sübkî, ilk bölümde beş küllî kâideyi ele almıştır.²⁴⁴ Süyûtî ise çalışmasını yedi ana bölüme ayırmış ve İbnü's-Sübkî gibi ilk bölümde beş temel kâideyi incelemiştir.²⁴⁵ Fakat İbnü's-Sübkî'nin kitabında birinci bölümün beşinci

²⁴⁰ Bkz. İbnü'l-Vekîl, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 13, 15, 31, 34, 86.

²⁴¹ Örnekler için bkz. İbnü'l-Vekîl, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 53, 93, 123, 170.

²⁴² Bkz. İbnü'l-Vekîl, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 89, 102, 107, 110, 113,153; Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 263, 394, 436-440, 563, 577.

²⁴³ Bkz. İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, I-II.

²⁴⁴ Bkz. İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, I, 13-93.

²⁴⁵ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 23-739, 29-157.

kâidesi olarak ele aldığı “*bir işten maksat neyse hüküm ona göredir*” kâidesini²⁴⁶, Süyûtî ilk kâide olarak incelemiştir.²⁴⁷ Ayrıca İbnü’s-Sübkî sadece beşinci kâide için delil sunmuşken Süyûtî çalışmasında incelediği kâidelerin neredeyse tamamına yakını için deliller zikretmiştir. Kâidelerin ifade yapıları incelendiğinde İbnü’s-Sübkî ve Süyûtî’nin çalışmaları arasında büyük benzerlikler olsa da bazı kâidelerde İbnü’s-Sübkî’nin farklı ve uzun ifade yapılarını tercih ettiği görülmektedir.²⁴⁸

İbnü’s-Sübkî, küllî kâideler kapsamına giren alt kâidelerin bir kısmına daha sonraki bölümlerde müstakil olarak yer vermişken²⁴⁹ Süyûtî ilgili ana kâide altında bunları ele almıştır.²⁵⁰ İbnü’s-Sübkî’nin müstakil bölümlerde ele aldığı kelâm, usûl, nahiv ve elgâz ile ilgili meselelerin bir kısmına Süyûtî ayrı bir bölümde değil daha ziyâde yeri geldikçe veciz bir şekilde değinmiştir.²⁵¹ Ayrıca İbnü’s-Sübkî, kitabının son bölümünü elgâz konusuna ayırmışken Süyûtî müstakil bir bölümde bu konuyu ele almamışsa da yukarıda zikrettiğimiz üzere beşinci bölümde çeşitli örnekler üzerinden incelemiştir. İbnü’s-Sübkî, çalışmasının son bölümlerinde kelâm, usûl, nahiv ve elgâz konuları ile ilgili birkaç kural²⁵² dışında incelediği kuralları çoğunlukla ‘kâide’ başlığı altında ele almazken Süyûtî’nin özellikle eserinin son bölümlerinde ıstılâhî manaya uygunluk arz etmese de zikrettiği kurallar için ‘kâide’ başlığı kullandığına yukarıda değinmiştik.

İbnü’s-Sübkî, mukaddimesinde kâide, dâbit ve medrek gibi kavramların tanımına yer verip kâide ve dâbit arasındaki farkı örneklerle açıklamıştır.²⁵³ Süyûtî ise mukaddimesinde daha ziyâde ‘nezâir’ ve ‘furûk’ kavramlarını açıklamıştır.²⁵⁴ Bunun yanı

²⁴⁶ Bkz. İbnü’s-Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, I, 54.

²⁴⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, I, 30.

²⁴⁸ Örnekler için bkz. İbnü’s-Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, I, 13, 50; Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 30, 91.

²⁴⁹ Mesela İbnü’s-Sübkî’nin çalışmasında ‘el-kavâidü’l-hâssa’ diye isimlendirdiği üçüncü bölümde yer verdiği “berâet-i zimmet asıldır” kâidesini, Süyûtî eserinin birinci bölümünde “yakîn, şek ile zâil olunmaz” küllî kâidesi altında zikretmiştir. Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 94; İbnü’s-Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, I, 218.

²⁵⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 40, 80, 91-107, 124-139.

²⁵¹ Bkz. İbnü’s-Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, II, 3-77, 77-202, 202-254, 311-384; Süyûtî, *el-Eşbâh*, s. 95, 267, 415, 507.

²⁵² Bkz. İbnü’s-Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, II, 88, 197.

²⁵³ İbnü’s-Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, I, 11.

²⁵⁴ Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 28.

sıra mukaddimesinde değindiği birçok konuyu Süyûtî'nin de ele aldığı görülmektedir.²⁵⁵

3.3. İbnü'l-Mülakkın'ın *el-Eşbâh* İsimli Eseriyle Mukayesesi

İbnü'l-Mülakkın, *Kavâidu İbni'l-Mülakkın* olarak da bilinen *el-Eşbâh ve'n-nezâir* *fi kavâidi'l-fıkhi* isimli çalışmasını, farklı bir metod takip ederek fûrû' fıkıh tertibine göre te'lif etmiştir. Mezkûr eserinde kâide ve mes'elelere çoğunlukla 'kâide' ve 'fâide' başlıkları altında yer vermiştir.²⁵⁶ Ancak 'kâide' başlığı altında incelediği kâidelerin küçük bir kısmı²⁵⁷ hariç ıstılâhî manaya muvafık olduğunu söylemek oldukça güçtür. Dolayısıyla bir konuyla ilgili ele aldığı bu kurallar için 'dâbıt' teriminin kullanılması daha uygundur.

Süyûtî, İbn Mülakkın'den farklı olarak çalışmasını bölümlere ayırmış ve eserinin sadece beşinci ve altıncı bölümlerini fûrû' fıkıh sistematığına göre tertip etmiş²⁵⁸ ve ilk üç bölümde zikrettiği kâidelerin birçoğunun literatürdeki mevcut manaya uyduğu görülmektedir.²⁵⁹ Bunun yanı sıra İbnü'l-Mülakkın, çalışmasında beş temel kâideden sadece “*şek ile yakîn zâil olmaz*” küllî kâidesini incelemişken Süyûtî beş küllî kâide ve kapsamına giren alt kâideleri ele almıştır.²⁶⁰ Muhtevâ açısından iki çalışmanın temas ettiği fer'î mes'elelerin büyük oranda benzerlik arz ettiğini söylemek mümkündür.

3.4. İbn Nüceym'in *el-Eşbâh* İsimli Çalışmasıyla Mukayesesi

el-Eşbâh ve'n-nezâir yazım geleneğine son şeklini veren ve bu alanda zirveyi temsil eden Süyûtî ve İbn Nüceym, Mısır ilim havzasının önemli ilmî şahsiyetlerinin yetiştirdiği ve etkileri yüzyıllar sonrasına taşınan önemli iki müelliftir. Aynı zamanda mu'âsir olan bu iki müellifin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* çalışmalarının büyük oranda benzer olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim İbn Nüceym'in çeşitli bağlamlarda bazen 'Süyûtî'²⁶¹

²⁵⁵ Bkz. İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 3-12; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 23-28.

²⁵⁶ Bkz. İbnü'l-Mülakkın, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I-II.

²⁵⁷ Örnek olarak bkz. İbnü'l-Mülakkın, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 102, 129, 135, 407; II, 32, 141, 335, 349, 448.

²⁵⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 567-697, 699-724.

²⁵⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 30-154, 160-245, 247-281.

²⁶⁰ İbnü'l-Mülakkın, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 135; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 30-154.

²⁶¹ Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 74, 105, 185.

bazen de ‘Eşyûti’²⁶² nisbesiyle Süyûti’ye atıfta bulunması bu iki çalışma arasında etkileşimin boyutunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

İbn Nuceym, Süyûti gibi eserini yedi bölüme ayırmakla beraber iki çalışma arasında teknik anlamda birtakım farklılıklar da söz konusudur. Süyûti’den farklı olarak birinci bölümü iki kısma ayırmıştır. Bunun yanı sıra ikiye ayırdığı birinci bölümün ilk kısmında, Süyûti’nin kitabının birinci bölümünde incelediği beş küllî kâideye “*sevapsız niyet yoktur*” kâidesini ilave ederek altı temel kâideye yer vermiştir.²⁶³ Birinci bölümün ikinci kısmında ise Süyûti’nin çalışmasının ikinci bölümünde ele aldığı kâidelerden seçmeler yaparak sıralamayı da Süyûti’nin yaptığı gibi yaparak on dokuz kâideyi incelemiştir.²⁶⁴

Süyûti’nin eserinin dördüncü²⁶⁵ ve altıncı²⁶⁶ bölümlerde ele aldığı konuların birçoğuna İbn Nuceym çalışmasının ‘cem ve farklar’ başlığını verdiği üçüncü bölümde yer vermiştir.²⁶⁷ İbn Nuceym, Süyûti’den farklı olarak kitabında ‘elgâz’ ve ‘hiyel’ ile mezhep imamlarının hayatlarından kesitler sunduğu ‘hikâyât ve’l-müraselât’ konularını müstakil olarak üç bölümde incelemiştir.²⁶⁸ Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Süyûti, her ne kadar müstakil bir bölümde elgâz konusuna yer vermese de çalışmasının beşinci bölümünde elgâz türü örnekler zikretmiştir.²⁶⁹ İbn Nuceym birinci ve üçüncü bölümün bir kısmı ile son bölüm dışında, ele aldığı mes’eleleri, furû’ fıkıh sistematığına göre incelemiştir.²⁷⁰ Süyûti ise sadece beş ve altıncı bölümlerde ele aldığı mevzûları furû’ fıkıh tertibine göre ele almıştır.²⁷¹ Süyûti ve İbn Nuceym’in ilgili kâideler bağlamında temas ettiği kavram ve konular arasında büyük bir uyumdan bahsetmek mümkündür. Ayrıca Süyûti gibi kâidelerin dayanmış olduğu kaynakları aktarmış ve söz konusu

²⁶² Bkz. İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 132, 142, 152, 159, 163, 164, 173, 176, 231, 389, 390, 391, 393, 401, 406, 421, 458.

²⁶³ Bkz. İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 14-112.

²⁶⁴ Bkz. İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 115-190.

²⁶⁵ Bkz. Süyûti, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 285-566.

²⁶⁶ Bkz. Süyûti, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 699-724.

²⁶⁷ Bkz. İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 360-448.

²⁶⁸ Bkz. İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 466-476, 477-488, 512-524.

²⁶⁹ Bkz. Süyûti, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 567, 568, 577, 594.

²⁷⁰ Bkz. İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 441-510.

²⁷¹ Bkz. Süyûti, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 567-698, 699-724.

kâidelerin nasslarla irtibatını ortaya koymaya çalışmıştır.

İbn Nüceym çalışmasının sadece birinci bölümünde ele aldığı fikhî prensipler için ‘kâide’ terimini kullanırken²⁷² ikinci bölümün girişinde ise bu bölümde ele aldığı kuralların dâbıt niteliğinde olduğunu kaydedip kâide ile dâbıt kavramı arasındaki farkı açıklamıştır.²⁷³ Süyûtî ise çalışmasının genelinde ele aldığı kuralları ‘kâide’ başlığı altında incelese de bunların bir kısmının literatürdeki manaya uygunluk arz etmediğini zikretmiştik. Buradan hareketle İbn Nüceym’in kâide ve dâbıt ayrımında Süyûtî’den daha titiz davrandığı söylenebilir.²⁷⁴

²⁷² Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 14-190.

²⁷³ Bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 192.

²⁷⁴ Süyûtî ve İbn Nüceym’in *el-Eşbâh ve'n-nezâir* çalışmaları için daha ayrıntılı mukayese için bkz. Meş'al, *Eserü'l-hilâfî'l-fikhî fî'l-kavâdi'l-muhtelefi fihâ*, s. 359-410.

İKİNCİ BÖLÜM

EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR'DE GEÇEN KAYNAKLAR, ISTILAHLAR VE İSİMLER

1. KAYNAKLAR

Süyûtî'nin önceki bölümlerde çeşitli açılardan incelediğimiz *el-Eşbâh ve 'n-nezâir* isimli eserini kaleme alırken başvurduğu kaynakları ele alacağız. Süyûtî, İbn Nüceym'in aksine eserinde istifade ettiği kaynakları zikretmemiştir. Çalışmasında kaynakları bazen müellifleriyle birlikte vermişken çoğu zaman müelliflerini zikretmeden kaynakların sadece ismini vermekle yetinmiştir. Bu çalışmasında fıkıh, usûl, kavâid, tarih, tefsir, hadis gibi farklı alanlarda önemli birçok kaynağa atıfta bulunmuştur. Süyûtî'nin eserini oluştururken referansta bulunduğu kaynakları tespit etmeye çalışacağız. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Süyûtî, daha ziyade İbnü'l-Kâs'ın *et-Telhîs*, Mâverdî'nin *el-Hâvi'l-kebîr*, Cüveynî'nin *en-Nihâye*, İmâm Râfî'î'nin *el-Muharrer*, İmâm Nevevî'nin *el-Minhâc*, *el-Mecmu'*, *er-Ravza*, Necmuddin el-Kazvî'nin *el-Hâvi's-sağîr*, İbnü'r-Rif'a'nın *el-Kifâye* isimli çalışmalarından yararlanmışır. Eserleri zikrederken kronolojik sıralamayı dikkate almaya çalıştık.

Süyûtî, eserini kaleme alırken birçok kaynaktan yararlanmışır. Bunu yaparken kimi zaman yararlandığı eseri ya da müellifini eleştirdikten sonra kendi görüş ve tercihlerini zikretmiştir. Ayrıca bir konu hakkında farklı eserler arasında bazen mukayese yapmış bazen de görüşleri tek tek değerlendirip kendine en yakın bulduğu görüşün daha isabetli olduğunu belirtmiştir.¹ Fakat çoğunlukla ele aldığı konuları desteklemek ve delillendirmek amacıyla eserlere başvurmuştur. Farklı birçok kaynaktan istifade ederek eserine aldığı görüşleri bağlamına uygun zikretmiş ve bu doğrultuda açıklama veya tercihler yapmış olması müellifin İslâmî ilimler sahasında yetkin bir düzeyde olduğunu söylemeye imkan vermektedir.

1.1. Furû'-ı Fıkıh Kaynakları

Müellif, eserinde konuları ele alırken mezhebin fikhî birikimini yansıtan önemli birçok furû' kaynağını referans göstermiştir. Burada eserler hakkında detaya girilmeyecek sadece tanıtıcı mahiyette birkaç bilgiye yer verilecektir. Ayrıca kaynakların ismi Süyûtî'nin eserinde belirttiği şekli zikredilecektir. Süyûtî'nin istifade ettiği

¹ Örnek olarak bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 120-121, 129, 140-141, 247, 290, 294, 323-324.

kaynakları şöyle sıralayabiliriz:

1. *el-Ümm*

İsmi mezhebin ana metni oluşundan alan *el-Ümm*, İmam Şâfiî'nin (v.204/820) hayatının son beş yılını geçirdiği Mısır'da “kavl-i cedîd/mezheb-i cedîd” adıyla ortaya koyduğu fikhî birikimini ayrıntılı bir şekilde yansıttığı çalışmasıdır. Matbû' olan bu eser bazı kaynaklarda *el-Mebsût fî'l-fikh* adıyla da zikredilmektedir.²

2. *el-Emâlî*

İmâm Şâfiî'nin öğrencilerine yazdırarak oluşturduğu bölümlere *el-Emâlî* denmektedir. Bazı kaynaklarda bu isimde müstakil bir eser olduğu yazılıysa³ da günümüze kadar ulaştığı hakkında bir malumat bulunmamaktadır.⁴

3. *el-İmlâ*

İmam Şâfiî'ye ait olmakla birlikte bağımsız bir eser mi yoksa *el-Emâlî*'nin bir bölümü mü olduğu noktasında bir ittifak hasıl olmamıştır.⁵ Katib Çelebi (v.1067/1657), Şâfiîlerin ıstılahında *imlâ* ya da *emâlî*nin ta'lik kavramıyla aynı manada kullanıldığını belirtmiştir.⁶ Dolayısıyla İmâm Şâfiî'den ders almış talebelerinin *el-İmlâ* veya *el-Emâlî* şeklinde eserleri bulunabilir.⁷

4. *et-Telhîs*

İbnü'l-Kâss olarak meşhur olan Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed et-Taberî'nin (v.335/946) *et-Telhîs* isimli çalışması mezhep birikiminin derlendiği ilk temel

² Şâfiî, *el-Üm* (muhakkikin önsözü), I, 9; İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, thk. Ridâ Teceddüd, Tahran 1971, s. 264; Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *Menâkıbü's-Şâfiî*, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Darü't-türâs, Kahire 1970, I, 246-257; Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lugât: el-Esma*, s. 119; Aybakan, Bilal, “el-Üm”, *DİA*, XXXII, 298.

³ Beyhâkî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, I, 254; Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lugât: el-Esma*, s. 119; İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, II, 161, IV, 64.

⁴ Aybakan, Bilal, *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 123-124.

⁵ Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lugât: el-Esma*, s. 119; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 124; Aybakan, “İmam Şâfiî”, *DİA*, XXXVIII, 230.

⁶ Katib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, 161; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 124-125.

⁷ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 125.

metinlerden olup Şâfiî fikhına dair kaleme alınmış muhtasar bir eserdir.⁸

5. *Tezkiretü'l-‘âlim*

Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Ömer İbn Süreyc'in (v.340/951) *Tezkiretü'l-‘âlim ve'l-müte'allim fi'l-fürû'* / *Tezkiretü'l-‘âlim ve irşâdü'l-müte'allim* isimli çalışması Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı eseridir.⁹

6. *el-Füru'*

Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. el-Haddâd el-Kinânî el-Mısırî'nin (v.344/955) Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı eseridir.¹⁰

7. *el-İfsâh*

Ebû Ali el-Hüseyn b. el-Kâsım et-Taberî'nin (v.350/961) *el-İfsâh şerhu Muhtasari'l-Müzenî* isimli çalışması, Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ı üzerine kaleme aldığı şerhtir.¹¹

8. *et-Takrîb*

Kasım b. Muhammed b. Ali el-Kaffâl el-Kebîr eş-Şâfiî'nin (v.400/1010) tam adı *et-Takrîb şerhu Muhtasari'l-Müzenî* olan eseridir. Mezhep açısından son derece önemli olduğu anlaşılan bu eser, günümüze ulaşmamıştır.¹²

9. *et-Tecrîd*

Ebû'l-Kâsım Yusuf b. Ahmed İbn Kecc ed-Dîneverî'nin (v.405/1015) Şâfiî fikhına

⁸ İbnü'l-Kâss, Ahmed b. Ebi Ahmed et-Taberî, *et-Telhîs*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Ahmed Muavvad, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, y.y. t.y; Endûnisî, Abdulkadir b. Abdulmuttalib, *el-Hazâinu's-seniyye min meşâhîri'l-kutubi'l-fikhiyye li-eimmetinâ'l-fukahâi's-Şâfiyye*, thk. Abdulazîz b. es-Sâyib, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut 2004, s. 38; Heytû, *el-İctihâd ve tabakât müctehidi's-Şâfi'iyye*, s. 143; Özel, Ahmet, "İbnü'l-Kâs", *DİA*, XXI, 101.

⁹ Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-‘ârifîn*, I, 781; Katip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, 389; Özen, Şükrü, "Ebû'l-Abbas İbn Süreyc", *DİA*, XX, 365.

¹⁰ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 197.

¹¹ Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, thk. İhsan Abbas, Darü'r-Râidi'l-Arabî, Beyrut 1970, s. 115; İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, III, 280; İbn Kâdi eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 100-101; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 21.

¹² Nevevî, *el-Mecmû*, I, 125; İbn Kâdi eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 182; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 200; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 38; Kallek, Cengiz, "Muhammed b. Ali Kaffâl", *DİA*, XXIV, 147.

dair kaleme aldığı çalışmasıdır.¹³

10. *er-Revnak*

Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsferâyînî'ye (v.406/1016) nispet edilen muhtasar bir eserdir.¹⁴

11. *et-Telkîn*

Bu eser, Muhammed b. Yahyâ İbn Süraka'nın (v.410/1019) Şâfiî fıkına dair kaleme aldığı bir çalışmadır.¹⁵

12. *el-Lübâb*

Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed el-Mehâmilî'nin (v.415/1024) *el-Lübâb fi'l-fikhi's-Şâfiî* adlı kitabı Şâfiî fıkına dair te'lif edilen ilk muhtasar metinlerdendir.¹⁶

13. *el-Mecmû'*

Ebü'l-Hasen el-Mehâmilî (v.415/1024) *el-Mecmû'*, isimli eseri Şâfiî fıkına dair kaleme aldığı bir çalışmadır.¹⁷

14. *Şerhu't-Telhîs*

İbnü'l-Kâs'ın Şâfiî fıkına dair kaleme aldığı *et-Telhîs* isimli eserine Abdullah b. Ahmed el-Kaffâl es-Sağîr'in (v.417/1026) yazdığı şerhtir.¹⁸

15. *Şerhü'l-Fürû'*

¹³ İbn Kâdi eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 198; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 31

¹⁴ Heytû, *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi's-Şâfiyye*, s. 188; Köse, Saffet, "Ebû Hâmid İsferâyînî", *DİA*, XXII, 514.

¹⁵ İbn Kâdi eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 195.

¹⁶ Mehâmilî, Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed, *Kitâbü'l-Lübâb fi'l-fikhi's-Şâfiî*, thk. Abdülkerîm b. Suneytân el-Amrî, Darü'l-Buhârî, Medine 1416, s. 23, 31; el-Yâfiî, Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad, *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakzân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, III, 23; İbn Hidâye, Ebû Bekir b. Hidâyetullâh el-Hüseynî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, thk. Âdil Nuveyhed, Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut 1982, s. 132; Özen Şükrü, "Mehâmilî", *DİA*, XXI, 125.

¹⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 147, 158; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 87; Özen Şükrü, "Mehâmilî", *DİA*, XXI, 125.

¹⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 125; İbn Kâdi eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 176; Endûnisî, *Hazâinu's-seniyye*, s. 55; Kallek, Cengiz, "Abdullah b. Ahmed Kaffâl", *DİA*, XXIV, 146.

Ebû Ali el-Hüseyin b. Şuayb es-Sincî'nin (v.430/1039), Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kinânî'nin (v.344/955) *el-Fürû'* isimli eserine yazdığı şerhtir.¹⁹

16. *Ta'liku'l-Bendenîcî*

Ebû Ali el-Hasen b. Abdillâh el-Bendenîcî (v.412/1021) *el-Câmî'* olarak da bilinen *et-Ta'lika* isimli bu eserini, Şâfiî fikhına dair kaleme almıştır.²⁰

17. *Şerhu't-Telhîs*

Ebû Alî el-Hüseyin b. Şuayb es-Sincî'nin, İbnü'l-Kâs'ın *et-Telhîs* isimli eserine yazdığı şerhtir.²¹

18. *el-Hâvi*

Müellifi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Maverdî (v.450/1058) olan eserin tam adı *el-Hâvi'l-Kebîr*'dir. Şâfiî fikhına dair olan bu eserde ele alınan konular yeni meselelere dair hükümlerle zenginleştirilmesi, farklı görüş ve izahların tartışılıp işlenmesi, kitaba ilm-i hilâf eseri olma özelliği kazandırmıştır.²²

19. *ez-Ziyâdât*

Ebû Âsım el-Abbâdî'nin (v.458/1066) Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı eseridir.²³

20. *el-İbâne*

Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed el-Fûrânî'nin (v.461/1068) Şâfiî fikhına

¹⁹ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 197; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 65; Yaşaroğlu, M.Kamil, "İbnü'l-Haddâd el-Kinânî", *DİA*, XXI, 58.

²⁰ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, IV, 305; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügâ: el-Esmâ*, thk. Alî Muhammed Muavvad ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 2009, s. 726; Endenûsî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 35.

²¹ Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 56, Aybakan, "Sincî", *DİA*, XXXVII, 242.

²² Maverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, I-XVIII; Yâfiî, Ebû Muhammed, *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakân*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, III, 56; İbn Mâkûlâ, el-Emîru'l-Hâfiz, *el-İkmâl fî refi'I irtiyâb 'ani'l-mu'telif ve'l-muhtelif fî'l-esmâ vel-künâ*, Daru'l-kitabi'l-İslâmî, Kahire 1993, I, 477; Kallek, Cengiz, "Maverdî", *DİA*, XXVIII, 184.

²³ İbn Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, IV, 104; Bardakoğlu, Ali, "Abbâdî", *DİA*, I, 14.

dair te'lif ettiği eseridir.²⁴

21. *et-Ta'lika*

Ebû Alî el-Hüseyn b. Muhammed el-Merverrûzî'nin (v.462/1069), Müzenî'nin (v.264/878) *el-Muhtasar*'ını şerh ettiği eseridir. Mezhepler arası mukayeseli bir fıkıh kitabı olan bu çalışmanın diğer adı *et-Ta'liku'l-kebîr*'dir.²⁵

22. *Şerhu'l-Miftâh*

Ebû Halef Muhammed b. Abdilmelik es-Selmî et-Taberî'nin (v.470/1078) İbnü'l-Kâs'ın Şâfiî fıkına dair kaleme aldığı *el-Miftâh* isimli eserine yazdığı şerhtir.²⁶

23. *el-Mühezzebe*

Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin (v.476/1083) Şâfiî fıkına dair kaleme aldığı bu eserin tam adı *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmami's-Şâfiî*'dir.²⁷

24. *et-Tenbîh*

Tam adı *et-Tenbih fî'l-fıkhi's-Şâfiî* olan bu çalışma Şîrâzî'ye ait olup Şâfiî mezhebinin beş temel muhtasarından biri kabul edilir.²⁸

25. *eş-Şâmil*

Ebû'n-Nasr Abdusseyyid b. Muhammed b. Abdilvâhid b. es-Sabbâğ el-Bağdâdî'nin (v.477/1084) eserinin tam adı *eş-Şâmilu'l-Kebîr şerhu Muhtasari'l-Müzenî*'dir.²⁹

²⁴ İbn Hidâye, *Tabakatü's-Şâfiyye*, s. 162; Endûnisî, *Hazâinu's-seniyye*, s. 15.

²⁵ Kâdî Hüseyin el-Merverrûzî, *et-Ta'lika* (muhakkikin önsözü), I, 72; Heyto, Muhammed Hasan, *el-İctihâd ve tabakât müctehidi's-Şâfi'iyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1988, s. 215; Özel, Ahmet, "Merverrûzî", *DİA*, XXIX, 232.

²⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1769; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 98.

²⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmami's-Şâfiî* (muhakkikin mukaddimesi), I, 3-11; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, s. 663; Endûnisî, *Hazâinu's-seniyye*, s. 150; İbn Hidâye, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, s. 219; Aybakan, "el-Mühezzebe", *DİA*, XXXI, 518.

²⁸ Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fıkhi's-Şâfiî*, nşr. Merkezu'l-Hidmât ve'l-Ebhâsi's-Sekâfiyye, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1983, s. 5; İbn Kesîr, *İrşâdu'l-fakîh ilâ ma'rifeti edilleti't-tenbîh*, thk. Behcet Yûsuf Hamd Ebû't-Tayyib, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1996, I, 6-7.

²⁹ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'lügâ: el-Esmâ*, s. 809; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 54, 151.

26. *et-Tetimme*

Müellifi Ebû Sa'd Abdurrahman b. Muhammed el-Mütevellî en-Nîsâbü'rî'dir (v.478/1086). Ebû'l-Kasım el-Fûrânî'nin (v.461/1068) *el-İbâne* isimli eserini tamamlayamadan vefat etmesi üzerine Abdurrahman b. Me'mûn el-Mütevellî, *el-İbâne*'nin eksik kalan kısımlarını yazıp eserine *Tetimetu'l-İbâne* ismini vermiştir.³⁰

27. *en-Nihâye*

Tam adı *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb* olan bu eser İmâmü'l-Harameyn Abdülmelik el-Cüveynî'ye (v.478/1085) aittir. Bu kitap Şafii fikhının temel metinlerinden olan *el-Üm*, *Muhtasarü'l-Müzeni*, *Muhtasarü'l-Büveytî*, *el-Hâvi'l-kebîr* eserlerini sistematik hale getirmiştir.³¹

28. *et-Tahrîr*

Tam adı *et-Tahrîr fî furû'i fikhî's-Şâfi'iyye* olan bu eseri, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Cürcânî (v.482/1089) Şâfiî fikhına dair kaleme almıştır.³²

29. *eş-Şâfi*

Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Cürcânî'nin (v.482/1089) Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı çalışmasıdır.³³

30. *el-Maksûd*

Ebû'l-Feth Nasr b. İbrâhîm el-Makdisî ed-Dımaşkî'nin (v.490/1096) Şâfiî fikhına

³⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, III, 134.

³¹ Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, I-XX; İbn Asâkir, Ebû'l-Kasım Ali b. el-Hasen, *Tebyînu kezîbi'l-müfterî fî mâ nusibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Matbaatu't-tevfik, Dimeşk 1347, s. 281-282; İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyetil-kübrâ*, V, 181; ed-Dîb, Abdülazîm, *İmâmu'l-Harameyn; Hayatuhu ve asruhu-âsâruhu ve fikruhu*, Daru'l-kalem, Kuveyt 1981, s. 68; ed-Dîb, "Cüveynî", *DİA*, VIII, 144; Özdemir Muhittin, "Şâfiî Furû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 42-43.

³² Cürcânî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *et-Tahrîr fî furû'i fikhî's-Şâfi'iyye*, thk. Muhammed Hasan İsmail, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2008, I, 9; Şehrezûrî, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrahmân b. Mûsâ, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, thk. Muhyiddin Ali Necîb, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1992, I, 371; Endûnisi, *Hazâinü's-seniyye*, s. 31.

³³ Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, I, 371; İbn Kâdi eş-Şühbe, I, 282

dair kaleme aldığı çalışmasıdır.³⁴

31. *Kitabü'r-Rakm*

Ebû'l-Hasen b. Ebi Âsım Muhammed b. Ahmed el-'Abbâdî'nin (v.495/1102) Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı eseridir.³⁵

32. *el-Bahr*

Ebû'l-Mehâsin İsmail b. Ahmed er-Rûyânî'nin (v.502/1108) Şâfiî fikhına dair te'lif ettiği en hacimli çalışmalarından biri olan bu eserin tam adı *Bahru'l-mezheb fî fûrû'i mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî* dir.³⁶

33. *el-Hilye*

Ebû Bekr Fahrü'l-İslâm Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî el-Kaffâl'in (v.507/1114) *Hilyetü'l-'ulemâ fî ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ* isimli çalışması, her meseleyle ilgili farklı mezheplere ait ictehadların ortaya konduğu bir kaynaktır.³⁷

34. *el-Basît*

Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî'nin (v.505/1111) Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı *el-Basît fî'l-mezheb* isimli çalışması, Cüveynî'nin *Nihâyetü'l-matlab*'ının özeti mahiyetinde bir eserdir.³⁸

35. *el-Vasît*

Şâfiî mezhebinin beş temel eserinden biri olan ve *el-Vasît fî'l-fikh*, *el-Vasît fî'l-mezheb*, *el-Vasîtü'l-muhît bi-aktâri'l-Basît* gibi adlarla da bilinen bu çalışma yine

³⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1807; Döndüren, Hamdi, "Nasr b. İbrahim Makdisî", *DİA*, XXVII, 434.

³⁵ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, V, 365; Bağdâdî, İsmail Paşa, *İdâhu'l-meknûn fî'z-zeyli 'alâ Keşfü'z-zünûn*, tsh. Muallim Kilisli Rifat Bilge, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1947, II, 299; Endûnişî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 51.

³⁶ Rûyânî, Abdülvâhid b. İsmâil, *Bahru'l-mezheb fî fûrû'i mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, thk. Ahmed İzzû İnâye ed-Dimeşkî, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2002, I, 7-9; Bakkal, Ali, "Rûyânî", *DİA*, XXXV, 275.

³⁷ Şâşî, Ebû Bekir b. Muhammed b. Ahmed, *Hilyetü'l-'ulemâ fî ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ*, thk. Sa'id Abdülfettâh, Mektebetü Nizâr Mustafa Bâz, Riyad 1998, I, 37; Kavâsimî, *el-Medhal* s. 542.

³⁸ Gazâlî, *el-Vasît*, I, 103; Karlığa, H. Bekir, "Gazâlî", *DİA*, XIII, 518.

Gazâlî'nin kendi eseri *el-Basît* üzerine yazdığı muhtasar bir metindir.³⁹

36. *et-Tehzîb*

Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ' el-Begavî'nin (v.516/1122) *et-Tehzîb fî fikhi'l-Îmâmi's-Şâfiî* adıyla Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı çalışmasıdır. Kâdî Hüseyn'in *et-Ta'lika* isimli eserini özetlemiştir.⁴⁰

37. *el-İdde*

Tam adı *el-İddetü's-suğrâ* olan bu çalışma, Ebû'l-Mekârim er-Rüyânî'nin (v.523/1128) Şâfiî fikhı ile alakalı te'lif ettiği eseridir.⁴¹

38. *ez-Zehâir*

Tam adı *ez-Zehâir fî fikhi's-Şâfiî* olan bu çalışma, Kâdî Ebû'l-Meâlî Mücellî b. Cümei' el-Mahzûmey'in (v.550/1155) Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı eseridir.⁴²

39. *el-Beyân*

Müellifi Yahyâ b. Ebi'l-Hayr el-Îmrânî (v.558/1163) olan bu eserin tam adı *el-Beyân fî Mezhebi'l-Îmâmi's-Şâfiî*'dir.⁴³

40. *el-İntisâr*

el-İntisâr li-mezhebi's-Şâfiî isimli çalışma, İbn Ebî Asrûn olarak bilinen el-Kâdî Ebû Sa'd Abdullah b. Muhammed et-Temîmî el-Mevsîlî'nin (v.585/1189) Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı eseridir.⁴⁴

³⁹ Gazâlî, *el-Vasît*, I, 103-104; Aybakan, "el-Vasît", *DİA*, XXXXII, 551.

⁴⁰ Begavî, Ebû Muhammed Mes'ûd b. Muhamed el-Ferrâ, *et-Tehzîb fî fikhi'l-Îmâmi's-Şâfiî*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997, I, 125; Endenûsi, *el-Hazâinü's-seniyye*, s. 41.

⁴¹ Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn*, I, 9.

⁴² İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ebî Bekir, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs, Dar Sâder, Beyrut 1970, IV, 154; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, I, 822; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 50, 160.

⁴³ İmrânî, Yahyâ b. Ebi'l-Hayr, *el-Beyân fî mezhebi'l-Îmâmi's-Şâfiî*, thk. Kasım Muhammed en-Nûrî, Darü'l-Minhâc, Lübnan 2000, I-XIV; Ca'dî, Ali b. Semüre, *el-Tabâkâtü fukahâi'l-Yemen*, thk. Fuâd Seyyid, Dârü'l-kalem, Beyrut, t.y., s. 177; Özel, Ahmet, "İmrânî", *DİA*, XXII, 234.

⁴⁴ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, I, 174; Endûnisî, *Hazâinu's-seniyye*, s. 24, 154.

41. *Şerhu'l-Vecîz*

İmâdüddin Ebû Hâmid Muhammed İbn Yûnus el-Erbilî'nin (v.608/1212) Gazâlî'nin *el-Vecîz* isimli eserini şerh ettiği çalışmasıdır.⁴⁵

42. *Nüketü't-Tenbîh*

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. Ali Ebû's-Sayf el-Yemenî'nin (v.619? /1222) Şîrâzî'nin *et-Tenbîh* isimli eserine yazdığı şerhtir.⁴⁶

43. *el-Muharrer*

Abdülkerim b. Muhammed er-Râfî'nin (v.623/1226), İmâm Gazâlî'nin *el-Vecîz* isimli çalışması üzerine kaleme aldığı muhtasarıdır. Tam adı *el-Muharrer fî fikhi'l-İmami's-Şâfiî/el-Muharrer fî fîrû'i's-Şâfi'iyye*'dir.⁴⁷

44. *eş-Şerhu's-Sağîr*

Abdülkerim b. Muhammed er-Râfî'nin (v.623/1226), İmâm Gazâlî'nin *el-Vecîz* isimli eserine *eş-Şerhu's-sağîr li'l-Vecîz* ismiyle yazdığı şerhtir.⁴⁸

45. *el-İ'câz*

Tam adı *el-İ'câz şerhu elgâz* olan eser, Ebû'l-Kasım Abdülaziz b. Abdülkerim İbn Cîlî'nin (v.632/1235) Şâfiî fihhına dair kaleme aldığı çalışmadır.⁴⁹

46. *el-İstiksâ*

Ziyâeddin Osman b. İsâ el-Mârânî'nin (v.642? /1244?), Şîrâzî'ye ait *el-Mühezzeb* isimli eserine *el-İstiksâ li-mezâhibi'l-fukâhâ*'adıyla kaleme aldığı, “Kitâbü's-Şehâde”ye

⁴⁵ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Vecîz fî fikhi'l-İmami's-Şâfiî* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Ali Muavviz ve Âdil Abdulmevcûd, Darü'l-Erkam, Beyrut 1997, I, 71.

⁴⁶ İbn Kâdî eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 80; Endûnisî, *Hazâinu's-seniyye*, s. 103.

⁴⁷ Râfî'î, Abdülkerim b. Muhammed, *el-Muharrer fî fikhi's-Şâfiî*, thk. Muhammed Hasan İsmail, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005; Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, VIII, 281; Sakkaf, *el-Fevâidu'l-mekkiyye*, s. 120; Aybakan, “Râfî'î”, *DİA*, XXXIV, 395.

⁴⁸ Kavâsimî, *el-Medhal ilâ Mezhebi'l-İmami's-Şâfi'î*, s. 377; Endûnisî, *Hazâinu's-seniyye*, s. 145.

⁴⁹ İbn Kâdî eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 94; Endûnisî, *Hazâinu's-seniyye*, s. 21.

kadar geldiği ve yirmi cilde yakın olduğu belirtilen şerhidir.⁵⁰

47. *el-Hâvi's-Sağîr*

Kaynaklarda *el-Hâvi fî 'l-fetâvâ* ve *el-Hâvi fî 'l-furû'* olarak da geçen bu çalışma, Abdülgaaffâr b. Abdülkerim el-Kazvînî'nin (v.665/1266) Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı önemli bir eserdir.⁵¹

48. *eş-Şâmilü's-Sağîr*

Muhammed b. Muhammed el-Kazvînî'nin Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı eseridir.⁵²

49. *et-Ta'cîz*

Tâcuddîn Ebû'l-Kâsım Abdurrahîm b. Muhammed el-Mevsilî (v.671/1272), *et-Ta'cîz fî muhtasari 'l-Vecîz fî furû eş-Şâfi'iyye* adında Gazâlî'nin *el-Vecîz* isimli eserini ihtisar etmiştir.⁵³

50. *Şerhu't-Ta'cîz*

et-Tatrîz fî şerhi't-Ta'cîz adıyla bilinen *Şerhu't-Ta'cîz*, Ebû'l-Kâsım Tâcuddîn Abdürrahîm b. Yûnus el-Mevsilî'nin (v.671/1272) kendi eseri olan *et-Ta'cîz* isimli eserine yazdığı şerhtir.⁵⁴

51. *en-Nüket 'ale't-Tenbîh*

⁵⁰ İbnü's-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, VIII, 337; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 242; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 20; Aybakan, “el-Mühezzeb”, *DİA*, XXXI, 519.

⁵¹ Kazvînî, Necmuddin, *el-Hâvi's-sağîr*, thk. Salih b. Muhammed b. İbrahim el-Yâbis, Darü'bni'l-Cevziyye, Kahire 1430, s. 47-52; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşâr Avâd Ma'rûf, Darü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2003, XV, 116.

⁵² İbn Kâdi eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 352; Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni'l-elfâzi'l-Minhâc*, thk. Muhammed Halil İtânî, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 2014, I, 141, 441; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 53-54.

⁵³ Tağriberdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâluddîn b. Yûsuf, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mulûki Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992, VII, 208-209; Hıfnavî, Muhammed İbrahim, *el-Fethü'l-mübîn fî ta'rifi mustalahâti'l-fukahâ ve'l-usûliyyîn*, Darü's-Selâm, Kâhire 2009, s. 144; Endûnisî, *Hazâinu's-seniyye*, s. 34.

⁵⁴ Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 34; Özel, Ahmet, “Abdürrahîm b. Muhammed Mevsilî”, *DİA*, XXIX, 488.

Yahya b. Şeref en-Nevevî'nin (v.676/1277) *et-Ta'lika* olarak da bilinen *en-Nüket 'ale't-Tenbîh/Nüketü't-Tenbbîh* isimli çalışması kaleme aldığı ilk eserlerdendir.⁵⁵

52. *Tashîhu't-Tenbîh*

Bu eser en-Nevevî'nin, Şafîi fıkına dair kaleme aldığı ilk eserlerden biridir. Kaynaklarda eserin ismi *et-Tenbîh 'alâ mâ fî't-Tenbîh* ve *el-'Umde fî tashîhi't-Tenbîh* olarak da geçer. Nevevî mezkûr eseri Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin Şafîi mezhebinin beş temel muhtasar metinlerinden biri olan *et-Tenbîh* isimli eseri üzerine yazmıştır.⁵⁶

53. *Şerhu'l-Mühezzeb*

Nevevî'nin, Şîrâzî'ye ait Şafîi mezhebinin temel metinlerinden biri kabul edilen *el-Mühezzeb* adlı eserini şerh ettiği hacimli eserlerinden biridir. Tam adı *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*'tir. Fakat mezkûr kitabını tamamlayamadan vefat etmiştir.⁵⁷

54. *el-Minhac*

Nevevî'nin, Râfîi'ye ait *el-Muharrer* adlı kitabını ihtisar ettiği eseridir. Şafîi mezhebi açısından önemli bir konumda yer alan Nevevî'nin bu eseri üzerinde sayısız çalışma yapılmıştır.⁵⁸

55. *er-Ravza*

er-Ravza şeklinde mutlak olarak kullanıldığında, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz* ve *Ravdaü't-*

⁵⁵ Süyûtî, *el-Minhâcü's-seviyy*, s. 61; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 103.

⁵⁶ Nevevî, *Tashîhu't-tenbîh* (Tezkiretu'n-nebîh ile birlikte), s. 22; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ el-Hâfız İmâduddîn İsmâîl b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, XVII, Dâru Hicr, Riyad 1998, 540; ez-Zehabî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiretü'l-huffâz*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî, Hindistan 1958, IV, 1472; Dakr, *el-İmamü'n-Nevevî*, s. 159.

⁵⁷ Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Muhammed Necîb el-Mutî'î, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde 1977, I, 5; Sehâvî, *el-Menhelu'l-'azbur-raviyy fî tercümeti kutbi'l-evliya en-Nevevî*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, s. 21; Suyûtî, *el-Minhâcü's-seviyy fî tercümeti'l-İmam en-Nevevî*, thk. Ahmed Şefik Demc, Dar İbn Hazm, Beyrut 1988, s. 55; Eşkar, Ömer Süleyman, *Tarihu fikhi'l-İslâmî*, Mektebetü'l-Fellâh, Kuveyt 1982, s. 133; Dakr, Abdülğani, *el-İmâmu'n-Nevevî şeyhu'l-İslâm ve'l-müslimîn ve 'umdeti'l-fukahâ ve'l-muhaddisîn*, Darü'l-Kalem, Dimeşk 1994, s. 182-185.

⁵⁸ Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Ahmed b. Abdülazîz el-Haddâd, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2011, I, 10, 12-28; Suyûtî, *el-Minhâcü's-seviyy*, s. 57; Sehâvî, *el-Menhelu'l-'azbur-raviyy*, s. 21, 25-29; İbnü'l-Attâr, Ali b. İbrahim, *Tuhfetü't-tâlibîn fî tercümeti'l-İmami'l-Muhyiddin*, Meşhûr b. Hasan Âl Selmân, ed-Darü'l-Eseriyye, Beyrut 2007, s. 84-93; Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Minhâcü't-tâlibîn", *DİA*, XXX, 111-112.

tâlibîn'den hangisinin kastedildiği tam olarak bilinmemekle beraber *el-Azîz* isimli eserin kastedilme ihtimalinin daha yüksek olduğu kaydedilmiştir.⁵⁹ Fakat Süyûtî bu ihtimalin sebep olduğu belirsizliği bertaraf etmek için *er-Ravza* ibaresini mutlak olarak kullandığında genellikle İmam Nevevî'ye nispet ederek atıfta bulunmuştur.⁶⁰ Dolayısıyla Süyûtî'nin eserinde geçen *er-Ravza* ibaresinden kastın Nevevî'nin *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdeti'l-müftîn* adlı Şâfiî mezhebi açısından son derece önemli bir konumu haiz çalışması olduğu⁶¹ anlaşılmaktadır.

56. *et-Tahkîk*

Nevevî'nin, Şîrâzî'ye ait *el-Mühezzeb* isimli eserinden istifade ederek Şâfiî fihhına dair kaleme aldığı fakat tamamlayamadığı eserlerinden biridir.⁶²

57. *Dekâiku'l-Minhâc*

Nevevî'nin yine kendi eseri *Minhâcü't-tâlibîn* üzerine bir tür ta'likat tarzında kaleme aldığı eseridir.⁶³

58. *Şerhu't-Tenbîh*

Nevevî'nin, Şîrâzî'nin Şâfiî fihhına dair kaleme aldığı *et-Tenbîh* isimli eserine yazdığı şerhtir.⁶⁴

59. *et-Tehzîb*

Tam adı *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lugât* olan bu çalışmada Nevevî, Şâfiî mezhebi

⁵⁹ Sakkâf, *el-Fevâidü'l-Mekkiyye*, s. 152; Sakkâf, *Muhtasaru'l-fevâidi'l-mekkiyye fî mâ yahtâcuhû talabetu's-Şâfi'iyye*, thk. Yûsuf b. Abdurrahmân el-Maraşlı, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2004, s. 94-95; Zafîrî, Meryem, *Mustalahâtu'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, Dâr İbn Hazm, Beyrut 2002, s. 250.

⁶⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 36, 58, 69, 80, 85, 89, 295, 312.

⁶¹ Süyûtî, *el-Minhâcu's-seviyy*, s. 54.

⁶² Nevevî, *Kitâbü't-tahkîk* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Âdil Abdulmevcûd ve Ali Muavviz, Darü'l-Cîl, Beyrut 1992, s. 11-16; Süyûtî, *el-Minhâcu's-seviyy*, s. 63; es-Sehâvî, Şemsuddin, *el-Menhelu'l-'azbu'r-raviyy fî tercümeti'l-kutbi'l-evliyâ en-Nevevî*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 2005, s. 22; Dakr, *el-İmâmu'n-Nevevî*, s. 188; Kandemir, M.Yaşar, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 48.

⁶³ Nevevî, *Dekâikü'l-Minhâc* (muhakkikin mukaddimesi), thk. İyâd Ahmed Gavn, , Darü İbn Hazm, Beyrut 1996, s. 8, 14; İbnü'l-Attâr, *Tuhfetu't-tâlibîn*, s. 88; Sehâvî, *el-Menhelu'l-'azbu'r-raviyy*, s. 21.

⁶⁴ Süyûtî, *el-Minhâcu's-seviyy*, s. 62; İbnü'l-Attâr, *Tuhfetu't-tâlibîn*, s. 80.

açısından önemli bir konumda yer alan *et-Tenbîh*, *el-Mühezzeb*, *Ravzatü't-tâlibîn*, Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ı, Gazâlî'nin *el-Vasît* ve *el-Vecîz*'i gibi eserlerde geçen isim, nâdir kullanılan kelimeler, ıstılah ve fikhî lafızları açıklamak üzere kaleme aldığı, fakat temize çekmeye fırsat bulamadığı eserlerinden biridir.⁶⁵

60. *Şerhu'l-Muknî*

Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî'nin (v.682/1283) günümüze ulaşan tek eseri, amcasının *el-Mukni*' isimli çalışmasına yazdığı *eş-Şâfi* ismiyle de bilinen *eş-Şerhü'l-kebîr* adlı eseridir.⁶⁶

61. *ez-Zahîre*

Ebü'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim Karafî'nin (v.684/1285) *ez-Zahîre* isimli çalışması, fıkıh alanında yazdığı en kapsamlı eser olup Mâlikî mezhebinin en önemli kitapları arasında yer alır.⁶⁷

62. *el-Vâfi*

Ebü'l-Abbas Ahmed b. İsâ b. Ebî Bekr Abdullah el-Kalyûbî'nin (v.689/1290) Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb* isimli eserine yazdığı şerhtir. Tam adı *el-Vâfi bi't-taleb fî şerhi'l-Mühezzeb*'dir.⁶⁸

63. *Şerhu't-Tenbîh*

Muhibbüddin Ahmed b. Abdillâh et-Taberî el-Mekkî'nin (v.694/1295) Şirazi'nin Şafii fikhına dair *et-Tenbîh* isimli eserine yazdığı şerhtir.⁶⁹

64. *el-Kifâye*

⁶⁵ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügâ: el-Esmâ*, s. 59-60; Suyûtî, *el-Minhâcu's-seviyy*, s. 60-61; Dakr, *el-İmamü'n-Nevevî*, s. 181; Kandemir, M. Yaşar, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 48.

⁶⁶ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu'l-kebîr (el-Mukni' ve el-İnsâf ile birlikte)*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî ve Abdulfettah Muhammed el-Hılv, Daru Hecer, y.y. 1993, I, 5; Koca, Ferhat, "Ebu'l-Ferec İbn Kudâme", *DİA*, XX, 138.

⁶⁷ Karâfî, Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Hacci, Darü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, I-XIV; Apaydın, H. Yunus, "Şehâbedin Karâfî", *DİA*, XXIV, 400.

⁶⁸ Sübkî, *Tekmiletü'l-Mecmû'*, X, 5; İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, VIII, 24.

⁶⁹ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, VIII, 19; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 57; Hatiboğlu, İbrahim, "Muhibbüddin et-Taberî", *DİA*, XXXI, 39.

İbnü'r-Rif'a olarak meşhur olan Necmuddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Mısırî'nin (v.710/1310) Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı *Kifâyetü'n-nebîh/el-Kifâye fî şerhi't-Tenbîh* isimli çalışması, Şîrâzî'nin *et-Tenbîh* isimli eserine yazdığı önemli bir şerhtir.⁷⁰

65. *Matlebü'l-Âlî*

Tam adı *el-Matlebu'l-'alî fî şerhi Vasîti'l-Gazâlî* olan bu kaynak, İbnü'r-Rif'a'nın, Gazâlî'nin *el-Vecîz* isimli çalışmasına yazdığı hacimli bir şerhtir.⁷¹

66. *Şerhu'l-Vasît*

Necmuddin Ahmed b. Muhammed el-Kamûlî'nin (v.727/1327) Gazâlî'nin *el-Vasît* isimli çalışmasına *el-Bahrü'l-muhît fî şerhi'l-Vasît* adında yazdığı şerhtir.⁷²

67. *el-Cevâhir*

Necmeddin Ahmed b. Muhammed el-Kamûlî (v.727/1327), *el-Bahrü'l-muhît fî şerhi'l-Vasît* adıyla kaleme aldığı şerhi daha sonra *Cevâhirü'l-Bahr* ismiyle kısaltmıştır.⁷³

68. *Muhtasaru'r-Ravza*

Necmüddin Abdurrahman b. Yusuf el-Asfûnî'nin (v.750/1349) Nevevî'nin *er-Ravza* isimli eserini ihtisar ettiği çalışmasıdır.⁷⁴

69. *Tekmiletü şerhi'l-Mühezzeb*

⁷⁰ İbn Rif'a, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ali, *Kifâyetü'n-nebîh* (el-Hidaye ilâ evhami'l-Kifâye ile birlikte), thk. Mecdi Muhammed Surur Baslum, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2009, I, 100; İsnevî, Cemâluddîn Abdurrahîm b. el-Hasan b. Ali b. Ömer el-Emevî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyye*, thk. Kemâl Yusûf el-Hût, Beyrut 2001, I, 297; Kallek, Cengiz, "İbn Rif'a", *DİA*, XXI, 185.

⁷¹ İbn Rif'a, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ali, *el-Matlebü'l-'alî fî şerhi Vasîti'l-Gazâlî* (Kitâbü'z-zıhar-Kitâbü'l-keffârât), thk. Hamdî Ahmed et-Tâhir Muhammed Eşrâf, Master Tezi, Ezher Üniversitesi Şeriat ve Hukuk Fakültesi, Eşyût 2014, s. 29; İbn Rif'a, *el-Matlebü'l-'alî* (el-Kavlü fî'l-kıyâm-er-Rükû'), thk. Devrîm Ali Ây, Master Tezi, Medine İslam Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Suudi Arabistan 1431, s. 52; Kallek, Cengiz, "İbn Rif'a", *DİA*, XXI, 185.

⁷² Gazâlî, *el-Vasît* (muhakkikin mukaddimesi), I, 17; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2008; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 28; Aybakan, "el-Vasît", *DİA*, XXXII, 552.

⁷³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2008; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 44; Aybakan, "el-Vasît", *DİA*, XXXII, 552.

⁷⁴ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, X, 81.

Nevevî'nin, *el-Mecmû'* isimli şerhin tekmilesi olan bu eserin müellifi Takıyyüddin es-Sübkî'dir (v.756/1335). Bâbü'r-ribâdan, Bâbü bey'î'l-murâbahaya (X-XII. ciltler) kadar gelebilmiştir. Sonraki kısım ise Muhammed Necîb el-Muti'î tarafından şerh edilmiştir.⁷⁵

70. *Faslu'l-kadâ fî ahkâmi'l-edâ ve'l-kadâ*

Ebû Saîd Salâhuddin Halil b. Keykeldî el-Alâî'nin (v.761/1359) Şâfiî fihhına dair kaleme aldığı çalışmalardan biridir.⁷⁶

71. *et-Tevşîh*

Tam adı *et-Tevşîh 'ale't-Tenbîh* olan bu çalışma, Tacüddin es-Sübkî'nin (v.771/1370), Şâfiî fihhına dair yazdığı eserlerinden biridir.⁷⁷

72. *el-Mühimmât*

Cemaleddin el-İsnevi'nin (v.772/1370) Râfiî ve Nevevî'yi tenkit maksadıyla Şâfiî fihhına dair kaleme aldığı eserin tam adı, *el-Mühimmât fî şerh 'ir-Râfi'î ve 'r-Ravza'* dır.⁷⁸

73. *Elğâz*

İsnevî, *Elğâz* olarak bilinen *Tırâzü'l-mehâfil fî elğâzî-l-mesâil* isimli çalışmasını Şâfiî fihhına dair kaleme almıştır.⁷⁹

74. *et-Tenkîh*

İsnevi'ye ait olan bu eserin tam adı *et-Tenkîh 'ale't-Tashîh*'tir. Nevevî'nin kaleme aldığı *Tashîhu't-Tenbîh* isimli eserini ikmâl ve tashih amacıyla te'lif ettiği bir

⁷⁵ Bkz. Sübkî, *Tekmiletü'l-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb*, X, 4; XII, 3; Suyûtî, *el-Minhâcu's-seviyy*, s. 56; Sehâvî, *el-Menhelu'l-'azbur-raviyy*, s. 21; Dakr, *el-İmamü'n-Nevevî*, s. 183-186.

⁷⁶ Alâî, *Faslu'l-kadâ fî ahkâmi'l-edâ ve'l-kadâ*, thk. Abdülcevâd Hamam, Darü'n-Nevâdir, Dimeşk 2011.

⁷⁷ İbn Kâdî eş-Şühbe, *Tabakâtu's-Şâfi'iyye*, III, 143; Endûnisî, *Hazâinu's-seniyye*, s. 42, 147; Aybakan, "Taceddin Sübkî", *DİA*, XXXVIII, 13.

⁷⁸ İsnevî, *el-Mühimmât fî şerhi'r-Râfi'î ve'r-Ravda* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî Ahmed b. Ali, Daru İbn Hazm, Beyrut 2009, I, 70; İsnevî, *et-Temhîd fî tahrîci'l-furû' 'ale'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009, s. 11; Köse, Saffet, "İsnevî", *DİA*, XXIII, 160.

⁷⁹ İsnevî, *et-Temhîd* (muhakkikin mukaddimesi), s. 9; Endûnisî, *Hazâinu's-seniyye*, s. 72; Köse, Saffet, "İsnevî", *DİA*, XXIII, 161.

çalışmadır.⁸⁰

75. *el-Envâr*

Cemâleddîn Yûsuf b. İbrâhîm Erdebîlî'nin (v.779/1377) *el-Envâr li- 'a' mâlî'l-ebrâr* olarak bilinen bu eseri, Şâfiî mezhebi açısından önemli bir konumu temsil etmektedir.⁸¹

76. *el-Kût*

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hamdan b. Ahmed el-Ezraî'nin (v.783/1381), Nevevî'nin *Minhâcû't-tâlibîn* isimli çalışmasına *Kûtü'l-Muhtâc fî şerhi'l-Minhâc* adıyla yazdığı şerhtir.⁸²

77. *et-Tavassut*

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hamdan b. Ahmed el-Ezraî'nin (v.783/1381) *et-Tavassut ve'l-feth beyne'r-Ravza ve's-Şerh*, Râfiî'nin, *Fethu'l-'azîz* adlı şerh ile Nevevî'nin *Ravzatü't-tâlibîn* adındaki muhtasarı esas almak suretiyle hazırladığı hacimli bir eserdir.⁸³

78. *el-Hâdim*

Bedrüddin ez-Zerkeşî'nin (v.794/1392) *Fethu'l-'azîz ve Ravzatu't-tâlibîn* isimli eserlerde kapalı kalan meseleleri açıklamak amacıyla kaleme aldığı bu çalışmanın tam adı *el-Hâdim li'r-Râfi'î ve'r-Ravza*'dır.⁸⁴

79. *Manzûme*

⁸⁰ Nevevî, *Tashîhu't-Tenbîh* (Tezkiretü'n-nebîh ile birlikte), thk. Muhammed Akle el-İbrahim, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1996, s. 323; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 41; Köse, Saffet, "İsnevî", *DİA*, XXIII, 161.

⁸¹ Erdebîlî, Yusuf b. İbrahim, *el-Envâr li- 'a' mâlî'l-ebrâr*, thk. el-Fazıl Halef Müfzi el-Mutlak, Dârü'z-Ziyâ, Cidde 2006, I, 13; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 25; Köse, Saffet, "Yusuf b. İbrahim Erdebîlî", *DİA*, XI, 280.

⁸² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1361; Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 81; Yavuz, Yunus Vehbi, "Ezraî", *DİA*, XII, 68.

⁸³ Endûnisî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 42; Yavuz, Yunus Vehbi, "Ezraî", *DİA*, XII, 68.

⁸⁴ Zerkeşî, *Hâdimü'r-Râfi'î ve'r-Ravda* (mahtûn nüsha), Princeton University Library, New Jersey 1977, vr. 2; İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâu'l-gumr bi-enbâi'l-'umr*, thk. Hasan Habeşî, Lecnetü İhyâi't-Turasi'l-İslâmî, Kahire 1969, I, 446; Dâvûdî, Şemsüddin, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, II, 163; Gürkan, Menderes, "Bedreddin Zerkeşî", *DİA*, XXXIV, 291.

Abdülazîz b. Ahmed b. Sa'îd ed-Demîrî ed-Dîrînî'nin (v.794/1392) Şîrâzî'nin *et-Tenbîh* isimli eseri üzerine *Nazmü 't-Tenbîh* adıyla kaleme aldığı manzumedir.⁸⁵

80. *Tashîhu 'l-Minhâc*

Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Raslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî el-Bulkînî'nin (v.805/1403), Nevevî'nin *el-Minhâc* isimli çalışması üzerine kaleme aldığı beş ciltlik bir eserdir.⁸⁶

81. *et-Tedrîb*

Tedrîbü 'l-mübtedî ve tehzîbü 'l-müntehî olarak isimlendirilen *et-Tedrîb fî 'l-fürû*, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Raslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî'nin (v.805/1403) Şâfiî fikhına dair te'lif ettiği bir çalışmadır.⁸⁷

82. *et-Tetimmât*

Zeynüddin Abdurrahim b. el-Hüseyn el-'Irâkî'ye (v.806/14304) ait olan bu eserin tam adı *el-Mühimmat 'ale'l-Mühimmât/Tetimmâtü'l-Mühimmât/Mühimmâtü'l-Mühimmât*'tır. İsnevî'nin *el-Mühimmât 'ale'r-Ravda* isimli çalışmasının üzerinde bazı görüşlerini ihtiva eden bir kitaptır.⁸⁸

83. *Hâşiyetü 'r-Ravza*

Celâlüddîn Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ömer b. Raslân el-Bulkînî'nin (v.824/1421) Nevevî'nin *er-Ravda* isimli eserine yazdığı hâşiyedir.⁸⁹

84. *en-Nüket*

Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî'ye (v.826/1423) ait olan *en-Nüket 'ale'l-muhtasarâti's-selâse/Tahrîrû 'l-fetâvî 'ale't-Tenbîh*

⁸⁵ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü 'ş-Şâfiyyeti 'l-kübrâ*, VIII, 199; Endûnisî, *Hazâinü 's-seniyye*, s. 102.

⁸⁶ Bulkînî, Ebû Hafs Ömer b. Raslan Nâsir b. Sâlih, *Tashîhu 'l-Minhâc* (mahtût nüsha-Darü'l-Kütübî'l-Misriyye), I-V; İbn Kâdi eş-Şühbe, *Tabakâtü 'ş-Şâfiyye*, IV, 52.

⁸⁷ Bulkînî, Ebû Hafs Ömer b. Raslân, *Tedrîbü 'l-mübtedî ve tehzîbü 'l-müntehî* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Ebû Yakub Neşet b. Kemal el-Mısri, Darü'l-Kıbleteyn, Riyad 2012, I, 4; Endûnisî, *Hazâinü 's-seniyye*, s. 32; Uzunpostalcı, Mustafa, "Ömer b. Raslân Bulkînî", *DİA*, VI, 411.

⁸⁸ Endûnisî, *Hazâinü 's-seniyye*, s. 30; Kandemir, M. Yaşar, "Zeynüddin Irâkî", *DİA*, XIX, 121.

⁸⁹ Süyûtî, *el-Muncem*, s. 127; Endûnisî, *Hazâinü 's-seniyye*, s. 46.

ve'l-Minhâc ve'l-Hâvî, Şâfiî fıkının üç önemli kitabı üzerine çeşitli âlimler tarafından yazılan eserlerin bir araya getirilip değerlendirildiği eserdir.⁹⁰

85. *Nazmü'r-Ravza*

Süyûtî, *el-Hülâsa* olarak isimlendirdiği *Nazmü'r-ravda* isimli çalışması ile, Nevevî'nin *er-Ravda* isimli eserini nazmetmiştir.⁹¹

1.2. Usûl-i Fıkıh Kaynakları

Süyûtî, eserini oluştururken fûrû kaynaklarından istifade ettiği gibi fıkıh usulü ile alakalı eserlerden de yararlanmışır.

1. *el-Burhân*

Tam adı *el-Burhân fî usûli'l-fıkh* olan bu eser, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (v.478/1085) tarafından Şâfiî fıkıh usulüne dair kaleme alınan ve İmâm Şâfiî'nin *er-Risâle*'sinden sonra günümüze ulaşan en eski çalışmadır.⁹²

2. *et-Ta'lik*

Ebü'l-Hasen Şemsülsîlâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî İlkiyâ el-Herrâsî et-Taberî'nin (v.504/1110) fıkıh usulüne dair *et-Ta'lik fî usûli'l-fıkh* adıyla kaleme aldığı çalışmasıdır.⁹³

3. *Cem'u'l-Cevâmi'*

Tâcüddîn İbnü's-Sübkî'nin (v.771/1370) *Cem'u'l-cevâmi' fî usûli'l-fıkh* adıyla kaleme aldığı bu çalışma Şâfiî fıkıh usulüne dair kaleme alınmış önemli eserlerden biridir.⁹⁴

4. *Men'u'l-Mevâni'*

⁹⁰ İbn Kâdî eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, IV, 92; Kandemir, M. Yaşar, "İbnü'l-İrâkî", *DİA*, XXI, 91.

⁹¹ Süyûtî, *Husnû'l-muhadara*, I, 342; Süyûtî, *el-Eşbâh*, s. 574-575.

⁹² Bkz. Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fıkh*, thk. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb, Darü'l-Vefâ, Mısır 2012, I-II; Baktır, Mustafa, "el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh", *DİA*, VI, 434.

⁹³ Süyûtî, *el-Eşbâh*, s. 434; Ünal, Abdülkerim, "İlkiyâ el-Herrâsî", *DİA*, XXVI, 126.

⁹⁴ Bkz. İbnü's-Sübkî, *Cem'u'l-cevâmi' fî usûli'l-fıkh*, thk. Abdulmün'im Halil İbrahim, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2013, s. 11.

Tâcüddîn İbnü's-Sübkî'nin *Cem'u'l-cevami'*ye yönelik soruları cevaplandırmak suretiyle eserin anlaşılması zor yerlerini açıkladığı ve tam adı *Men'u'l-mevâni* 'an *Cem'i'l-cevâmi* ' olan eserdir.⁹⁵

5. *Tenzîhü'n-nevâzir fî Riyâzi'n-nâzir*

Süyûtî'nin çalışmasında İsnevî'ye (v.772/1371) ait olduğunu belirttiği⁹⁶ bu eser kaynaklarda *Nüzhetü'n-nevâzir fî Riyâzi'n-nâzir* olarak geçmektedir.⁹⁷

1.3. Kavâid Kaynakları

Müellif, kavâid, el-eşbâh ve'n-nezâir, furûk, elgâz gibi farklı ilim dallarına dair kaleme alınmış önemli birçok eserden istifade etmiştir.

1. *el-Müskit*

Ebû Abdullah b. Âsım ez-Zübeyr'in (v.317/929) furûka dair te'lif ettiği çalışmasıdır.⁹⁸

2. *el-Furûk*

Ebû Muhammed Rüknu'l-İslâm Abdullah b. Yûsuf b. Abdillâh el-Cüveynî'nin (v.438 / 1047) *el-Cem ve'l-Fark* olarak da bilinen *el-Furûk* isimli çalışması, fikhî meseleler arasındaki farkları konu edindiği eseridir.⁹⁹

3. *el-Mu'âyât*

Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Cürcanî'nin (v.482/1089) furûk, kavâid ve elgâz ilimlerini konu edindiği *el-Muâyât fî'l-akl evi'l-Furûk (Kitabü'l-muâyât fî'l-fikhi 'alâ mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî/ Kitabü'l-muâyât 'alâ mezhebi's-Şâfiî/ Kitâbü'l-*

⁹⁵ Bkz. İbnü's-Sübkî, *Men'u'l-mevâni* 'an *Cem'i'l-cevâmi* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Saîd b. Ali Muhammed el-Humeyrî, Doktora Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Şeriat ve el-Dirâsetü'l-İslâmiyye Fakültesi, Mekke 1990, I, 125.

⁹⁶ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 271.

⁹⁷ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 561; İsnevî, *et-Temhîd* (muhakkikin mukaddimesi), s. 11; Bâhüseyn, Yakûb b. Abdilvehhâb, *el-Furûku'l-fikhiyye ve'l-usûliyye*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1998, s. 100.

⁹⁸ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, 295-297; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1258.

⁹⁹ Cüveynî, Ebû Muhammed Rüknu'l-İslâm Abdullah b. Yûsuf b. Abdillâh, *el-Cem' ve'l-fark* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Abdurrahman b. Selame b. Abdullah el-Müzeyni, Darü'l-Cîl, Beyrut 2004, I, 15-25; Nevevî, *el-Mecmû*, I, 97.

furûk 'alâ mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî) isimli çalışması, Şâfiî fikhına dair te'lif ettiği eserlerden biridir.¹⁰⁰

4. *el-Furûk*

Süyûtî'nin atıfta bulunduğu bu eser, Ebû'l-Mehâsin er-Rüyânî'nin (v.502/1108) furûk ilmine dair kaleme aldığı çalışmasıdır.¹⁰¹

5. *el-Kavâidü'l-kübrâ*

İzzüddin b. Abdisselâm'ın (v.660/1262) *el-Kavâidü'l-kübrâ* olarak bilinen *Kavâidü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm* isimli kavâid çalışması, fikhî ahkâmın temelde celb-i mesâlih ve def'i-mefâsid ilkeleri, özelde ise maslahatın celbi prensibi çerçevesinde şekillendiğini beyan etmek üzere kaleme aldığı eserdir.¹⁰²

6. *el-Kavâid*

'Alâî'nin Şâfiî kavâid edebiyatına dair kaleme aldığı ve tam adı *el-Mecmû'u'l-müzheb fî kavâidi'l-mezheb* isimli eseridir.¹⁰³

7. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*

İbnü'l-Vekîl ve İbnü's-Sübkî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* yazım geleneğine dair kaleme aldıkları bu eserler hakkında gerekli bilgiler önceden verilmişti.

8. *et-Temhîd*

İsnevî'nin *et-Temhîd fî tahrîcü'l-fürû'* 'ale'l-usûl ismiyle kaleme aldığı bu çalışma, usûl kaidelerinden hüküm istinbât yollarını göstermek¹⁰⁴ için te'lif edilen eserlerin önemli örneklerinden biridir.

9. *el-Kavâid*

¹⁰⁰ Cürcânî, *Kitâbü'l-Muâyât fî'l-fikhi 'alâ mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî* (muhakkikin mukaddimesi), I, 87, 91; Endûnîsî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 28.

¹⁰¹ Süyûtî, *el-Eşbâh*, s. 408, 631, 634, 685; Kuhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, II, 332.

¹⁰² İbn Abdisselâm, *el-Kavâidü'l-kübrâ*, I, 14.

¹⁰³ Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, thk. Lecne, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s. 533.

¹⁰⁴ Bkz. İsnevî, *et-Temhîd*, s. 25-26.

Zerkeşî'nin kâideleri alfabetik bir düzene göre ele aldığı *el-Mensûr fî'l-kavâid* isimli çalışmasına¹⁰⁵ Süyûtî eserinde *el-Kavâid* olarak atıfta bulunmuştur.¹⁰⁶

1.4. Fetva ve Kazâ Eserleri

Süyûtî çalışmasını kaleme alırken fetvâ ve kaza kitaplarına da sıklıkla başvurmuştur.

1. *Edebü'l-kazâ*

Süyûtî, çalışmasında Ebû Alî el-Hüseyn b. Alî b. Yezîd el-Kerâbîsî (v.248/862)¹⁰⁷, Ebû Âsım Muhammed b. Ahmed el-Abbâdî el-Herevî (v.458/1066)¹⁰⁸, Şüreyh b. Abdülkerim b. Ahmed er-Rûyânî (v.505/1112)¹⁰⁹, İsmâ b. Osman Şerefüddin el-Gazzî (v.799/1397)¹¹⁰ ve Şihabüddin İbrahim b. Abdillâh İbn Ebi'd-Dem (v.642/1244)¹¹¹ gibi müelliflerin *Edebü'l-kazâ* isimli eserlerinden istifade etmiştir.

2. *Fetâvâ Hannâtî*

el-Hüseyn b. Muhammed b. Abdillâh el-Hannâtî et-Taberî'nin (v.400?/1010) *el-Fetâvâ* isimli çalışmasını¹¹² Süyûtî bir yerde zikretmiştir.¹¹³

3. *Fetâvâ el-Kaffâl*

Abdullah b. Ahmed el-Kaffâl es-Sağîr'in (v.417/1026), hocasının meclislerindeki soru ve cevapları kayda geçirdiği çalışmasıdır.¹¹⁴

¹⁰⁵ Bkz. Zerkeşî, *el-Mensûr*, I, 11.

¹⁰⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 122, 171, 174, 315, 417, 507, 510, 556.

¹⁰⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415, IV, 486

¹⁰⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, IV, 214.

¹⁰⁹ İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 123, 182, 281.

¹¹⁰ Gazzî, İsmâ b. Osman Şerefüddîn, *Edebü'l-kazâ* (nâşirin mukaddimesi), nşr. Meketebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyad 1996, s. 70; İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 538.

¹¹¹ İbn Ebi'd-Dem, Şihabüddin İbrahim b. Abdillâh, *Kitabü Edebi'l-Kazâ*, thk. Muhyi Hilâl es-Serhân, Matbaatü'l-İrşâd, Bağdat 1984, I, 248-251; Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâtü'l-fühûl*, thk. Mahmûd Abdülkadir el-Arnâvût, Mektebetü İrcica, İstanbul 2010, I, 31; Hizmetli, Sabri, "İbn Ebü'd-Dem", *DİA*, XIX, 455.

¹¹² İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, IV, 368; İbn Kâdi eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 172.

¹¹³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 373.

¹¹⁴ Kaffâl es-Sağîr, *Fetâvâ el-Kaffâl* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Mustafa Mahmud el-Ezherî,

4. *Fetâvâ Kâdî Hüseyin*

Kâdî Hüseyin'in (v.462/1069) fukahâ arasında meşhur olan fetvâ kitabıdır.¹¹⁵

5. *Fetâvâ Abdî'l-Melik b. İbrahim el-Makdisî el-Hemedânî*

Ebû'l-Fazl Abdülmelik b. İbrahim el-Makdisî el-Hemedânî'nin (v.489/1096) fetvâ ile ilgili çalışmasıdır.¹¹⁶

6. *Fetâvâ el-Gazâlî*

İmâm Gazâlî'nin 190 mes'eleyi içeren fetvâ kitabıdır.¹¹⁷

7. *Fetâvâ eş-Şâşî*

Ebû Bekr Fahrü'l-İslâm Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyin b. Ömer eş-Şâşî el-Kaffâl el-Fârikî'nin (v.507/1114) *Fetâvâ eş-Şâşî* olarak bilinen *el-Fetâvâ* isimli küçük hacimli çalışmasıdır.¹¹⁸

8. *Fetâvâ el-Begâvî*

Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ' el-Begavî'nin (v.516/1122) kendisine sorulan sorulara verdiği cevapları içeren fetvâ kitabıdır.¹¹⁹

9. *el-İşrâf*

Ebû Sa'd b. Ahmed b. Ebi Yusuf- el-Herevî'nin (v.518/1124) hocası Ebû Âsım el-Abbâdî'nin *Edebü'l-kazâ* isimli çalışmasına *el-İşrâf 'alâ gavâmizi'l-hükûmât* adıyla kaleme aldığı şerhtir.¹²⁰

Daru İbni'l-Kayyim ve Daru İbn Affân, Kahire Riyad 2011, s. 6.

¹¹⁵ Kâdî Hüseyin, *Fetâvâ Kâdî Hüseyin* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Eml Abdülkadir Hattâb ve Cemal Mahmûd Ebû Hasân, Darü'l-Feth, Ammân 2010, s. 29-30; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 171, 393, 439, 616.

¹¹⁶ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, V, 163.

¹¹⁷ Gazâlî, *Fetâvâ el-İmâm el-Gazâlî* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Mustafa Mahmûd Ebû Sıvay, ISTAC, Kuala Lumpur 1996, s. 4; İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, VI, 226; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1227.

¹¹⁸ Bkz. Zirikî, *el-A'lâm*, V, 316.

¹¹⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1221; Begavî, *Fetâvâ el-Begavî* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Yusuf b. Süleyman el-Karza'î, Doktora Tezi, Medine İslam Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Medine 1431, s. 20, 25.

¹²⁰ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, V, 365; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, 47, 103; Endûnîsî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 21.

10. *Fetâvâ İbni'l-Bezrî*

Bu çalışma, Ebû'l Kâsım Ömer b. Muhammed b. İkrime el-Cezerî'nin (v.560/1165) meşhur fetvâ kitabıdır.¹²¹

11. *Münyetü'l-müftî 'ani'l-Fetâvâ es-Sirâciyye*

Bu eser, Yusuf b. Ahmed es-Sicistânî'nin (v.638/1240) Hanefî fıkına dair *Münyetü'l-müftî* ismiyle kaleme aldığı kitabı olarak geçmektedir. Sicistânî mahtût olan bu çalışmasında¹²² Ebû Muhammed Sirâcüddîn Ali b. Osman el-Ûşî'nin (v.575/1179) *el-Fetâvâ es-Sirâciyye* isimli eserini esas alarak başka kaynaklarda yer almayan mes'eleleri ondan nakletmiştir.¹²³

12. *Fetâvâ İbni's-Salâh*

İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin (v.643/1245) *Fetâvâ İbni's-Salâh* olarak bilinen *Fetâvâ ve mesâilu İbni's-Salâh fi't-tefsir ve'l-hadis ve'l-usul ve'l-fık* isimli eseri, tefsir, hadis, usûl ve akaid ile ilgili fetvâlarını içeren çalışmasıdır.¹²⁴ Süyûtî, İbnü's-Salâh'ın bu eserine birçok yerde atıfta bulunmuştur.¹²⁵

13. *Fetâvâ en-Nevevî*

Nevevî'nin bazı fetvaları ile derslerinde açıkladığı fıkıh, tefsir ve hadise dair 362 mes'ele *el-Mesâilü'l-mensûre* olarak isimlendirilen *Fetâvâ'l-İmâm en-Nevevî* isimli çalışmada, talebesi Alâeddin İbnü'l-Attâr tarafından derlenmiştir.¹²⁶ Süyûtî'nin en çok başvurduğu kaynaklardan biridir.¹²⁷

¹²¹ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, VII, 252.

¹²² Sicistânî, Yusuf b. Ahmed, *Münyetü'l-müftî* (mahtût nüsha-Houghton Library, Harvard University), vr. 3, 11.

¹²³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1887; Toprak, Mehmed Said, “Ûşî”, *DİA*, XXXII, 230.

¹²⁴ İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Fetâvâ ve mesâilu İbni's-Salâh fi't-tefsir ve'l-hadis ve'l-usul ve'l-fık* (*Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî* ile birlikte), thk. Abdülmü'tî Emîn el-Kal'acî, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1986, s. 139-750.

¹²⁵ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 49, 166, 167, 234, 393, 396, 510, 571, 611.

¹²⁶ İbnü'l-Attâr, *Fetâvâ'l-İmâm en-Nevevî*, thk. Muhammed el-Haccâr, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1996, s. 9-10, 13-280.

¹²⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 95, 166, 292, 329, 429, 485, 619, 631, 633.

14. *Fetvâ el-Bârizî*

Ebü'l-Kâsım Şerefüddîn Hibetullâh b. Abdîrrahîm İbn el-Bârizî İbrâhîm el-Cühenî el-Hamevî'nin (v.738/1338) tabakat ve terâcîm kaynaklarında *Fetvâ el-Bârizî* adında bir kaynak geçmese de aynı müellife ait *Teysîrû'l-fetâvâ fî tahrîri'l-Hâvî* isminde bir çalışması olduğu zikredilmiştir.¹²⁸

15. *Fetâvâ es-Sübki*

Ebü'l-Hasan Takiyyüddin Ali b. Abdilkâfî b. Ali Sübkî'nin (v.756/1355) bir kısmı risâle mahiyetinde olan çalışmasıdır.¹²⁹

16. *el-Halebiyyât*

Bu eser, Takiyyüddîn es-Sübki'ye ait olmakla birlikte bazı kaynaklarda *el-Mesâilü'l-Halebiyyât*,¹³⁰ *el-Mesâilü'l-Halebiyye ve ecvibetühâ*,¹³¹ *el-Mesâilü'l-Halebiyye*¹³² ve *Kazâü'l-ereb fî es'ileti Haleb*¹³³ olarak geçmektedir.

17. *Fetâvâ Sâhibi't-Tetimmât*

Bu eser, Ebû Zûr'a Veliyyüddin el-İrâkî'nin (v.826/1423) çalışması olup tam adı *Nüketü'l-fetâvâ 'ale'l-muhtasarât/Tahrîrû'l-fetâvî 'ale't-Tenbîh ve'l-Minhâc ve'l-Hâvî*'dir.¹³⁴

18. *Fetâvâ el-Bulkînî*

Süyûtî'nin en önemli hocalarından biri olan Alemüddîn Sâlih b. Ömer b. Raslân el-Kinânî el-Bulkînî (v.868/1464), *et-Tecerrüd ve'l-ihtimâm bi-cem'i fetâvâ'l-vâlidî şeyhi'l-İslâm* olarak isimlendirdiği *Fetâvâ'l-Bulkînî* isimli çalışmasında babası Siracüddin el-

¹²⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, 726; Altıkulaç, Tayyar, “İbnü'l-Bârizî”, *DİA*, XX, 526.

¹²⁹ Sübkî, Takiyyüddin Ali b. Abdilkâfî, *Fetâvâ es-Sübki*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut t.y., I-II.

¹³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 126.

¹³¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 302.

¹³² İbnü's-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, X, 311.

¹³³ Sübkî, Takiyyüddîn Abdülkâfî, *Kazâü'l-ereb fî es'ileti Haleb* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Muhammed Alim Abdülmecîd el-Efgânî, el-Mektebetü't-Ticâriyye, Mekke 1988, s. 85.

¹³⁴ Kandemir, M. Yaşar, “İbnü'l-İrâkî”, *DİA*, XXI, 91.

Bulkînî'nin fetvalarını toplayıp fıkıh bâblarına göre tertip etmiştir.¹³⁵

1.5. Diğer Kaynaklar

Süyûtî eserini oluştururken fıkıh kaynakları yanı sıra aşağıda sıralayacağımız tefsir, hadis, tarih ve dil kaynaklarından da istifade etmiştir.

1. *et-Tefsîr*

Süfyân es-Sevrî'ye (v.161/778) ait olan *et-Tefsîr* isimli eser¹³⁶, hicrî ikinci yüzyıla ait ilk sistemli rivayet çalışmalarıdır.¹³⁷

2. *et-Tefsîr*

Süyûtî'nin Abdürrezzâk'a nispet ederek referans gösterdiği *et-Tefsîr* isimli eserin¹³⁸ müellifi Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî'dir (v.211/826-27).¹³⁹

3. *el-Musannef*

Süyûtî'nin Abdürrezzâk'a nispet ederek referans gösterdiği *el-Musannef* isimli eser¹⁴⁰ fıkıh bablarına göre tertip edilmiş büyük bir hadis külliyatı olup müellifi Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî'dir (v.211/826-27).¹⁴¹

4. *Sahîh-i Müslim*

Müellifi Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc'dır (v.261/875). Kaynaklarda *el-Câmi'u's-sahîh* olarak da geçen bu kitap, hadîs ilmi açısından oldukça büyük bir önemi

¹³⁵ Bulkînî, Ebû Hafs Sirâcüddin Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih, *Fetâvâ'l-Bulkînî el-müsemmât et-Tecerrüd ve'l-ihimâm bi-cem'i fetâvâ'l-vâlidî Şeyhi'l-İslâm*, thk. Abdurrahman Fehmî ez-Zevâvî, Darü'l-Minhâc, Lübnan 2014, s. 93; Süyûtî, *el-Müncem*, s. 127; Uzunpostalıcı, Mustafa, "Sâlih b. Ömer el-Bulkînî", *DİA*, VI, 412.

¹³⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 373.

¹³⁷ Sevrî, Ebû Abdilâh Süfyan b. Saîd b. Mesrûk, *Tefsîru Süfyân es-Sevrî* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Ebû Cafer Muhammed, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s. 32.

¹³⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 520.

¹³⁹ San'ânî, Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Tefsîru Abdirrezzâk*, thk. Mahmud Muhammed Abduh, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999, I, 249.

¹⁴⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 165.

¹⁴¹ Zehebî, *el-İber fî ahbari men ğaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed Saîd, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I, 283.

haizdir.¹⁴²

5. *es-Sünen*

Süyûtî, *es-Sünen* isimli eseri Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mace (v.273/887), Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v.275/889), Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî (v.303/915), Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî (v.385/995) ve Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî'ye (v.458/1066) nispet etmiştir.¹⁴³ İlk üç müellifin *es-Sünen* isimli eserleri Kütüb-i Sitte'den kabul edilmektedir.

6. *Müşkilü'l-âsâr*

Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî el-Hanefî'ye (v.321/933) ait olup ihtilâfî'l-hadis ilmine dair kapsamlı çalışmalardan biridir.¹⁴⁴

7. *Mu'cemü't-Taberânî*

Süyûtî'nin bazen *Mu'cemü't-Taberânî el-Kebîr* bazen de *el-Evsat* ismiyle atıfta bulunduğu¹⁴⁵ bu eserler Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed et-Taberânî'nin (v.360/971) hadis ilmine dair kaleme aldığı geniş hacimli çalışmasıdır.¹⁴⁶

8. *el-Hilye*

Bu eser, Ebû Nuaym Muhammed b. Abdillâh el-İsfahânî'nin (v.430/1038) sûfî ve zâhidlerin biyografileri ile ilgili kaleme aldığı çalışması olup tam adı *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*'dır.¹⁴⁷

9. *es-Silsile*

Tam adı *Silsiletü'l-vâsıl* olan bu eserin müellifi Rüknu'l-İslâm Abdullah b. Yusuf

¹⁴² Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyn, *el-Künâ ve'l-esmâ* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Abdürrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, Medine 1984, s. 19.

¹⁴³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 30, 31, 316, 328.

¹⁴⁴ Tahâvî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed, *Şerhu müşkili'l-âsâr* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Şu'ayb el-Arnâût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994, I, 9; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 206.

¹⁴⁵ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 31, 125.

¹⁴⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 407.

¹⁴⁷ İsfahânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Mektebetü'l-Hâncî-Darü'l-Fikr, Kahire-Beyrut 1996, I, 3-4; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, IX, 369.

el-Cüveynî'dir (v.438/1047).¹⁴⁸

10. *Câmi'ü'l-cevâmi'*

Bu eser, Ebü'l-Ferec Muhammed b. el-Vâhid ed-Dârimî'nin (v.448/1056) deliller konusunu genişçe ele aldığı ve mezhebin nakillerini bir araya getirdiği çalışmasıdır. Tam adı *Câmi'ü'l-cevâmi' ve mûde'ü'l-bedâi'*dir.¹⁴⁹

11. *Kifâyetü'l-mütehafliz*

Süyûtî'nin bir müellife atfetmeksizin zikrettiği *Kifâyetü'l-mütehafliz* isimli eser¹⁵⁰, İbnü'l-Ecdâbî olarak bilinen Ebû İshâk İbrâhîm b. İsmâîl et-Trablusî'nin (v.470/1077) fıkıh sözlüğü mahiyetinde kaleme aldığı kitabıdır. Eserin tam adı *Kifâyetü'l-mütehafliz ve nihâyetü'l-mütelafliz*'dir.¹⁵¹

12. *el-İhyâ'*

Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî'nin (v.505/1111) çalışması olup tam adı *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'dir. Dinî, ahlâkî, felsefî, tasavvufî birçok konuyu ele aldığından İslâm düşüncesi açısından oldukça önemli bir eserdir.¹⁵²

13. *Şerhu's-Sünne*

Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ' el-Begavî'nin (v.516/1122) meşhûr muhaddislerin eserlerinden seçtiği hadisleri konularına göre tertip ettikten sonra az kullanılan kelimeleri açıklayıp âlimlerin ihtilâf ettiği fikhî mes'eleleri, hadisten elde edilen hükümleri belirterek şerh ettiği çalışmasıdır.¹⁵³

14. *Ahkâmü'l-Hanâsâ*

Süyûtî'nin bir yerde Ebü'l-Fütûh bir yerde de İbnü'l-Müslim'e nispet ederek

¹⁴⁸ Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, II, 236.

¹⁴⁹ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyetil-kübrâ*, IV, 182-183.

¹⁵⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 325.

¹⁵¹ Zirikî, *el-A'lâm*, I, 32; Arslan, Ahmet Turan, "İbnü'l-Ecdâbî", *DİA*, XXI, 21.

¹⁵² İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, VI, 240; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, I, 108.

¹⁵³ Begavî, *Şerhü's-sünne*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve Muhammed Züheyr eş-Şâvîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1983, I, 2.

zikrettiği *Ahkâmü'l-Hanâsâ* isimli eser¹⁵⁴, Ali b. el-Müsellem b. Muhammed b. Ali b. el-Feth'e (v.533/1139) aittir.¹⁵⁵

15. *el-Milel ve'n-Nihal*

İmâm Süyûtî'nin Şehristânî'ye nispet ettiği *el-Milel ve'n-nihal* isimli eser¹⁵⁶ Ebû'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm eş-Şehristânî (v.548/1153) tarafından dinler ve mezhepler tarihi alanında kaleme alınmış önemli bir çalışmadır.¹⁵⁷

16. *el-Emâlî*

Bu eser, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in (v.571/1176) hadis ilmine dair kaleme aldığı bir çalışmadır.¹⁵⁸

17. *Şerhu'l-Müsned*

Muhammed b. Ya'kûb el-Asam en-Nîsâbü'rî'nin Şâfiî'nin eserlerinden derlediği hadisleri içeren *Müsnedü's-Şâfiî* isimli esere İmâm er-Râfi'î'nin yazdığı şerhtir.¹⁵⁹

18. *'Ulûmü'l-hadîs*

Süyûtî'nin İbnü's-Salâh'a *'Ulûmü'l-hadîs* adında nispet ettiği eser¹⁶⁰, *Mukaddimetü İbni's-Salâh* olarak da bilinmektedir. Bu eser, hadis usulü konularının incelendiği ve büyük bir ilgiye mazhar olan bir çalışmadır.¹⁶¹

19. *'Ulûmü'l-hadîs*

¹⁵⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 352, 356.

¹⁵⁵ İbnü's-Sübkî, *Tabakatü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, VII, 236; İbn Kâdî eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 346; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 439.

¹⁵⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 557.

¹⁵⁷ Zehebî, *Tarîhu'l-İslâm*, XI, 942.

¹⁵⁸ İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım, *el-Emâlî* (mahtût nüsha), el-Mektebetü'z-Zâhiriyye, vr. 1-5; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, III, 310.

¹⁵⁹ Şâfiî, İdris b. Muhammed, *Müsnedü'l-İmâmi's-Şâfiî* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Muhammed Enes Mustafa el-Hin, Darü'r-Risâletü'l-Âlemiyye, Beyrut 2012, I, 16; Râfi'î, *Şerhu'l-Müsned*, thk. Ebû Bekr Vâil Muhammed Bekr Zehrân, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Su'ûni'l-İslâmiyye, Katar 2007, I, 71.

¹⁶⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 633.

¹⁶¹ İbnü's-Salâh, *Şerhu müşkili'l-Vasît* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Abdülmün'im Halîfe Ahmed Bilal ve Muhammed Bilal Muhammed Emîn, Darü'l-Künûzi İşbilîyâ, Riyad 2011, I, 35; İbn Kâdî eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, IV, 36.

Süyûtî'nin '*Ulûmü'l-hadîs* isminde Nevevî'ye nispet ettiği eser¹⁶², Yahyâ b. Şeref en-Nevevî'nin (v.676/1277) İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sini ilk olarak *İrşâdü tullâbi'l-hakâik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâik sallallâhu 'aleyhi ve sellem*, ardından bu eseri, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr* adıyla ihtisar ettiği çalışmasıdır.¹⁶³

20. Şerhu Müslim

İmâm en-Nevevî'nin tam adı *el-Minhâc fî şerhi Sahîh-i Müslim İbn el-Haccâc* olan çalışmasıdır.¹⁶⁴

21. el-Menâsik

Kaynaklarda genel olarak *el-İzâh fî'l-menâsik* olarak geçen bu eser¹⁶⁵ Nevevî'nin, hac ile ilgili mevzûları bütün ayrıntılarıyla ele aldığı çalışmasıdır.¹⁶⁶

22. el-Ezkâr

Nevevî'nin, İbn Mâce'nin *es-Sünen* isimli eseri dışında *Kütüb-i Sitte*'den seçtiği hadisleri ele aldığı çalışmasıdır. Kaynaklarda bu eser, *Kitâbü'l-ezkar el-müntehab min kelami seyyidi'l-ebrar, el-Ezkârü'n-Neveviyye* gibi farklı şekillerde geçmektedir.¹⁶⁷

23. et-Tabâkât

Süyûtî'nin Nevevî'ye atfen zikrettiği *et-Tabakât* isimli kitap¹⁶⁸, İmâm en-Nevevî'nin Şâfiî fukahâsının biyografisine dair kaleme aldığı ve tam adı *Tabakatü'l-fukahâ'i ş-Şâfi'iyye* olan bir eserdir.¹⁶⁹

¹⁶² Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 633.

¹⁶³ Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, thk. Muhammed Osman el-Haş, Darü'l-Küttâbi'l-Arabî, Beyrut 1985, s. 23.

¹⁶⁴ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîh-i Müslim İbn el-Haccâc*, nşr. Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, Ürdün t.s. , s. 16, 21.

¹⁶⁵ Zehebî, *Tarîhu'l-İslâm*, XV, 329.

¹⁶⁶ Nevevî, *Kitâbü'l-İzâh fî menâsiki'l-hac ve'l-'umre*, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1994, s. 25-29.

¹⁶⁷ Nevevî, *el-Ezkar el-müntehab min kelami seyyidi'l-ebrar*, thk. Ahmed Abdullah Bâcûr, Darü'l-Edyân Li't-Türâs, Kahire 1988, s. 22; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, VII, 21; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 293.

¹⁶⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 559.

¹⁶⁹ Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâût, Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2000, I, 60.

24. *İbrâzu'l-hikem min hadisi rufi'a'l-kalem*

Bu eser Takiyyüddîn es-Sübkî'nin kaleme aldığı bir çalışmadır.¹⁷⁰

25. *Tesrîhu'n-nâzir fi'n-'izâli'n-nâzir*

Bu eser, Takiyyüddîn es-Sübkî'nin kaleme aldığı eserlerden biridir.¹⁷¹

26. *Münyetü'l-bâhis 'an dîni'l-vâris*

Bu eser, Takiyyüddîn es-Sübkî'ye aittir.¹⁷²

27. *Âkâmü'l-mercân fi ahkâmi'l-cân*

Haneî mezhebine mensup Kâdî Bedrüddîn eş-Şiblî'ye *Âkâmü'l-mercân fi ahkâmi'l-cân* isimli bu eser, Bedrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh eş-Şiblî'nin (v.769/ 1368) cinler ile ilgili hükümleri konu edindiği çalışmasıdır.¹⁷³

28. *el-Kevâkib*

Süyûtî'nin İsnevî'ye atfen zikrettiği *el-Kevâkib* isimli çalışma¹⁷⁴, bazı kaynaklarda *el-Kevkebü'd-dürri fîmâ yeteharrecu 'ale'l-usûli'n-nahviyye mine'l-furû'i'l-fıkhiyye* olarak geçmektedir.¹⁷⁵

29. *Mehâsinü'l-istilâh*

Ebû Hafs Sirâcüddîn el-Bulkinî'nin (v.805/1403), İbnü's-Salâh'ın *Kitâbu Ma'rifeti envai ilmi'l-hadis* adlı eserini, *Mehâsinü'l-istilâh ve tazmînü Kitâbi İbni's-Salâh* ismiyle

¹⁷⁰ Sübkî, Takiyyüddîn, *İbrâzu'l-hikem min hadisi rufi'a'l-kalem* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Keylânî Muhammed Halîfe, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1992, s. 9; İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Sâfi'iyeti'l-kübrâ*, X, 309.

¹⁷¹ Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara*, I, 299.

¹⁷² İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Sâfi'iyeti'l-kübrâ*, X, 308.

¹⁷³ Şiblî, Bedrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed. Abdillâh, *Âkâmü'l-mercân fi ahkâmil'l-cân*, thk. Ahmed Abdüsselam, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.s., s. 5-6.

¹⁷⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 54.

¹⁷⁵ İsnevî, *Kevkebü'd-dürri fîmâ yeteharrecu 'ale'l-usûli'n-nahviyye mine'l-furû'i'l-fıkhiyye* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Mahmûd Hasan Avâd, Dârü Ammâr, Ürdün 1985, s. 8; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 344.

iẖtisar ettiği çalışmasıdır.¹⁷⁶

30. şerhu't-Takrîb ve't-teysîr

Süyûtî'nin herhangi bir müellife nispet etmediği fakat önceki cümlelerinden anlaşıldığı kadarıyla şerhü't-Takrîb ve't-Teysîr ismiyle atıfta bulunduğu eser¹⁷⁷, Nevevî'nin et-Takrîb ve't-Teysîr isimli eseri üzerine Süyûtî'nin keleme aldığı Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî adlı şerhtir.¹⁷⁸

31. el-İlhâm ve'l-vesvese

Süyûtî kitabında el-İlhâm ve'l-vesvese adında bir eseri Ebû Osman Saîd b. el-Abbâs er-Râzî'ye nispet etmiştir.¹⁷⁹

32. el-Hisâl

Süyûtî'nin Haffâf'a nispet ettiği el-Hisâl isimli eser¹⁸⁰, Ebû Bekir Ahmed b. Ömer el-Haffâf'a ait bir çalışmadır.¹⁸¹

33. ez-Zehrü'l-bâsim fîmâ yuzevvicu fîhi'l-hâkim

Süyûtî, kaleme aldığını belirttiđi¹⁸² bu eserde, hâkimin kadını evlendirebileceği yirmi durumu beş beyit halinde nazmetmiştir.¹⁸³

2. ESERDE GEÇEN ISTILAHLAR VE İSİMLER

Mezhep müktesebâtı belirli bir düzeye ulaşınca kişileri, literatürü, mezhep görüş ve tercihlerini ifade eden birtakım kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Her ilmî gelişme

¹⁷⁶ Bulkînî, Ebû Hafs Sirâcüddin, *Mehâsinü'l-ıstılâh ve tazmînü Kitâbi İbni's-Salâh* (İbnü's-Salâh'ın mukaddimesiyle birlikte), thk. Âişe Abdurrahman binti'ş-Şâtîbî, Darü'l-Me'ârif, Kahire t.s. , s. 146-147.

¹⁷⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 526.

¹⁷⁸ Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî, Mektebetü'l-Kevser, Riyad 1415, I, 25.

¹⁷⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 372; Ayrıca bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 390.

¹⁸⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 33, 552.

¹⁸¹ şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 114; İbn Kâdî eş-Şühbe, *Tabakatü'ş-Şâfiyye*, I, 95.

¹⁸² Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 644.

¹⁸³ şebrâmellisî, Ebüzziyâ Nureddin Ali b. Ali, *Hâşiyetü 'alâ Nihâyetü'l-Muhtâc*, thk. Muhammed Ali Beydûn, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, VI, 234.

bir süreçten geçtiği gibi fikhî kavram ve ıstılahların da bu süreci yaşadığını ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla âlimlerin, literatürün, mezhep görüş ve tercihlerin karşılığı olarak kullanılmaya başlanan kavram ve terimlerin sistematik bir yapıya kavuştuğunu fikhin teşekkülü sürecinden ziyade fikhî birikimin olgunlaşmaya başladığı dönemlere tekabül ettiğini belirtmek gerekir. Şâfiî mezhebinin köşe taşı sayılan İmâm Râfi'î ve İmâm en-Nevevî'nin kavram ve ıstılahların sistematik bir düzene kavuşmasında büyük katkıları olmuştur. Şâfiî kaynaklarında bu kavramların bazen harf bazen de kelimeler şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Fakat Suyûtî'nin araştırma konumuz olan *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserinde harf şeklinde kavramlar kullanılmadığı için burada sadece kişiler, literatür ve mezhep görüş ve tercihlerini ifade eden kelime şeklindeki meşhur kavramlara yer vereceğiz. Suyûtî'nin eserinde kullandığı kavramlar analiz edildiğinde genel olarak bunların mezhepteki karşılıklarına muvafık olduğu görülmektedir.

2.1. Eserde Adı Geçen Âlimler İçin Kullanılan Kavramlar

Zamanla Şâfiî mezhebinde âlimlerin kendisiyle anıldığı birtakım kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlar kişinin mezhep içerisindeki yerini ve önemini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Suyûtî'nin de mezkûr eserinde bu kavramları sıkça kullandığı görülmektedir. Burada Suyûtî'nin eserinde zikrettiği kişiler için kullandığı kavramların kime tekâbül ettiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Kavramların neye karşılık kullanıldığını tespit etmek için İmam Nevevî'nin eserleri merkeze alınıp farklı kaynaklara da müracaat edilecektir. *el-Eşbâh* 'ta mezhep âlimleri için kullanılan kavramları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1. el-Kâdî

Bu kavram mutlak olarak kullanıldığında Şâfiî müçtehid ve fakihi Ebû Alî el-Hüseyn b. Muhammed el-Merverrûzî (v.462/1069) kastedilir.¹⁸⁴ Ayrıca Horasanlı müteahhir âlimler bu kavramı kitaplarında Kâdî Hüseyn karşılığında kullanıyorlarken Iraklı âlimler eserlerinde bu kavramla Kâdî Ebû Hâmid Ahmed b. Bişr b. Âmir el-Âmirî

¹⁸⁴ Kürdî, Muhammed b. Süleyman, *el-Fevâidü'l-medeniyye fî beyâni men yüftâ bi-kavlihi mine's-sâdeti's-Şafi'iyye*, thk. Muhammed b. Ahmed b. Mahmûd 'Ârif eş-Şafi'î, Beyrut 2014, 581; Endûnisî, Hazâinu's-seniyye, s. 116.

el-Merverrûzî'yi (v.362/973) kastetmişlerdir.¹⁸⁵ Suyûtî de eserinde söz konusu kavramı sıkça kullanmıştır. Bazen sadece el-Kâdî kavramını¹⁸⁶ bazen de el-Kâdî Hüseyin¹⁸⁷ terimini zikretmiştir. Süyûtî'nin el-Kâdî kavramını tek başına kullandığında Kâdî Hüseyin'i kastettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Kâdî Hüseyin dışında birini kastetmek istediğinde bu kavramı kişinin ismiyle birlikte zikretmiştir.¹⁸⁸

2. Kâdî'l-Kudât

Şâfiî kaynaklarında bu kavramın belirli bir kişi için kullanılmadığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁹ Aynı şekilde Süyûtî de çalışmasında bu kavramı Celâlüddin el-Bulkînî, Şerefüddin el-Münâvî, Alemüddin el-Bulkînî, Şerefüddin el-Bârizî gibi farklı kişiler için kullanmıştır.¹⁹⁰

3. Celâletü'l-Kâdî

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şâfiî kaynaklarında pek kullanılmayan bu kavramı, Süyûtî'nin çalışmasında bir yerde Kâdî Hüseyin için zikrettiği anlaşılmaktadır.¹⁹¹

4. el-Kâdiyân

Bu kavramla Ebû'l-Hasen el-Mâverdî (v.450/1058) ve Ebû'l-Mehâsin er-Rûyânî (v.502/1108) kastedilir.¹⁹²

5. eş-Şeyh/Şeyhunâ/ Meşâyihi

Şâfiî âlimler bu terimi genel olarak Zekeriyya el-Ensârî (v.926/1520) için

¹⁸⁵ Heytû, Muhammed Hasan, el-İctihâd ve tabakati müctehidi's-Şâfi'iyye, Beyrut 1988, 215.

¹⁸⁶ Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 37, 141.

¹⁸⁷ Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 29, 60.

¹⁸⁸ Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 29, 77, 79, 217, 311.

¹⁸⁹ Örnek olarak bkz. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 217; Râfi'î, *el-Azîz*, I, 164; II, 536; Bulkînî, *et-Tedrîb* (muhakkikin mukaddimesi), I, 45; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 33, 597; Büceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer, *Hâşiyetü'l-Büceyrimî 'ale'l-Hatîb*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996, III, 75.

¹⁹⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 65, 68, 141, 155, 174, 231, 271, 370, 395, 679.

¹⁹¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 37.

¹⁹² Sakkâf, *Muhtasarü'l-Fevâidü'l-Mekkiyye*, s. 87-88; Rustâkî, Muhammed es-Sumey'î Seyyid Abdurrahman, *el-Kadîm ve'l-cedîd min akvâli'l-İmâmi's-Şâfiî* (min hilâli kitâbi Minhâci't-tâlibîn), Beyrut 2005, s. 159; Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 513.

kullanmışlardır.¹⁹³ Fakat pek çok âlim, eserlerinde bu ifadeyi kendi hocası için de kullanmıştır. Mesela İmam en-Nevevî, hocası İbnü's-Salah için eş-Şeyh ifadesini kullanmayı tercih etmiştir.¹⁹⁴ Suyûtî de eserinde *eş-şeyh* terimiyle belirli bir kişiyi kastetmemiştir. Söz konusu kavramı daha çok İbnü's-Sübkî, Ebû İshâk eş-Şirâzî, Ebû Hâmid el-İsferâyînî, 'İzz b. Abdisselâm gibi mezhebin önde gelen kişilerini ifade etmek için kullanmıştır.¹⁹⁵ Hocalarını kastetmek istediğinde daha çok *şeyhunâ* ya da *meşâyihî* kavramını kullanmayı tercih etmiştir.¹⁹⁶

6. el-İmâm

Bu isim İmâmü'l-Harameyn Ebü'l-Me'âlî Abdülmelik b. Muhammed el-Cüveynî için kullanılan bir terimdir.¹⁹⁷ Suyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserinde bu tabiri sıkça zikrettiği görülmektedir. Bazı yerlerde sadece el-İmâm kavramını zikretmişken¹⁹⁸ kimi yerlerde İmâmü'l-Harameyn tabirini de kullandığı olmuştur.¹⁹⁹

7. eş-Şeyhân/eş-Şeyhayn

Bu tabirle Şâfiî mezhebi açısından köşe taşı sayılan İmam Rafî'î ve İmâm Nevevî kastedilir.²⁰⁰

8. el-Üstâd

Bununla eş-Şeyh Ebû İshâk el-İsferâyînî (v.418/1027) kastedilir.²⁰¹ Suyûtî bu terimi Ebû İshâk el-İsferâyînî için kullanmakla beraber başka şahıslar için de kullanmıştır.²⁰²

¹⁹³ Kürdî, *el-Fevâidu'l-medeniyye*, 581; es-Sakkaf, Alevî b. Ahmed, *Muhtasaru'l-fevâidi'l-mekkiyye fî mâ yahtâcuhû talabetu's-Şâfi'iyye*, thk. Yûsuf b. Abdurrahmân el-Maraşlı, Beyrut 2004, 89; Endûnisî, *Hazâinu's-seniyye*, s. 115; Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 514.

¹⁹⁴ Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğât: el-Esmâ*, I, 270.

¹⁹⁵ Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 30, 34, 38, 40, 45, 57, 72, 80, 86.

¹⁹⁶ Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 27, 57, 141, 231, 453.

¹⁹⁷ Kürdî, *el-Fevâidü'l-Medeniyye*, s. 581; Rustâkî, *el-Kadîm ve'l-cedîd min akvâli'l-İmâmi's-Şâfiî*, s. 158.

¹⁹⁸ Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 53, 57, 60, 61, 62, 99.

¹⁹⁹ Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 44, 56, 218, 551.

²⁰⁰ Sakkaf, *Fevâidu'l-mekkiyye*, s. 147; Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 514.

²⁰¹ Mağribiyye, *el-Mezhebü's-Şâfiî*, s. 248.

²⁰² Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 219, 474, 513, 516.

9. el-Müteahhirun

Bu terim genel olarak hicrî dördüncü yüzyıldan sonra yaşayan mezhep âlimleri için kullanılmıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda Şeyhâyn (Râfî ve Nevevî) sonrasında yaşayan mezhep âlimleri için kullanılmaya başlanmıştır.²⁰³

10. el-Horâsâniyyûn (الخراسانيون)

İmâm Şâfî'nin ifadelerini ve görüşlerini nakleden, O'nun usûl ve fûrû' mantığını benimseyen Horasanlı Şâfî fıkıh âlimlerinin geliştirdiği ekoldür. Konuyu inceleme, işleme, detaylandırma ve tertip bakımından oldukça titizdirler. Ekolün önderi Kaffâl es-Sağîr el-Mervezîdir (v.417/1026).²⁰⁴

11. el-Irâkiyyûn (العراقيون)

İmâm Şâfî'nin ifadeleri ve oluşturduğu temel kurallar çerçevesinde istinbatta bulunan, meseleleri çözüme kavuşturup bunları detaylandıran ve mezhebi nakletmekle bilinen Bağdat merkezli Şâfî fıkıh ekolüdür. Irak Şâfî Ekolü'nün önderi ve en önemli temsilcisi Ebû Hâmid el-İsferâyînî'dir (406/1015).²⁰⁵

12. el-Ashâb

Şâfî mezhebinde hicrî 400. yüzyılda yaşayan ve 'ashâbü'l-vücûh' olarak nitelenen ilk dönem âlimleri için tercih edilen bir kavramdır. Yalın veya 'ashâbunâ' şeklinde kullanılırsa mezhebe mensup fakihler kastedilmiş olur.²⁰⁶ Suyûtî de bu kavramı, çoğu zaman *el-ashâb*²⁰⁷, bazı yerlerde de *ashabuna* şeklinde kullanmayı tercih etmiştir.²⁰⁸

²⁰³ Sakkâf, *el-Fevâidu 'l-mekkiyye*, s. 161; a.g.mlf., *Muhtasaru 'l-Fevâidu 'l-Mekkiyye*, s. 108.

²⁰⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 112; Heytû, *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi 'ş-Şâfî 'iyye*, s. 197-198.

²⁰⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 112; *Tehzîbü 'l-esmâ ve 'l-lüga: el-Esmâ*, s. 704-707; Heytû, *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi 'ş-Şâfî 'iyye*, s. 186.

²⁰⁶ Hifnâvî, *el-Fethü 'l-mübîn*, s. 139; Ehdel, Ahmet Maykarî Şümeyle, *Süllemü 'l-müte'allimi 'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti rumûzi 'l-Minhâc (Minhâcü 't-tâlibîn ile birlikte)* thk. Şeyh İsmail Osman Zeyn, Darü'l-Minhâc, Beyrut 2005, s. 658; Aybakan, *İmam Şâfî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, s. 206.

²⁰⁷ Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 37, 38, 40, 47, 48, 68, 78, 79, 90, 95, 97.

²⁰⁸ Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 33, 41, 48, 80, 96.

13. Kâle Ba'duhum

Şârih²⁰⁹ kavramından daha genel bir manayı ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.²¹⁰

14. Sâhibü't-Telhîs

Bu terimle Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed et-Taberî İbnü'l- Kâss (v.335/946) kastedilir.²¹¹

15. Sâhibü'l-Fürû'

Bu terimle Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kinânî (v.344/955) kastedilir.²¹²

16. Sâhibü'l-İfsâh

Bu kavramla Ebû Ali el-Hüseyn b. el-Kâsım et-Taberî (v.350/961) kastedilir. Kitabının adı *el-İfsâh şerhu Muhtasari 'l-Müzenî*' dir.²¹³

17. Sahibü't-Takrîb

Bu ta'birle Ebû'l-Hasen el-Kâsım b. Muhammed b. Alî el-Kaffâl el-Kebîr eş-Şâşî (v.400/1009) kastedilir. Eserinin tam adı *et-Takrîb şerhu Muhatasari 'l-Müzenî*' dir.²¹⁴

18. Sâhibü'r-Revnak

Bu ifadeyle Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed el-İsferâyînî (v.406/1016) kastedilir.²¹⁵

²⁰⁹ Şârih kavramı nekre olarak kullanıldığında *el-Minhâc*'ı şerhedenlerden birisi kastedilir. Marife şekli ile de genel olarak Celâleddin el-Mahallî (v.864/14599) kastedilir. Ayrıntılar için bkz. Sakkâf, *Muhtasaru 'l-fevâidi 'l-mekkiyye*, s. 88; el-Hifnâvî, *el-Fethü 'l-mübîn*, s. 136.

²¹⁰ Sakkâf, *el-Fevâidu 'l-mekkiyye*, s. 148

²¹¹ Nevevî, *Tehzîbü 'l-esmâ ve 'l-lüga*; *el-Esmâ*, s. 785; Mağribiyye, *el-Mezhebü 'ş-Şâfi*, s. 260.

²¹² Cüveynî, *Nihâyetü 'l-matleb*, I, 88; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 280; Nevevî, *Tehzîbü 'l-esmâ ve 'l-lüga*; *el-Esmâ*, s. 686.

²¹³ Cüveynî, *Nihâyetü 'l-matleb* (mukaddime), I, 126; İbnü'r-Rif'a, *Kifâyetü 'n-nebih*, VIII, 271.

²¹⁴ Nevevî, *Tehzîbü 'l-esmâ ve 'l-lüga*; *el-Esmâ*, s. 784; Hıfnâvî, *el-Fethü 'l-mübîn*, s. 143; Endenûsî, *el-Hazâinü 's-seniyye*, s. 38.

²¹⁵ İbnü'l-Mülakkın, *el-Akdü 'l-mezheb fî tabakâti hameleti 'l-mezheb*, thk. Emîn Nasr el-Ezherî ve Seyyid Mühennâ, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 210 Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 332, 363.

19. Sâhibü'l-Lübâb

Bununla Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed el-Mehâmilî (v.415/1024) kastedilir. Eserinin adı *el-Lübâb fî'l-fikhi 'ş-Şâfi'* dir.²¹⁶

20. Sâhibü'l-Hâvî

Bu terimle Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Maverdî (v.450/1058) kastedilir. Eserinin adı *el-Hâvî'l-Kebîr* dir.²¹⁷

21. Sâhibü'l-Mühezzeb

Bu kavramla Ebû İshak İbrahim eş-Şîrâzî (v.476/1083) kastedilir. Kitabının adı *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmami 'ş-Şâfi'* dir.²¹⁸

22. Sâhibu's-Şâmil

Bu ifade Irak fakîhi Abdusseyyid b. Muhammed b. es-Sabbâğ (v.477/1084) için kullanılır.²¹⁹ Eserinin adı, *eş-Şâmilu'l-Kebîr şerhu Muhtasari'l-Müzen'* dir.²²⁰

23. Sâhibü't-Tetimme

Bu kavramla Ebû Sa'd Abdurrahman b. Muhammed Memûn b. Alî el-Mütevellî en-Nîsâbü'rî (v.478/1086) kastedilir. Eserinin adı, *Tetimmetu'l-İbâne* dir.²²¹

24. Sâhibü'l-Mu'âyât

Bu terimle Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Cürcanî (v.482/1089) kastedilir.²²²

25. Sâhibü'l-Mu'temed

²¹⁶ Mağribiyye, *el-Mezhebü 'ş-Şâfi'*, s. 260; Endenûsî, *el-Hazâinü's-seniyye*, s. 85.

²¹⁷ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matleb* (mukaddime), I, 141; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 78.

²¹⁸ Mehâmilî, *el-Lübâb fî fikhi 'ş-Şâfi'*, s. 20; Mağribiyye, *el-Mezhebü 'ş-Şâfi'*, s. 261.

²¹⁹ Mağribiyye, Muhammed Tarık Muhammed Hişâm, *el-Mezhebü 'ş-Şâfi': dirâse an ehemmi mustalahâtihî ve eşheri musannefâtihî ve merâtibi't-tercîh fihi*, el-Fâruk, Dimeşk 2011, s. 261.

²²⁰ Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğâ: el-Esmâ*, 809; İbnü's- Sübkî, *Tabakâtu 'ş-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, V, 122.

²²¹ Hıfnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, s. 143; Mağribiyye, *el-Mezhebü 'ş-Şâfi'*, s. 263.

²²² İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü 'ş-Şâfi' iyyeti'l-kübrâ*, IV, 74, 219.

Şâfiî kaynaklardan bu terimle Ebû Nasr Muhammed b. Hibetullah el-Bendenîcî'nin (v.495/1102) kastedildiği anlaşılmaktadır.²²³

26. Sâhibü'l-Bahr

Bununla Ebû'l-Mehâsin Abdülvahid b. İsmail er-Rûyânî (v.502/1108) kastedilir. Eserinin adı *Bahru'l-mezheb fî fûrû'i mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî* dir.²²⁴

27. Sahibü't-Tehzîb

Bununla Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ' el-Begavî (v.516/1122) kastedilir.²²⁵

28. Sâhibü'l-İşrâf

Bu terimle Ebû Sa'd b. Ahmed b. Ebi Yusuf el-Herevî (v.518/1124) kastedilir. Eserinin adı *el-İşrâf 'alâ gavâmizi'l-hükûmât* tır.²²⁶

29. Sâhibü'l-İdde

Bu terimle Ebû'l-Mekârim er-Rüyânî (v.523/1128) kastedilir. Eserinin adı *el-İddetü's-suğrâ* dır.²²⁷

30. Sâhibü'z-Zehâir

Bu terimle el-Kâdı Ebû'l-Meâlî Mücellî b. Cümei' el-Mahzûmey el-Mısırî (v.550/1155) kastedilir. Eserinin adı *ez-Zehâir fî fıkhi's-Şâfiî* dir.²²⁸

31. Sâhibü'l-Beyân

Bu tabirle Şafiî fakih Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr el-İmrânî

²²³ Nevevî, *el-Mecmû*, VII, 271; Demîrî, Ebû'l-Bekâ Muhammed b. Musâ, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*, Darü'l-Minhâc, Beyrut 2004, IX, 524.

²²⁴ Hıfnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, s. 143; Mağribiyye, *el-Mezhebü's-Şâfiî*, s. 260.

²²⁵ Mağribiyye, *el-Mezhebü's-Şâfiî*, s. 261; Endenûsî, *el-Hazâinü's-seniyye*, s. 41.

²²⁶ İbnü's-Salâh, *Fetâvâ İbni's-Salâh*, s. 315; Sübkî, *Kazâü'l-ereb fî es'ilei Haleb*, s. 190.

²²⁷ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, II, 312; Endenûsî, *el-Hazâinü's-seniyye*, s. 73.

²²⁸ Mağribiyye, *el-Mezhebü's-Şâfiî*, s. 263; Endenûsî, *el-Hazâinü's-seniyye*, s. 50.

(v.558/1163) kastedilir. Eserinin adı *el-Beyân fî mezhebi 'l-İmâmi 'ş-Şâfi'* dir.²²⁹

32. Sâhibu'l-Kâfi

Bu terimle Mahmûd b. Muhammed el-Havârizmî (v.568/1173) kastedilir.²³⁰ Fakat bazı kaynaklarda bu terimle Ebû Abdillâh Ahmed b. Süleyman ez-Zübeyrî'nin (v.317/929) kastedildiği anlaşılmaktadır.²³¹

33. Sâhibü'l-İntisâr

Bu kavramla İbn Ebû Asrûn olarak tanınan Ebû Sa'd Şerefüddin Abdullah b. Muhammed et-Temîmî el-Mevsilî (v.585/1189) kastedilir.²³²

34. Sâhibü'l-Vâfi

Bu kavramla, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İsmâ b. Ebî Bekr Abdullah el-Kalyûbî (v.689/1290) kastedilir.²³³

35. Sâhibü't-Ta'cîz

Bununla *et-Ta'cîz Muhtasaru'l-Vecîz*'in müellifi Tâcuddîn Ebû'l-Kâsım Abdurrahîm b. Muhammed el-Mevsilî (v.691/1291) kastedilir.²³⁴

36. Sahibü'l-Matleb

Bu kavramla İbnü'r-Rif'a künyesiyle tanınan Ebû'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed el-Ensârî (v.710/1310) kastedilir. Eserinin adı *el-Matlebu'l-'alî fî şerhi Vasîti'l-Gazâlî* dir.²³⁵

²²⁹ Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğât: el-Esmâ*, 784; el-Hifnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, s. 144; Mağribiyye, *el-Mezhebü 'ş-Şâfi*, s. 263.

²³⁰ Bulkînî, *et-Tedrib fî'l-fikhi 'ş-Şâfi*, s. 107; Mağribiyye, *el-Mezhebü 'ş-Şâfi*, s. 263; Endenûsî, *el-Hazâinü's-seniyye*, s. 82.

²³¹ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matleb*, I, 72; Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 170; Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lüga: el-Esmâ*, s. 785.

²³² Mağribiyye, *el-Mezhebü 'ş-Şâfi*, s. 262.

²³³ Sübkî, *Tekmiletü'l-Mecmû'*, X, 5.

²³⁴ Hıfânâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, s. 144; Endenûsî, *Hazâinü's-seniyye*, s. 34.

²³⁵ Mağribiyye, *el-Mezhebü 'ş-Şâfi*, s. 263; Endenûsî, *el-Hazâinü's-seniyye*, s. 96.

37. Sâhibü'l-Kifâye

Bu kavramla İbnü'r-Rif'a künyesiyle tanınan Ebü'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed el-Ensârî (v.710/1310) kastedilir. Eserinin adı *Kifâyetü 'n-nebîh/el-Kifâye fî şerhi 't-Tenbîh'* tir.²³⁶

38. Sahibü Âkâmi'l-Mercân

Süyûtî bu terimle Hanefî alimlerinden Bedrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh eş-Şiblî'yi (v.769/ 1368) kastetmiştir.²³⁷

39. Sâhibü'l-Hâdim

Bu kavramla Ebû Abdillâh Bedrüddîn ez-Zerkeşî eş-Şâfiî (v.794/1392) kastedilir.²³⁸ Eserinin adı *el-Hâdim li'r-Râfi'î ve'r-Ravza'* dır.²³⁹

40. Sâhibü't-Tetimmât

Bu tabirle Zeynüddin Abdurrahim b. el-Hüseyn el-'Irâkî (v.806/14304) kastedilir.²⁴⁰

41. el-Kaffâl

Bu kavramla Ebû Bekr Abdullâh b. Ahmed b. Abdillâh el-Kaffâl el-Mervezî el-Horasânî (v.417/1026) kastedilir. Muhammed b. Ali el-Kaffâl eş-Şâfiî'den (v.365/976) ayırt edilmesi için kendisine Kaffâl es-Sağîr denmiştir. *Nihâyetü 'l-matleb* ve Horasanlı âlimlerin eserlerinde bu kavram mutlak olarak kullanılırsa Kaffâl es-Sağîr kastedilir. Ayrıca Kaffâl es-Sağîr ismi daha çok fıkıh kitaplarında geçerken Kaffâl el-Kebîr ismi daha ziyade tefsir ve hadis kitaplarında geçer.²⁴¹

42. Hâtimetü'l-Muhakkikîn

²³⁶ Mağribiyye, *el-Mezhebü 'ş-Şâfiî*, s. 264; Endenûsî, *el-Hazâinü 's-seniyye*, s. 84.

²³⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 372, 374.

²³⁸ Râfi'î, *el-Azîz*, XIII, 198; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 589.

²³⁹ Endenûsî, *el-Hazâinü 's-seniyye*, s. 48.

²⁴⁰ İbn Kâdi eş-Şühbe, *Tabakâtü 'ş-Şâfi'iyye*, IV, 37; Endenûsî, *el-Hazâinü 's-seniyye*, s. 30.

²⁴¹ Mağribiyye, *el-Mezhebü 'ş-Şâfi'î*, s. 246.

Şâfiî mezhebinde belirli bir kişi için kullanılmadığı anlaşılan bu kavramı Süyûtî Celâleddîn el-Mahallî (v.864/1459) için kullanmıştır.²⁴²

43. Ba'du (بعض)

Şâfiî fakihler yaşayan bir alimden nakilde bulundukları zaman isim vermeksizin *ba'du* (بعض) ibaresini kullanmayı tercih ederler. Muâsırı oldukları bir âlimden nakilde bulundukları alimin ismini, bu görüşünden vazgeçip başka bir görüşü benimsemesi ihtimaline binâen o âlim ölmediği müddetçe açıkça zikretmezler.²⁴³ Süyûtî de ismini vermek istemediği alimlerden nakilde bulunduğunda bu ibareyi *ba'du'l-musannifîn*, *ba'du'l-muhakkikîn*, *ba'du meşâyihî*, *ba'du ashâbinâ*, *ba'du'l-müteahhirîn*, *ba'du'l-fukâhâ* gibi farklı şekillerde kullanmıştır.²⁴⁴

2.2. Literatür İçin Kullanılan Terimler

Şâfiî fıkıh literatüründe alimler için kavramlar kullanıldığı gibi mezhebin önemli eserleri için de birtakım kavramlar geliştirilmiştir. Süyûtî de araştırma konumuz olan eserinde çoğu zaman bu kavramlara başvurmayı tercih etmiştir. Burada müellifin literatür için kullandığı kavramlara yer verilecektir. Fakat yukarıda Süyûtî'nin eserini oluştururken istifade ettiği kaynaklar incelenirken bu kavramların birçoğu zikredildiği için burada en önemli birkaç kavramı inceleyeceğiz.

1. eş-Şerh

Bu kavram, İmâm Râfi'î'nin *el-Azîz şerhu'l-Vecîz/eş-Şerhu'l-kebîr* isimli meşhur eserini ifade etmek için kullanılmıştır.²⁴⁵ Süyûtî, yine Râfi'î'nin *eş-Şerhu's-sağîr* isimli eserinden ayırt edilmesi için *el-Azîz şerhu'l-Vecîz* için *eş-Şerh* ibaresini kullanmıştır.²⁴⁶

2. eş-Şerhu's-Sağîr

İmâm Gazâlî'nin (v.505/1111) *el-Vecîz* isimli eserine İmâm Râfi'î'nin

²⁴² Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 72.

²⁴³ Mağribiyye, *el-Mezhebü's-Şâfiî*, s. 252.

²⁴⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 30, 57, 66, 74, 163, 673.

²⁴⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 269; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 146, 570.

²⁴⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 461.

(v.623/1226) yazdığı şerhtir.²⁴⁷

3. er-Ravza

İmam Nevevî'nin Şafii fıkına dair oldukça büyük bir ilgiye mazhar olan eseri *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müftîn* isimli çalışması *er-Ravza* olarak kısaltılmıştır. Bu eser hakkında yukarıda gerekli bilgiler verildiği için burada ayrıca detaya girilmeyecektir. Fakat bu terime bağlı olarak birçok ifade şeklinin geliştiğini belirtmek gerekir. Bunları aşağıdaki şekilde ele almamız mümkündür:

- **Aslü'r-Ravza**

Bazı kaynaklar bu terimin İmâm Râfi'î'nin *el-Azîz/eş-Şerhu'l-kebîr* isimli eserini ifade ettiğini kaydetmişken²⁴⁸ bazı kaynaklar ise bu kavramla İmam Nevevî'nin *el-Azîz*'den ihtisar ettiği ve Nevevî'ye ait lafızların kastedildiğini belirtmiştir.²⁴⁹ Süyûtî'nin bu kavramı *fî asli'r-Ravza* kalıbıyla sıklıkla kullandığı görülmektedir.²⁵⁰

- **Zevâidü'r-Ravza**

Bu terimle İmâm Nevevî'nin *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz*'in ihtisarına yaptığı eklemeleri ve kitabın aslında bulunmayan ziyadeleri kastedilir.²⁵¹ Süyûtî bu kavramı *fî zevaidi'r-Ravza* ve *fî'r-Ravza min ziyâdetihi* kalıplarıyla birçok yerde kullanmıştır.²⁵²

- **Kezâ fî'r-Ravza ve Aslihâ**

el-Azîz şerhu'l-Vecîz'le *Ravzatü't-tâlibîn* arasında mana açısından bir farkın bulunmadığını kastetmek amacıyla kullanılan bir kavramdır.²⁵³ Süyûtî çalışmasında bu kavramı birçok yerde *fî'r-Ravza* ve *aslihâ* ile *kezâ fî'r-Ravza* ve *aslihâ* kalıplarıyla

²⁴⁷ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şafii'iyyeti'l-kübrâ*, VIII, 281.

²⁴⁸ Kürdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, s. 566.

²⁴⁹ Sakkâf, *el-Fevâidü'l-Mekkiyye*, s. 152; *Muhtasarü'l-Fevâidu'l-Mekkiyye*, s. 94; Ehdel, *Süllemü'l-müte'allimi'l-muhtâc*, s. 654; Mağribiyye, *el-Mezhebü's-Şâfiî*, s. 250.

²⁵⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 38, 51, 52, 53, 59, 67, 79, 83.

²⁵¹ Ehdel, *Süllemü'l-müte'allimi'l-muhtâc*, s. 654; Mağribiyye, *el-Mezhebü's-Şâfiî*, s. 250.

²⁵² Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 83,84,85,89.

²⁵³ Sakkâf, *el-Fevâidü'l-Mekkiyye*, s. 152; *Muhtasarü'l-Fevâidu'l-Mekkiyye*, s. 95.

zikretmiştir.²⁵⁴

4. Şerhu'l-Minhâc

Bu terimle Celâleddin el-Mahallî'nin *Kenzü'r-râğibîn* ve İbnü's-Sübkî'nin *el-İbhâc fî şerhi'l-Minhâc* isimli eserleri kastedilir.²⁵⁵

5. eş-Şerhayn

Bu kavramla İmâm Râfî'î'nin *el-Azîz/eş-Şerhu'l-kebîr* ve *eş-Şerhu's-sağîr* isimli eserleri kastedilir.²⁵⁶

2.3. Mezhep, Görüş Ve Tercihleri İçin Kullanılan Kavramlar

Şâfiî mezhebinin teşekkül etmesi sürecinde ve ilerleyen zamanlarda mezhep birikimini ve buna katkı sağlayan âlimleri, mezhep görüş ve tercihlerini ifade etmek üzere çeşitli kavramların kullanıldığı görülmektedir. Mezhep görüş ve tercihleri ile alakalı olan bu kavram ve ıstılahların oluşumunu belirli bir döneme hasretmek mümkün değildir. Fıkhnın teşekkül ettiği dönemden gelişimini tamamladığı zamana kadar kaleme alınan çalışmaların kavram ve ıstılahların kullanımlarına bakıldığında söz konusu mezhep görüş ve tercihleri ile alakalı bir oluş-gelişme ve tamamlanma sürecinin varlığından bahsetmek mümkündür.

Şâfiî mezhebinin dönüm noktası kabul edilen Râfî'î ve Nevevî ikilisinin, mezhep birikimi ve âlimler için kullanılan kavram ve ıstılahların belirli bir ahenge kavuşmasındaki rolleri oldukça önemlidir. Kavram ve ıstılahlarla ilgili terminoloji özellikle, İmâm Râfî'î'nin kaleme aldığı *el-Muharrer* isimli çalışmasını İmâm Nevevî'nin etüd ederek oluşturduğu ve Şâfiî mezhebince merkezî bir öneme sahip olan *Mintacü't-tâlibîn* adlı eseri ile sistematik bir kisveye bürünmüştür. Bundan sonraki evrede *Minhâc*'ın yorumcuları ve mezhep içerisinde önemli bir mevkie bulunan Celâlüddîn el-Mahallî, İbn Hacer el-Heytemî (v.974/1567), Hatîb eş-Şîrbînî (v.977/1570) ve Şemsüddîn er-Remlî (v.1004/1596) ile, mezhep kavram ve ıstılahların artık son şeklini aldığını

²⁵⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 38, 52, 59, 67, 169, 389.

²⁵⁵ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 39, 65, 66, 98.

²⁵⁶ Hısnî, Takıyyüddîn Ebû Bekir Muhammed b. Abdülmün'im, *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli gayeti'l-ihisâr*, thk. Ali Abdülhamid Baltacî ve Muhammed Vehbî Süleyman, Darü'l-Hayr, Dimeşk 1994, s. 214.

söylemek mümkündür.

Burada Süyûtî'nin araştırma konumuz olan eserinde mezhep görüş ve tercihleri için kullandığı kavram ve ıstılahların tamamını ele almak mümkün değildir. Bu kavramlardan en meşhur olanlara değinmekle iktifa edeceğiz.

1. el-Kavl/el-Kavlân/el-Kavleyn/el-Ekvâl (الأقوال/القول)

İmam Şâfiî'nin kaleme aldığı eserlere, fetvâlarına, sözlerine, öğrencilerine yazdırdığı metinlere ve verdiği derslere *el-kavl* (*ekvâl*) denilmektedir. Şâfiî mezhebi metinlerinde geçen *el-kavl*, *el-kavlân/el-kavleyn* ya da *el-ekvâl* ifadeleri, sadece İmâm Şâfiî'ye ait görüş veya görüşleri içine almaktadır.²⁵⁷ Bu terimler Süyûtî'nin çalışmasında en çok kullandığı kavramlardan birkaçıdır.²⁵⁸

2. el-Kadîm (القديم) ve el-Cedîd (الجديد)

İmam Şâfiî'nin Mısır'a gitmeden önce ve özellikle Bağdat'ta eser, fetvâ ve ders yoluyla dile getirdiği, çok az bir kısmı hâriç birçoğundan vazgeçtiği görüşlerine *el-kadîm* adı verilir. Bu görüşün karşıtı *el-cedîd* olarak ifade edilir. İmâm Şâfiî'nin *kadîm* görüşlerinin yer aldığı eserinin adı *el-Hucce* olup râvileri ise Ahmed b. Hanbel (v.241/885), Ebû Sevr (240/854), Za'ferânî (260/874) ve Kerâbisî'dir (245/860).²⁵⁹

İmam Şâfiî'nin Mısır'a gitmesinden sonra eser, fetvâ, ders ve imlâ yoluyla dile getirdiği ve artık fikhî müktesebâtının tamamlandığını gösteren görüşlerine *el-cedîd* adı verilir. Bu görüşün karşıtı *el-kadîm* olarak ifade edilir ve en önemli râvileri Buveytî (v.231/846), Müzenî (v.264/878) ve Rebî' b. Süleymân'dır (v.270/884).²⁶⁰ İmâm

²⁵⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 107; Beydâvî, Ebû Saîd Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *el-Ğâyetü'l-kusvâ fî dirâyeti'l-fetvâ* (muhakkikin mukaddimesi), thk. Ali Muhyiddîn Ali el-Karadâğî, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2008, I, 139; ; Hadramî, Ahmed b. Ebî Bekr b. Sümeit el-Alevî, *el-İbtihâc fî beyâni ıstılâhi'l-Minhâc* (*Minhâcü't-Tâlibîn* ile birlikte), thk. Muhammed Tahir Şaban, Darü'l-Minhâc, Beyrut 2005, s. 668; Zafîrî, *Mustalahâtü'l-mezâhibi'l-fıkhiyye*, s. 266.

²⁵⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 24,72,81,82,84, 258, 263.

²⁵⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, I, 76; *el-Mecmû'*, I, 25; Beydâvî, *el-Ğâyetü'l-kusvâ fî dirâyeti'l-fetvâ* (muhakkikin mukaddimesi), I, 141; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 38; Kürdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, s. 84; Sakkâf, *el-Fevâidü'l-Mekkiyye*, s. 164; Rustâkî, *el-Kadîm ve'l-cedîd min akvâli'l-İmâmi Şâfiî*, s. 108; Ahmed Ali, "el-Mezheb 'inde's-Şâfi'iyye", *Kral Abdülaziz Üniversitesi Dergisi*, s. 3.

²⁶⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, I, 76; *el-Mecmû'*, I, 26; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 38; Kürdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, s. 84; Sakkâf, *el-Fevâidü'l-Mekkiyye*, s. 164-165.

Şâfiî'nin *el-Ümm* isimli eserinin yanı sıra *el-İmlâ*, *Muhtasaru'l-Büveytî*, *Muhtasaru'l-Müzenî* bu grup görüşlerin en önemli kaynaklarıdır.²⁶¹

İmâm Şâfiî'nin bir mes'elede birden fazla görüşü mevcut olabilir. Hatta *el-kadîm* ve *el-cedîd* grubu içinde de birden fazla kavli söz konusu olması muhtemeldir. Bu durumda iki görüş arasında tercih yapmak kimi zaman mümkünken bazen de böyle bir imkân olmayabilir. İmâm Şâfiî'nin bir mes'elede hem *kadîm* hem de *cedîd* görüşü varsa *cedîd* doğrultusunda olan görüşü dikkate alınır. Fakat bazı Şâfiî fakihleri *kadîm* görüşe göre birçok mes'elede fetvâ verilebileceğini ifade etmişlerdir. İmâm Nevevî bu mes'elelerin bir listesini vermekle beraber bu konuda bir ittifakın hasıl olmadığını da dile getirmiştir.²⁶² Ayrıca içtihadı ehil kimsenin içtihadının onu *kadîm* görüş ile amel etmeye ya da fetvâ vermeye sevk etmesi durumunda bunun bir sakıncası olmadığı fakat bu görüşün İmâm Şâfiî'ye nispet edilemeyeceği doğrultusunda açıklamalarda bulunmuştur. İctihat yapma yetkisi bulunmayan bir kimsenin ise *cedîd* görüş ile amel etmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁶³

3. el-Evcüh/Evcüh (الأوجه/أوجه)

Şâfiî fûrû' fıkıh eserlerinde sıklıkla kullanılan terimlerden biri *el-vech* kavramı ve bunun tesniye ile cem' halidir. İmâm Şâfiî'nin talebelerinin ve mezhep müçtehitlerinin onun usulüne ve kâidelerine uygun olarak tahrîc ettikleri görüşlere *el-vech/el-vechân/el-vecheyn/el-vücûh/el-evcûh* denir.²⁶⁴ Süyûtî'nin çalışmamızın konusu olan eserinde bu terimleri yoğun bir şekilde kullandığı görülmektedir.²⁶⁵

4. 'Ale'l-evceh

İki veya daha fazla vecihten en sahih olanı ifade eder.²⁶⁶

²⁶¹ Beydâvî, *el-Ğâyetü'l-kusvâ fî dirâyeti'l-fetvâ* (muhakkikin mukaddimesi), I, 142-143; Ehdel, Ahmed Maykarî Şümeyle, *Süllemü'l-müte'allimi'l-muhtâc* (Minhâcü't-tâlibîn ile birlikte), thk. İsmail Osman Zeyn, Darü'l-Minhâc, Lübnan 2005, s. 638; Hadramî, *el-İbtihâc*, s. 668-669.

²⁶² Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 107-109.

²⁶³ Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 110; Sakkâf, *Muhtasaru'l-Fevâidi'l-Mekkiyye*, s. 114.

²⁶⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 107; Mahallî, *Kenzü'r-râğibîn*, s. 8; Hadramî, *el-İbtihâc*, s. 668, 671.

²⁶⁵ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 33, 45, 51, 52, 53, 154, 180, 108, 242, 244, 256, 329, 365. 412, 448, 451, 469, 472, 473, 485, 513, 625, 528, 610, 642, 689, 703, 706, 727, 733.

²⁶⁶ Sakkâf, *el-Fevâidü'l-Mekkiyye*, s. 150; *Muhtasaru'l-Fevâidi'l-Mekkiyye*, s. 92.

5. et-Turuk (الطرق)

et-Turuk, ilk dönem Şâfiî fıkıh âlimlerinin İmam Şâfiî'nin görüşünü rivayet etmede ayrılığa düşmeleridir. Örneğin bir kısım âlimin “*bu mes’elede iki kavil ya da iki vecih vardır*” derken, diğerlerinin “*hayır sadece bir tek kavil ya da vecih vardır*” demesi, ya da birinin “*bu konuda tafsilat vardır*” derken diğerinin “*bu konuda kesin ihtilâf vardır*” demesi, *et-tarîkeyn/et-turuk* kavramının örneğini oluşturur.²⁶⁷

6. el-Ezhar (الأظهر)

Şâfi’i fîrû’ fıkıh metinlerinde *el-ezhar* terimi, iki veya daha fazla kavil, vecih ya da tarikten geçerliliği en belirgin olanı ifade eder.²⁶⁸ Fakat bu kavramın kullanım yerleri hususunda alimler arasında farklı görüşler mevcuttur.²⁶⁹ Nevevî, *el-Minhâc* isimli çalışmasında iki kavil arasındaki hilaf güçlü ise *el-ezhar*, değilse *el-meşhûr* kavramını kullandığını ifade etmiştir.²⁷⁰ Süyûtî de *el-ezhar* kavramını, *ale’l-ezhar* (على الأظهر) ve *fî’l-ezhar* (في الأظهر) gibi farklı kalıplarla birlikte zikretmiştir.²⁷¹

7. ez-Zâhir (الظاهر)

ez-Zâhir, tercih ve kuvvet bakımından açık olan görüşe denir. Fakat *ez-zâhir*, tercih kuvveti bakımından *el-ezhardan* daha düşük bir düzeydedir. Bu terimin karşısı, bilinmeyen ve yabancı (*garîb*) bir kavil ya da vecihtir. Buna göre *ez-zâhir* tercih edilme açısından güçlü görüş olup karşısı olan *garîb* kavle tercih edilir.²⁷²

8. el-Eşher (الأشهر)

Bilinirliği ve yaygınlığı diğer görüşlerden daha fazla olan kavil, turuk veya

²⁶⁷ Nevevî, *el-Mecmû’*, I, 108; Hıfnâvî, *el-Fethu’l-mübîn*, s. 171.

²⁶⁸ Nevevî, *et-Tahkîk*, s. 29; Beydâvî, *el-Ğâyetü’l-kusvâ* (muhakkikin mukaddimesi), I, 147; Rustâkî, *el-Kadîm ve’l-cedîd min akvâli’l-İmâmi’Şâfiî*, s. 125; Hadramî, *el-İbtihâc*, s. 668-669.

²⁶⁹ Bkz. Rustâkî, *el-Kadîm ve’l-cedîd min akvâli’l-İmâmi’Şâfiî*, s. 126; Zafirî, *Mustalahâtü’l-mezâhibi’l-fikhiyye*, s. 269-27.

²⁷⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, I, 76.

²⁷¹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 41, 52, 53, 55, 58, 73, 76, 77.

²⁷² Nevevî, *Kitâbu’t-Tahkîk*, s. 29; Beydâvî, *el-Ğâyetü’l-kusvâ fî dirâyeti’l-fetvâ* (muhakkikin mukaddimesi), I, 147-148; Mahallî, Celâluddîn b. Muhammed b. Ahmed, *Kenzü’r-râğibîn şerhu Minhâci’t-tâlibîn*, thk. Abdullatîf Abdurrahman, Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2001, s. 8; Zafirî, *Mustalahâtü’l-mezâhibi’l-fikhiyye*, s. 274.

vecihlere *el-eşher* denir. *el-Eşher* olan görüşün karşıtı *el-meşhûr* olarak ifade edilmektedir.²⁷³

9. el-Meşhûr (المشهور)

İmam Şâfiî'nin *kavilleri* arasında tercihte bulunmak ve ihtilâfı açıklamak için kullanılan bir kavramdır. Bu terimin karşıtı *garîb* yani bilinmeyen görüştür. Bu kavram, konunun ihtilâflı olduğunu, karşıt görüşün zayıf niteliğini taşıdığını, tartışmanın ise İmam Şâfiî'nin *kavilleri* arasında cereyan ettiğini gösterir.²⁷⁴

10. el-Esahh (الأصح)

Ashâba ait iki ya da daha fazla *vecihten* tercih edilen görüş için kullanılan kavramı ifade eder. *el-Esahh* kavramının kullanıldığı görüşün karşıtı *es-sahîh* olarak ifade edilir. *es-Sahîh* olarak ifade edilen görüş zayıf olmamakla beraber *el-esahh* kadar güçlü değildir.²⁷⁵ İmâm Süyûtî, *el-esahh* terimini *fî'l-esahhi* (في الأصح)²⁷⁶, *ale'l-esahhi* (على الأصح)²⁷⁷, *esahhuhümâ* (أصحهما)²⁷⁸ olmak üzere farklı kalıplarla birlikte sıkça kullanmıştır.

11. es-Sahîh (الصحيح)

Delil yönünden *el-esahh* kavramından daha düşük bir düzeyde olmakla birlikte zayıf olmayan görüşler için kullanılan tercih kavramıdır. *el-Esahh* kavramının karşıtı olan *es-sahîh* olarak ifade edilen görüşün karşıtı ise *zayıf* ya da *fâsid* bir görüştür.²⁷⁹ Süyûtî bu kavramı yalın haliyle kullandığı gibi *fî's-sahîh* ve *ale's-sahîh* şeklinde de kullanmıştır.²⁸⁰

²⁷³ Beydâvî, *el-Ğâyetü 'l-kusvâ* (muhakkikin mukaddimesi), I, 148; Rustâkî, *el-Kadîm ve 'l-cedîd min akvâli 'l-İmâmi 'Şâfiî*, s. 128-129.

²⁷⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, s. 76; Şirbînî, *Muğni 'l-muhtâc*, I, 35-36; Sakkâf, *Muhtasarü 'l-Fevâidi 'l-Mekkiyye*, s. 109; Hadramî, *el-İbtihâc*, s. 669-671; Zafîrî, *Mustalahâtu 'l-mezâhibi 'l-fıkhiyye*, s. 270-271; Rustâkî, *el-Kadîm ve 'l-cedîd min akvâli 'l-İmâmi 'Şâfiî*, s. 129.

²⁷⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, s. 76; Şirbînî, *Muğni 'l-muhtâc*, I, 36; Hadramî, *el-İbtihâc*, s. 675-676; Rustâkî, *el-Kadîm ve 'l-cedîd min akvâli 'l-İmâmi 'Şâfiî*, s. 130-132.

²⁷⁶ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 38, 40, 44, 51, 52, 53, 55, 64, 70, 72, 73, 74, 75, 84, 85, 86, 90.

²⁷⁷ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 41, 44, 50, 56, 57, 58, 54, 64, 68, 84, 87.

²⁷⁸ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 81, 82, 83, 88, 89.

²⁷⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, s. 76; *et-Tahkîk*, s. 29-30; Mahallî, *Kenzü 'r-râğibîn*, s. 8; Şirbînî, *Muğni 'l-muhtâc*, I, 36.

²⁸⁰ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 48, 64, 65, 73, 84, 100, 540.

12. el-Eşbeh (الأشبه)

Bu terim, bir konu hakkında iki ayrı kıyasa dayanan iki hükümden birindeki *illetin* diğerinden daha güçlü olması dolayısıyla *illeti* kuvvetli olanın tercih edilmesi anlamında kullanılmıştır.²⁸¹

13. el-Ercah (الارجح)

Bu kavram bir *kavlin*, *vechin* ve *tarîkin* tercihe şayan olması açısından diğer *kavilden*, *vecih* ve *tarîkten* daha açık olması anlamında kullanılmaktadır. *el-Ercah* teriminin mukâbili, tercih sebeplerinden biri tarafından desteklenen *er-râcihtir*.²⁸² Süyûtî, bu terimi yalın şekliyle kullanmakla beraber daha ziyade *ale'l-ercah*, *fi'l-ercah*, *el-muracceh* ya da *ale'l-muracceh* kalıplarıyla kullanmayı tercih etmiştir.²⁸³

14. er-Râcih (الراجح)

el-Ercah teriminin karşılığı olan *er-Râcih* kavramı, tercih sebeplerinden biri tarafından desteklenen görüştür.²⁸⁴

15. el-Mezheb (المذهب)

Bu terim, İmam Şâfiî'ye nisbet edilen birden fazla görüşten birinin tercih edilmesi (*er-râcih*) için kullanılır. *et-Turuk* terimiyle birlikte kullanılan *el-mezheb*, *et-turukla* dile getirilen rivayetlerden birinin diğerlerine tercih edilmesine denir.²⁸⁵ Aynı zamanda bu kavram, hem iki *kavil* ve *kaviller* ile iki *vecih* ve *vecihler* hem de her iki türden oluşan görüşler arasında tercih edilen için kullanılır.²⁸⁶

16. el-Ekrab (الأقرب)

²⁸¹ Râfiî, *el-Muharrer*, s. 117; Beydâvî, *el-Ğâyetü'l-kusvâ* (muhakkikin mukaddimesi), I, 148; Rustâkî, *el-Kadîm ve'l-cedîd min akvâli'l-İmâmi'Sâfiî*, s. 135.

²⁸² Râfiî, *el-Muharrer*, s. 131, 165, 201; Beydâvî, *el-Ğâyetü'l-kusvâ* (muhakkikin mukaddimesi), I, 149; Rustâkî, *el-Kadîm ve'l-cedîd min akvâli'l-İmâmi'Sâfiî*, s. 135-136; Zafîrî, *Mustalahâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, s. 274.

²⁸³ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 68, 679, 68, 79, 327, 603.

²⁸⁴ Zafîrî, *Mustalahâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, s. 274; Rustâkî, *el-Kadîm ve'l-cedîd min akvâli'l-İmâmi'Sâfiî*, s. 135.

²⁸⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, I, 76; Mahallî, *Kenzü'r-râğibîn*, s. 8.

²⁸⁶ Hadramî, *el-İbtihâc*, s. 676; Rustâkî, *el-Kadîm ve'l-cedîd min akvâli'l-İmâmi'Sâfiî*, s. 134.

Diğer *veche* kıyasla İmâm Şâfiî'nin *nassına* daha yakın olan *veche el-ekrab* denir. Bu kavramın İmâm Şâfiî'nin *nassına* daha yakın olan *kavil*, *vecih* ve *turuk* anlamında da kullanıldığı görülmektedir.²⁸⁷

17. el-Ekvâ (الأقوى)

Anlam açısından daha kuvvetli olan *vecih* ya da *kavil* için kullanılır.²⁸⁸

18. el-Ekyas (الأقيس)

Asl, *illet* ya da ikisinden biri açısından kıyası güçlü olan görüşe denir. Bu anlamıyla *el-esahh* ve *el-ezhar* terimleri yerine kullanılabilir.²⁸⁹

19. el-Evlâ (الأولى)

En uygun, öncelikli, en layık gibi anlamlara gelen bu terim için bir tanım yapılmamış olsa da Şâfiî *fürû'* fıkıh literatüründe genel manada sözlük anlamına muvafık kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çoğunlukla *evlâ 't-tarîkeyn*, *evlâ 'l-kavleyn* ve *evlâ 'l-vecheyne* kalıplarıyla birlikte kullanılmıştır.²⁹⁰

20. el-Meczûm bih (المجزوم به)

Şâfiî mezhebi âlimlerinin bir konuda ittifak etmeleri ve bir konu hakkında ihtilafa düşmemeleri anlamında kullanılmıştır. Şâfiî *fürû'* fıkıh eserlerinde bu ifade kalıpları sadece Şâfiî fakihleri için kullanılır.²⁹¹ Süyûtî bu kavramı eserinde birkaç yerde kullanmıştır.²⁹²

21. en-Nass (النص)

Bu terimle İmam Şâfiî'nin, eserlerinde açıkça dile getirdiği görüşleri kastedilir. *en-*

²⁸⁷ Râfiî, *el-Azîz*, I, 21; Beydâvî, *el-Ğâyetü 'l-kusvâ fî dirâyeti 'l-fetvâ* (muhakkikin mukaddimesi), I, 149; Rustâkî, *el-Kadîm ve 'l-cedîd min akvâli 'l-İmâmi 'Şâfiî*, s. 136.

²⁸⁸ Gazâlî, *el-Vecîz*, I, 279; Râfiî, *el-Azîz*, VI, 93; *el-Muharrer*, s. 230.

²⁸⁹ Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el Murtazâ b. Muhammed, *İthâfu 's-sâdeti 'l-muttakîn bi-şerhi İhyâi Ulumi 'd-dîn*, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabî, Beyrut 1994, II, 296; Rustâkî, *el-Kadîm ve 'l-cedîd min akvâli 'l-İmâmi 'Şâfiî*, s. 136-137; Örnek olarak bkz. Râfiî, *el-Muharrer*, s. 161.

²⁹⁰ Râfiî, *el-Azîz*, I, 218; *el-Muharrer*, s. 56; İbnü'r-Rif'a, *Kifâyetü 'n-nebîh*, XV, 317.

²⁹¹ Sakkâf, *Muhtasaru 'l-Fevâidi 'l-Mekkiyye*, s. 106; Ehdel, *Süllemü 'l-müte 'allimi 'l-muhtâc*, s. 657.

²⁹² Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 39, 67.

Nass olarak ifade edilen görüşün karşıtı ya zayıf bir vecih (*vechun zaîf*) ya da İmam Şâfiî'nin fikhî birikiminden türetilmiş bir görüştür (*kavlun muharrec*).²⁹³ Bu kavramın belli başlı kalıpları arasında *ale'n-nass* (على النص), *nassa aleyhi* (نص عليه), *el-mansûs* (المنصوص) ve *'n-nassu kezâ* (و النص كذا) gösterilebilir.²⁹⁴ Fakat hem İmam Şâfiî'nin kesin ifadesini hem de ilk dönem Şâfiî fıkıh âlimlerinin vecihlerini kapsadığı için *el-mansûs* terimi, *en-nass* kavramından daha geniş kapsamlıdır.²⁹⁵

22. el-Muhtâr (المختار)

Bu kavram mezhepte *esahh* olan görüşü ifade eder.²⁹⁶

23. el-Mu'temed (المعتمد)

Daha ziyade '*ale'l-mu'temed* şeklinde kullanılan bu terim, iki veya daha fazla kavildan *ezhar* olanını ifade eder.²⁹⁷ Mezhep içerisinde bu kavram için ortak bir kanaat oluştuğunu belirtmek gerekir. Şeyhân öncesi eserlerde bir görüş, araştırılıp mezhebin râcih görüşü olduğu anlaşılmadan dikkate alınmaz. Şeyhânın ittifak ettiği görüş mu'temed görüşü temsil eder. İkisinin ihtilaf ettikleri bir mes'elenin tercihi gerektiren delilleri eşit değerde ise Nevevî'nin yaklaşımı mu'temed sayılır. Birinin tercihi gerektiren delili varsa diğerinin yoksa tercih deliline sahip olanın yaklaşımı esas alınır.²⁹⁸ Süyûtî, bu kavramı yalın haliyle kullanmıştır.²⁹⁹

²⁹³ Nevevî, *el-Minhâc*, I, 76; Beydâvî, *el-Ğâyetü 'l-kusvâ fî dirâyeti 'l-fetvâ* (muhakkikin mukaddimesi), I, 146.

²⁹⁴ Beydâvî, *el-Ğâyetü 'l-kusvâ fî dirâyeti 'l-fetvâ* (muhakkikin mukaddimesi), I, 146-147.

²⁹⁵ Hadramî, *el-İbtihâc*, s. 678; Ehdel, *Sullemü 'l-müteallimi 'l-muhtâc*, s. 644; Hıfâvî, *el-Fethu 'l-mübîn*, s. 169.

²⁹⁶ Kürdî, *el-Fevâidü 'l-medeniyye*, s. 214; Sakkâf, *el-Fevâidü 'l-Mekkiyye*, s. 152; *Muhatasarü 'l-Fevâidi 'l-Mekkiyye*, s. 94.

²⁹⁷ Râfi'î, *el-Azîz*, I, 93; Sakkâf, *el-Fevâidü 'l-Mekkiyye*, s. 150-151.

²⁹⁸ Sakkâf, *el-Fevâidü 'l-Mekkiyye*, s. 124.

²⁹⁹ Bkz. Süyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 283, 532.

SONUÇ

Mezhep birikimini ilkesel bir okumaya tabi tutan fıkıh alimlerinin tahrîc, tercîh ve ta‘lîl faaliyetlerinde fikhî kâidelerle müracaat ettikleri ve bunları, elde ettikleri sonuçları temellendirirken işlevsel bir şekilde kullandıkları görülür. Fikhî kâideler, mezhep birikimi üzerinde mesai harcayan bu tür bir zihnî çabanın ürünleri olmaları nedeniyle, mezhebin özelliklerini yansıtan bir karakter arz etmektedirler. Bununla beraber, küllî kâidelerin değişik fıkıh ekolleri tarafından ortak bir şekilde kullanılması, bu kâidelerin mezhepler üstü bir yapıya sahip olduklarını göstermesi açısından son derece önemlidir.

Fikhî mirasın ilkesel bir yaklaşımla okunması, mezhebin düşünce parametrelerinin hukukî bir dil ile ifade edilebileceği teorik bir zeminin oluşmasına olanak sağlamıştır. Hicrî dördüncü yüzyılda Hanefî fakihlerin öncülüğünde başladığı bilinen mezhep müktesebâtını asıllara dayandırma ve ihtilaf merkezli yazım faaliyeti, zamanla diğer mezhepleri de etkilemiş fakat kâideler müstakil eserlerde ele alınmaktan ziyade fûrû’ eserlerde incelenmiştir. Hicrî yedinci yüzyıla gelindiğinde ise kavâid alanına dair te’lifatın başta Şâfiî fakihler olmak üzere diğer mezhep imamlarının eliyle geliştiğini söylenebilir.

Hem nicelik hem de nitelik olarak Şâfiî fakihlerin öncülüğünü üstlendiği hicrî sekizinci yüzyıl kavâid edebiyatı, fer’î ahkâmın dayandığı asılları ortaya koyma çabası üzerinden gelişmiştir. Bu yüzyıldan itibaren kaleme alınan kavâid eserlerinin *el-Eşbâh ve’n-nezâir* olarak başlıklandırılması, incelenen kâidelerin altında gerek şekil gerekse hüküm bakımından birbirine benzeyen birçok örnek aktarılması ve bunların söz konusu kâide ile olan ilişkilerinin ortaya konmaya çalışılmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla ele alınan her kâidenin altında eşbâh ve nezâir denilebilecek birçok örneğe yer verilmesinin bu isimlendirmede etkili olduğu söylenebilir. Kâidelerin yanı sıra başka konuların da incelendiği *el-Eşbâh ve’n-nezâir* isimli eserlerin, değişik başlıklar altında ele alınan her konuyu dayanmış olduğu ilkeler ile irtibatını kurmaya çalışması ya da bu irtibatı ortaya koyacak örneklere dolaylı bir şekilde yer vermesi dolayısıyla da kavâid kitapları olarak değerlendirildiğini belirtmek gerekir.

Şâfiî fakihlerin öncülüğünde gelişen *el-Eşbâh ve’n-nezâir* yazım geleneği, İmâm

Süyûtî'nin bu isim altında kaleme aldığı eseriyle ileri bir düzeyi yakalamıştır. Uzun bir dönem kavâid alanında varlık gösteremeyen Hânefi âlimlerin durağanlığı, İbn Nüceym'in, Süyûtî'nin bu alana dair çalışmasından da istifade ederek kaleme aldığı *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseriyle sona ermiştir. Mezkûr iki önemli müellifin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli çalışmaları sonraki dönemlerin kavâid te'lifatına gerek nicelik gerekse nitelik açısından büyük oranda yön vermiştir. Bundan sonra kavâid alanına dair yapılan çalışmalar, daha ziyade Süyûtî ve İbn Nüceym'in eserleri çerçevesinde şekillenmiştir.

Çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserinin, gerek metod gerekse muhteva açısından sonraki çalışmalara yön vermesinde hiç şüphesiz fikhî birikimin ilkesel bir dil ile ifade edilip kâidelerle irtibatını ortaya koyma noktasında büyük bir başarıyı yakalamış olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim tezimizin birinci bölümünde gerek muhteva gerek teknik açıdan incelediğimiz, ikinci bölümde ise kaynak ve ıstılahlarını konu edindiğimiz Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserinin bu başarıyı yakalamasında mezhep müktesebâtının büyük bir titizlikle gözden geçirilmesi ve önceki alimlerden tevarüs edilen fikhî tefekkür ile kâideler arasındaki irtibatın ahenk ve düzen içerisinde ortaya konmasının önemli bir etkisi olduğunu ifade etmek mümkündür. Söz konusu esere mezhep içerisinde büyük bir önem atfedilmesine rağmen İbn Nüceym'in eseri üzerine yapılan çalışmalar gerek nicelik gerekse nitelik olarak Süyûtî'nin *el-Eşbâh*'ını ve üzerine yapılan çalışmaları geride bırakmıştır. Fakat İbn Nüceym'in bu başarıyı yakalamasında Süyûtî'nin de etkili olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ‘Atiyye, Cemâleddin, *et-Tanzîru ’l-fikhî*, 1. Baskı, y.y. 1987.
- el-Abbâdî**, Abdullah b. Saîd Muhammed, *Îdâhu ’l-kavâidu ’l-fikhiyye li tullâbi ’l-medreseti ’s-Sûletiyye*, Matbaatü’l-Medenî, Mekke 1388.
- Ahmed Ali**, Muhammed İbrahim, “el-Mezheb inde’ş-Şâfi’iyye”, *Kral Abdülaziz Üniversitesi Dergisi*, Sayı 2, Riyad 1978, s. 1-24.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh, *el-Müsned*, thk. Şu‘ayb el-Arnaût v.d., 1. Baskı, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2001, I-XXXXX.
- el-Alâî**, Ebû Saîd Halîl b. Keykeldî, *el-Mecmû’u ’l-müzheb fî kavâidi ’l-mezheb*, thk. Muhammed Ali el-‘Ubeydî ve Ahmed Hudayr Abbâs, Dâru Ammâr, ‘Ammân 2004, I-II.
- _____, *Faslü ’l-kadâ fî ahkâmi ’l-edâ ve ’l-kadâ*, thk. Abdülcevâd Hamam, Dârü’n-Nevâdir, Dimeşk 2011.
- Ali Haydâr Efendi**, *Dürerü ’l-hükkâm şerhu Mecelleti ’l-ahkâm*, Özel Baskı, Dâr’ül-Âlemü’l-Kütüb, Riyâd 2003.
- Altıkulaç**, Tayyar, “İbnü’l-Bârizî”, *DİA*, XX, 525-526.
- Apaydın**, H. Yunus, “Şehâbedin Karâfî”, *DİA*, XXIV, 394-40.
- Arslan**, Ahmet Turan, “İbnü’l-Ecdâbî”, *DİA*, XXI, 21.
- el-Askerî**, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh, *el-Vücûh ve’n-nezâir*, thk. Muhammed Osman, 1. Baskı, Mektebetü’s-Sekâfetü’d-Diniyye, Kahire 2007.
- Ayalon**, David, *Memluk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, Çev. Abdullah Mesut Ağır, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.
- Ayaz**, Fatih Yahya, *Memlükler*, İSAM Yayınları, İstanbul 2015.
- Aybakan**, Bilal, “el-Mühezzeb”, *DİA*, XXXI, 518-520.
- _____, “el-Vasît”, *DİA*, XXXXII, 551-552.
- _____, “Râfi’î”, *DİA*, XXXIV, 394-396.
- _____, “Sincî”, *DİA*, XXXVII, 242.

_____, “Taceddin Sübkî”, *DİA*, XXXVIII, 11-13.

_____, “el-Üm”, *DİA*, XXXXII, 298-300.

_____, “İmam Şâfiî”, *DİA*, XXXVIII, 223-233.

_____, *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.

Aydın, Mehmet Akif, “Mecelle”, *DİA*, XXVIII, 231-235.

Bâhüseyn, Yakup b. Abdilvehhâb, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye*, 1. Baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1998

_____, *el-Furûku'l-fıkhiyye ve'l-usûliyye*, 1. Baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1998.

el-Bağdâdî, Abdülkadir b. Ömer b. Bâyezîd, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-Arab*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, 4. Baskı, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1997, I-XIII.

el-Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, tsh. Muallim Kilisli Rifat Bilge ve Mahmut Kemal İnal, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951, I-II.

_____, *İdâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zünûn*, tsh. Muallim Kilisli Rifat Bilge, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1947, I-II.

Bakkal, Ali, “Rûyânî”, *DİA*, XXXV, 275.

Baktır, Mustafa, “el-Burhân fî Usûli'l-Fıkıh”, *DİA*, VI, 434-435.

_____, “Eşbâh ve Nezâir”, *DİA*, XI, 456-457.

_____, “Kâide”, *DİA*, XXIV, 205-210.

Bardakoğlu, Ali, “Abbâdî”, *DİA*, I, 13-14.

el-Begavî, Ebû Muhammed Mes'ûd b. Muhamed el-Ferrâ, et-*Tehzîb fî fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvız, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, I-II.

_____, *Fetâvâ el-Begavî*, thk. Yusuf b. Süleyman el-Karza'î, Doktora Tezi, Medine İslam Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Medine 1431.

- el-Belhî**, Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Âzîm*, thk. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, 1. Baskı, Merkezü Cum'ati'l-Mâcid, Dübey 2006.
- _____, *Şerhü's-sünne*, thk. Şu'ayb el-Arnaût ve Muhammed Züheyr eş-Şâvîş, 2. Baskı, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1983, I-XVI.
- el-Beydâvî**, Abdullah b. Ömer, *el-Ğâyetü'l-kusvâ fî dirâyeti'l-fetvâ*, thk. Muhyiddin el-Karadâğî, 1. Baskı, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2008, I-II
- el-Beyhakî**, Ahmed b. Hüseyin, *Menâkıbü's-Şâfiî*, thk. Seyyid Ahmed Sakr, 1. Baskı, Dârü't-Türâs, Kahire 1970, I-II.
- _____, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, 3. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I-XI.
- Bûrnû**, Ahmed b. Muhammed el-Gazzî, *el-Vecîz fî idâhi kavâidi'l-fikhi'l-küllîyye*, 5. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2002.
- _____, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2003, I-XII.
- el-Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru İbn Kesîr, 1. Baskı, Dimeşk 2002.
- el-Bulkînî**, Ebû Hafs Ömer b. Raslan Nâsir b. Sâlih, *Tashîhu'l-Minhâc* (mahtût nüsha-Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye), I-V.
- _____, *Tedribü'l-mübtedî ve tehzîbü'l-müntehâ*, thk. Ebû Yakub Neşet b. Kemal el-Mısrî, 1. Baskı, Dârü'l-Kıbleteyn, Riyad 2012, I-IV.
- _____, *Fetâvâ'l-Bulkînî*, thk. Abdurrahman Fehmî ez-Zevâvî, 1. Baskı, Darü'l-Minhâc, Lübnan 2014.
- _____, *Mehâsinü'l-İstılâh ve tazmînü Kitâbi İbni's-Salâh* (İbnü's-Salâh'ın Mukaddimesi ile birlikte), thk. Âişe Abdurrahman Binti's-Şâtübî, Darü'l-Me 'ârif, Kahire t.s.
- el-Büceyrimî**, Süleyman b. Muhammed b. Ömer, *Hâşiyetü'l-Büceyrimî 'ale'l-Hatîb*, 1. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- el-Ca'dî**, Ali b. Semüre, *Tabakâtü fukahâi'l-Yemen*, thk. Fuâd Seyyid, Dârü'l-Kalem, Beyrut, t.s.
- el-Cerhezî**, Abdullah b. Süleyman, *Kitabu'l-Mevâhibu's-seniyye 'alâ nazmi'l-ferâidi'l-*

behiyye nazmi 'l-kavâidi 'l-fikhiyye, thk. Remzi b. Muhammed Deyşûm, 1. Baskı, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1998.

el-Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *et-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, Kahire t.s.

el-Cürcânî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *et-Tahrîr fî fûrû'î 'l-fikhi 'ş-Şâfiyye*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2008, I-II.

_____, *Kitâbü'l-Muâyât fî 'l-fikhi 'alâ mezhebi 'l-İmâmi 'ş-Şâfiî*, thk. İbrahim b. Nâsır b. İbrahim el-Beşer, Doktora Tezi, Suudi Arabistan Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Şeriat ve Dirâsetü'l-İslâmî Fakültesi, 1994, I-II.

el-Cüveynî, Ebû Muhammed Rûknü'l-İslâm Abdullah b. Yûsuf b. Abdillâh, *el-Cem' ve 'l-fark*, thk. Abdurrahman b. Selâme b. Abdullah el-Müzeyni, 1. Baskı, Dârü'l-Cîl, Beyrut 2004, I-III.

el-Cüveynî, İmâmü'l-Hameyn Ebu'l-Me'âli Abdülmelik b. Abdillâh, *el-Burhân fî usûli 'l-fikh*, thk. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb, 5. Baskı, Darü'l-Vefâ, Mısır 2012, I-II.

_____, *Nihâyetül-matlab fî dirâyeti 'l-mezheb*, thk. Abdüzazîm ed-Dîb, 1. Baskı, Dârü'l-Minhâc, Lübnan 2007, I-XX.

ed-Dakr, Abdulğânî, *el-İmâmu'n-Nevevî şeyhu'l-İslâm ve 'l-müslimîn ve 'umdeti 'l-fukaha ve 'l-muhaddisîn*, 4. Baskı, Dârü'l-Kalem, Dimeşk 1994.

ed-Dâmegânî, Muhammed b. Ali, *el-Vücûh ve 'n-nezâir li elfâzı Kitâbillâhi 'l- 'Azîz*, thk. Abdulazîz Seyyidü'l-Ehl, 3. Baskı, Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1980.

ed-Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü 'd-Dârekutnî* (et-Ta'liku'l-muğni 'ale'd-Dârekutnî ile birlikte), 1. Baskı, Dâr İbn Hazm, Beyrut 2011.

ed-Dâvûdî, Abdülkâir, *el-Kavâidü 'l-küllîyye ve 'd-davâbit fî 'l-fikhi 'l-İslâmî*, 1. Baskı, Dâr İbn Hazm Beyrut 2009.

ed-Dâvûdî, Şemsüddin Ali b. Ahmed, *Tabakâtü 'l-müfessirîn*, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, I-II.

ed-Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer, *Takvîmü 'l-edille fî usûli 'l-fikh*, thk. Halil

- Muhammed el-Meys, *Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut 2001.
- Demir**, Abdullah, *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*, Katre Yayınları, İzmir 2008.
- Demirayak**, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi I: Câhiliyye Dönemi*, 1. Baskı, Fenomen Yayınları, Ankara 2009.
- ed-Demîrî**, Ebü'l-Bekâ Muhammed b. Musâ, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*, 1. Baskı, Darü'l-Minhâc, Beyrut 2004, I-X.
- ed-Dimeşkî**, Abdulkadir b. Muhammed en-Nu'aymî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris*, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I-II.
- Döndüren**, Hamdi, "Nasr b. İbrahim Makdisî", *DİA*, XXVII, 434-435.
- Dönmez**, İbrâhim Kâfî, "Maslahat", *DİA*, XXVIII, 79-94.
- _____, "Mubah", *DİA*, XXX, 341-345.
- Durmuş**, İsmail, "Lugâz", *DİA*, XXVII, 221-222.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Avâme, 1. Baskı, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 1998.
- Ebû Habîb**, Sa'dî, *Hayatu Celaleddin es-Suyuti maa'l-ilm mine'l-mehd ile'l-lahd*, 1. Baskı, Dârü'l-Menâhil, Dimeşk 1993.
- ed-Dîb**, Abdülazîm, "Cüveynî", *DİA*, VIII, 141-144.
- _____, *İmâmu'l-Harameyn; hayatuhu ve asruhu-âsâruhu ve fikruhu*, 1. Baskı, Dârü'l-Kalem, Kuveyt 1981.
- el-Ehdel**, Ahmet Maykarî Şümeyle, *Süllemü'l-müte'allimi'l-muhtâc ilâ ma'rifeti rumûzi'l-Minhâc* (Minhâcü't-tâlibîn ile birlikte) thk. Şeyh İsmail Osman Zeyn, 1. Baskı, Darü'l-Minhâc, Beyrut 2005.
- el-Ehdel**, Ebû Bekr b. Ebû'l-Kasım, *el-Ferâidü'l-Behiyye fî nazmi'l-kavâidi'l-fikhiyye fî'l-eşbâh ve'n-nezâir 'alâ mezhebi's-Şafi'iyye* (el-Fevâidu'l-ceniyye ile birlikte), thk. Remzi Sa'deddin Dimeşkiyye, 2. Baskı, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1996, I-II.
- el-Endûnisî**, Abdulkadir b. Abdulmuttalib el-Mendîlî, *el-Hazâinu's-seniyye min meşâhîri'l-kutubi'l-fikhiyye li-eimmetinâ'l-fukahâi's-Şâfiyye*, thk. Abdulazîz b.

- es-Sâyib, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004.
- el-Erdebîlî**, Yusuf b. İbrahim, *el-Envâr li- 'a' mâli 'l-ibrâr*, thk. el-Fazıl Halef Müfzi el-Mutlak, 1. Baskı, Dârü'z-Ziyâ, Cidde 2006, I-III.
- el-Eşkar**, Ömer Süleyman, *Tarihu fıkhi 'l-İslâmî*, 1. Baskı, Mektebetü'l-Fellâh, Kuveyt 1982.
- el-Fâdânî**, Muhammed Yasin b. İsa, *el-Fevâidu 'l-ceniyye hâşiyetu 'l-mevâhibu 's-seniyye şerhi 'l ferâidi 'l-behiyye fî nazmi 'l- 'kavâidi 'l-fıkhiyye*, thk. Remzi Sa'deddin Dimeşkiyye, 2. Baskı, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1996, I-II.
- el-Ferâhîdî**, Halil b. Ahmed, *Kitâbu 'l- 'ayn müretteben 'alâ hurûfi 'l-mu'cem*, thk. Abdülhamîd Hindâvî, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I-IV.
- el-Feyyûmî**, Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhu 'l-münîr fî garîbi 'ş-Şerhi 'l-kebîr li'r-Râfi 'î*, thk. Hızır el-Cevâd, Mektebetü Lübnân, Beyrut 1987.
- Garayibe**, Muhammed Ahmed, *Bühûsün fî 'l-fıkhi 'l-İslâmî*, 1. Baskı, Dârü'l-Furkan, 'Ummân 2007.
- el-Gazzâlî**, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed, *el-Vasît fî 'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrahim ve Muhammed Muhammed Tamir, 1. Baskı, Dârü's-Selâm, Kahire 1997, I-VII.
- _____, *el-Vecîz fî fıkhi 'l-İmâmi 'ş-Şâfiî*, thk. Ali Muavvız ve Âdil Abdulmevcûd, 1. Baskı, Dârü'l-Erkam, Beyrut 1997, I-II.
- _____, *Fetavâ el-İmâm el-Gazâlî*, thk. Mustafa Mahmûd Ebû Sıvay, ISTAC, Kuala Lumpur 1996.
- el-Gazzî**, İsa b. Osman Şerefüddîn, *Edebü 'l-kazâ*, nşr. Meketebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1. Baskı, Riyad 1996.
- Geoffroy**, Eric, "al- Süyûtî", *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden 1997, IX, 913-916
- Gür**, A. Refik, *Hukuk ve Tarih Tefekkürü Bakımından Mecelle: Hukuk Sosyolojisi ve Felsefesi ve Üzerine Bir Kalem Denemesi*, İSAM, İstanbul 1951.
- Gürkan**, Menderes, "Bedreddin Zerkeşî", *DİA*, XXXIV, 289-293.
- el-Hâdimî**, Ebû Saîd, *Mecâmi 'ul-hakâik*, Matbaatü'l- 'Âmira, İstanbul 1308.

- el-Hadramî**, Ahmed b. Ebû Bekr b. Sümeýt el-Alevî, *el-İbtihâc fî beyâni ıstılâhi'l-Minhâc* (Minhâcü't-Tâlibîn ile birlikte), thk. Muhammed Tahir Şaban, 1. Baskı, Darü'l-Minhâc, Beyrut 2005.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî**, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ, 2. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, I-IV.
- el-Hâlidî**, Ebû Bekir Muhammed ve Ebû Osmân Saîd el-Hâlidî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir min eş 'âri'l-mutekaddimîn ve 'l-câhiliyye ve 'l-muhadramîn*, thk. Seyyid Muhammed Yusuf, Lecnetü't-Te'lif ve't-Tercemeti ve'n-Neşr, Kahire 1965, I-II.
- el-Halîfî**, Riyâd Mansûr, "el-Kâidetü'l-fıkhiyye: hücciyetühâ ve davâbitü'l-istidlâli bihâ", *Mecelletü's-Şer'iyyetü ve 'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, Yıl: 2003, Sayı: 55, Cilt: 18, s. 291-347.
- el-Hamevî**, Ahmed b. Muhammed, *Gamzu 'uyuni'l-besâir 'alâ mehâsini'l-Eşbâh ve 'n-nezâir*, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I-IV.
- el-Hamevî**, Yakût b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-buldân*, Dâru Sâder, Beyrut 1977, I-V.
- el-Hamûde**, Tahir Süleyman, *Celâleddin es-Süyûtî 'asruhu ve hayâtuhu ve âsâruhu ve cuhûduhu fi 'd-dersi'l-lüğavî*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1989.
- Hatiboğlu**, İbrahim, "Muhibbüddin et-Taberî", *DİA*, XXXI, 38-39.
- Heinrichs**, Wolfhart P., "Qawâ'id Fıkhiyya", *The Encyclopaedia of Islam*, Ledien 2004, XII, 517-518.
- Heytû**, Muhammed Hasan, *el-İctihâd ve tabakâti müctehidî's-Şâfi'iyye*, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988.
- el-Hısnî**, Takiyyüddîn Ebû Bekir Muhammed b. Abdülmün'im, *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli gayeti'l-ihtisâr*, thk. Ali Abdülhamid Baltacî ve Muhammed Vehbî Süleyman, 1. Baskı, Darü'l-Hayr, Dimeşk 1994.
- _____, *Kitabu'l-kavâid*, thk. Abdurrahman b. Abdillâh b. eş-Şa'lân, 1. Baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1997.
- el-Hifnâvî**, Muhammed İbrahim, *el-Fethu'l-mubîn fî ta'rîfi mustalahâtü'l-fukahâ ve 'l-usûliyyîn*, 1. Baskı, Dârü's-Selâm, Kâhire 2009.

el-Hîrî, İsmail b. Ahmed, *Vücûhu'l-Kur'ân*, thk. Fazlurrahmân Abdulalîm el-Efgânî, Yüksek Lisans Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Mekke 1984.

Hizmetli, Sabri, "İbn Ebi'd-Dem", *DİA*, XIX, 455-456.

İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen, *el-Emâlî* (mahtût nüsha), el-Mektebetü'z-Zâhiriyye, vr. 1-5.

_____, *Tebyînü kezibi'l-müfterî fî mâ nusibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Matbaatu't-Tevfik, Dimeşk 1347.

İbnü'l-Attâr, Ali b. İbrahim, *Tuhfetü't-tâlibîn fî tercümeti'l-İmami'l-Muhyiddin*, Meşhûr b. Hasan Âl Selmân, 1. Baskı, ed-Dârü'l-Eseriyye, Beyrut 2007.

_____, *Fetâvâ'l-İmâm en-Nevevî*, thk. Muhammed el-Haccâr, 6. Baskı, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1996.

İbn Batta el-Ukberî, Ebû Ubeydullah b. Muhammed, *İbtâlû'l-hiyel*, thk. Süleyman b. Abdillâh Umeyr, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1996.

İbn Ebi'd-Dem, Şihâbüddin İbrahim b. Abdillâh, *Kitabü edebi'l-kazâ*, thk. Muhyi Hilâl es-Serhân, 1. Baskı, Matbaatü'l-İrşâd, Bağdat 1984, I-II.

İbn Faris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, thk. Abdusselam Muhammed Harûn, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1979.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddin Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvız, 1. Baskı, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415, I-VIII.

_____, *İnbâu'l-gumr bi-enbâi'l-'umr*, thk. Hasan Habeşî, Lecnetü İhyâi't-Turasi'l-İslâmî, Kahire 1969, I-IV.

_____, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*, Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmânî, Beyrut 1349, I-IV.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed, *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc* (İbn Kâsım el-Abbâdî ve Abdülhamîd eş-Şirvânî'nin hâşiyesiyle birlikte), Matbaatü Muhammed Mustafa, Mısır t.s., I-X.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddimetü İbn Haldûn*, thk. Abdullâh Muhammed ed-Dervîş, 1. Baskı, Dârü Ya'rab, Dimeşk 2004.

- İbn Hallikân**, Muhammed b. Ebî Bekir, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs, Dâru Sâder, Beyrut 1970, I-VIII.
- İbn Hidâye**, Ebû Bekir b. Hidâyetullâh el-Hüseynî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, thk. Âdil Nuveyhed, 3. Baskı, Dârü'l-Âfâki'l -Cedîde, Beyrut 1982.
- İbn Huzeyme**, Ebû Bekr Muhammed b. İshak, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1980, I-IV.
- İbn Kâdı eş-Şühbe**, Takiyuddîn Ebû Bekr b. Ahmed el-Esedî ed-Dimeşkî, *Tabakâtu'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, thk. Abdulmun'im Hân, 1. Baskı, y.y. 1978, I-V.
- _____, *Tabakâtu's-Şâfi'iyye*, thk. Hafız Abdulalîm Hân, 1. Baskı, Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmânî, Hindistan 1979, I-IV.
- İbn Kesîr**, Ebû'l-Fidâ el-Hâfız İmâduddîn İsmâîl b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 1. Baskı, Dâru Hicr, Riyad 1998.
- _____, *Müsnedü'l-Farûk*, thk. Abdülmü'tî Kal'acî, 1. Baskı, Dârü'l-Vefâ', Mansûre 1991, I-II.
- _____, *İrşâdu'l-fakîh ilâ ma'rifeti edilleti't-tenbîh*, thk. Behcet Yûsuf Hamd Ebü't-Tayyib, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1996, I-II.
- İbn Kudâme**, Ebû'l-Ferec Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu'l-kebîr* (el-Mukni' ve el-İnsâf ile birlikte), thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî ve Abdulfettah Muhammed el-Hılv, 1. Baskı, Dâru Hecer, y.y. 1993, I-XXXII.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Nasîrüddin el-Elbânî ve Meşhûr b. Hasan Âl Selmân, 1. Baskı, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad 1417.
- İbn Mâkûlâ**, el-Emîru'l-Hâfız, *el-İkmâl fî refi'l irtiyâb 'ani'l-mu'telif ve'l-muhtelif fî'l-esmâ vel-künâ*, 1. Baskı, Dârü'l-Kitabi'l-İslâmî, Kahire 1963, I-VIII.
- İbn Manzûr**, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr v.d., Dârü'l-Me'ârif, Kahire 1926, I-VI.
- İbn Nüceym**, Zeynüddin b. İbrahim, *el-Fevâdü'z-zeyniyye fî mezhebi'l-Hanefiyye*, thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân, Dâr İbn Cevzî, Ürdün t.s.

_____, *el-Eşbâh ve 'n-Nezâir* (Nüzhetü'n-nevâzir ile birlikte), thk. Muhammed Muti' el-Hafız, 4. Baskı, Dârü'l-Fikr, Dimeşk 2005.

İbn Recep, Ebû'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed, *Takrîru'l-kavâid ve tahrîru'l-fevâid*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl Selmân, Dâr İbn Affân, Ürdün t.s., I-III.

İbn Rif'a, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ali, *el-Matlebü'l-'âlî fî şerhi Vasîti'l-el-Vecîz* (Kitâbü'z-zıhar-Kitâbü'l-keffârât), thk. Hamdî Ahmed et-Tâhir Muhammed Eşrâf, Master Tezi, Ezher Üniversitesi Şeriat ve Hukuk Fakültesi, Esiyût 2014.

_____, *Kifâyetü'n-nebîh* (el-Hidaye ilâ evhami'l-Kifâye ile birlikte), thk. Mecdi Muhammed Surur Baslum, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2009, I-XXI.

_____, *el-Matlebü'l-'âlî* (el-Kavlü fî'l-kıyâm-er-Rükû'), thk. Devrîm Ali Ây, Master Tezi, Medine İslam Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Suudi Arabistan 1431.

İbnu'l-İmâd, Ebû'l-Felâh, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*, thk. Abdülkadir Arnâût ve Mahmûd Arnâût, 1. Baskı, Dâr İbn Kesîr, Dimeşk 1986, I-X.

İbnü'l-Kâss, Ahmed b. Ebi Ahmed et-Taberî, *et-Telhîs*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Ahmed Muavviz, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke t.s.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Nüzhetu'l-a'yuni'n-nevâzir fî ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Abdulkерim Kâzım er-Râdî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1987

İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddin Muhammed b. Ebî Bekr, *İ'lâmü'l-müvakkîn an Rabbi'l-âlemîn*, thk. Meşhûr Hasan Ali Selman Ebû 'Ubeyde, 1. Baskı, Dâr İbnü'l-Cevzî, el-Memleketu'l-'Arabıyye es-Suûdiyye 1423, I-VII.

İbnü'l-Mülakkın, Sıracüddin Ebû Hafs Ömer b. Ali, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâidi'l-fikh*, thk. Mustafa Mahmud el-Ezherî, 1. Baskı, Dâr İbni'l-Kayyim, Riyad 2010, I-II.

_____, *el-Akdü'l-mezheb fî tabakâti hameleti'l-mezheb*, thk. Emîn Nasr el-Ezherî ve Seyyid Mühennâ, 1. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

İbnü'l-Vekîl, Ebû Abdillâh Sadrüddin Muhammed b. Ömer, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî*

fıkhi's-Şaî'iyye, thk. Muhammed Hasan İsmail, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.

İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, thk. Ridâ Teceddüd, Tahran 1971.

_____, *Şerhu müşkili'l-Vasît*, thk. Abdülmün'im Halîfe Ahmed Bilal ve Muhammed Bilal Muhammed Emîn, Darü Künûzi İşbilîyâ, Riyad 2011, I-IV.

İbnü's-Sübkî, Tâcüddin Abdulvehhab b. Ali b. Abdilkafi, *Cem'u'l-cevâmi' fî usûli'l-fikh*, thk. Abdülmün'im Halîl İbrahim, 4. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2013.

_____, *Men'u'l-mevâni' 'an Cem'i'l-cevâmi'*, thk. Saîd b. Ali Muhammed el-Humeyrî, Doktora Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Şeriat ve ed-Dirâsetü'l-İslâmiyye Fakültesi, Mekke 1990, I-II.

_____, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcut ve Ali Muhammed Muavviz, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991, I-II.

_____, *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tannâhî, Abdulfettâh Muhammed el-Hılv, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Kahire 1964, I-X.

İkbal, Ahmed eş-Şerkâvî, *Mektebetü'l-Celâl es-Süyûtî*, Dârü'l-Mağrib, Rabat 1977.

el-İmrânî, Yahya b. Ebi'l-Hayr, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmami's-Şâfiî*, thk. Kasım Muhammed en-Nûrî, 1. Baskı, Dârü'l-Minhâc, Lübnan 2000, I-XIV.

el-İsfahânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Mektebetü'l-Hâncî-Dârü'l-Fikr, Kahire-Beyrut 1996, I-X.

el-İsnevî, Cemâluddîn Abdurrahîm b. el-Hasan b. Ali b. Ömer, *Tabakâtu's-Şâfi'iyye*, thk. Kemâl Yusûf el-Hût, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, I-II.

_____, *el-Mühimmât fî şerhi'r-Râfi'î ve'r-Ravza*, thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî Ahmed b. Ali, 1. Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2009, I-X.

_____, *et-Temhîd fî tahrîci'l-furû' 'ale'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, 2. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

_____, *Kevkebü'd-dürri fî mâ yeteharrecu 'ale'l-usûli'n-nahviyye mine'l-furû'i'l-fikhiyye*, thk. Mahmûd Hasan Avâd, 1. Baskı, Dâru Ammâr, Ürdün 1985.

İbn Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzüddin, *el-Kavâidu'l-kübrâ*, thk. Nezîh Kemâl Hammâd ve Osman Cum'a Damîriyye, 4. Baskı, Darü'l-Kalem, Dimeşk 2010, I-II.

Kaffâl es-Sağîr, Abdullah b. Ahmed, *Fetâvâ'l-Kaffâl*, thk. Mustafa Mahmud el-Ezherî, 1. Baskı, Dâru İbni'l-Kayyim ve Dâru İbn Affân, Riyad 2011.

Kallek, Cengiz, "Abdullah b. Ahmed Kaffâl", *DİA*, XXIV, 146.

_____, "İbn Rif'a", *DİA*, XXI, 184-186.

_____, "Maverdî", *DİA*, XXVIII, 180-186.

_____, "Muhammed b. Ali Kaffâl", *DİA*, XXIV, 146-148.

Kandemir, M. Yaşar, "İbnü'l-İrâkî", *DİA*, XXI, 90-92.

_____, "Zeynüddin Irâkî", *DİA*, XIX, 118-121.

Kannevcî, Sıddık Hasan Hân, *Ebcedu'l-'ulûm: el-veşyu'l-merkûm fî beyan ahvâli'l-'ulûm*, thk. Abdülcebbâr Zekkâr, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1978, I-III.

el-Karâfî, Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Hacci, 1. Baskı, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, I-XIV.

_____, *el-Furûk/ Envârü'l-burûk fî envâi'l-furûk*, thk. Halîl el-Mansûr, 3. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2009, I-IV.

_____, *Şerhu Tenkîhu'l-fusûl min ilmi'l-usûl*, thk. Nâsır b. Ali el-Ğâmidî, Yüksek Lisans Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Şeriat ve Dirâsetü'l-İslâmiyye Fakültesi, Mekke 2000, I-II.

Karlığa, H. Bekir, "Gazâlî", *DİA*, XIII, 518-530.

el-Karnî, Abdulhâfız Ferğulî, *el-Hâfız Celâleddin es-Süyûtî imâmu'l-müctehidîn ve'l-müceddidîn fî 'asrihi*, el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire 1990.

el-Kâsânî, 'Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'us-sânâi' fî tertîbi's-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvız ve Adil Ahmed Abdulmevcûd, 2. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I-X.

Kaşıkcı, Osman, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.

- Kâtib Çelebi**, Hacı Halîfe Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu’z-zunûn ‘an esâmi’l-kutub ve’l-funûn*, thk. Mehmed Şerafeddin Yaltkaya, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut 1941, I-II.
- _____, *Süllemü’l-vusûl ilâ tabakâti’l-fühûl*, thk. Mahmûd Abdülkadir el-Arnâût, Mektebetü İrcica, İstanbul 2010, I-VI.
- el-Kavâsimî**, Ekrem Yûsuf Ömer, *el-Medhal ilâ mezhebi’l-İmâmî’s-Şafî’î*, 1. Baskı, Dârü’n-Nefâis, Ürdün 2003.
- el-Kazvînî**, Necmuddin Abdulgaffâr b. Abdulkerîm, *el-Hâvi’s-sağîr*, thk. Salih b. Muhammed b. İbrahim el-Yâbis, 1. Baskı, Dâru İbnî’l-Cevzîyye, Kahire 1430.
- el-Kerhî**, Ebû’l-Hasen, *er-Risâle* (Te’sîsu’n-nazar ile birlikte), thk. Mustafa el-Kabbânî ed-Dimeşkî, Dâru İbnî Zeydûn, Beyrut t.s.
- el-Kettânî**, Abdulhay b. Abdulkebîr, *Fihrusi’l-fehâris ve’l-esbât ve mu’cemu’l-me’âcim ve’l-meşihât vel-müselsilât*, thk. İhsan Abbas, 2. Baskı, Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut 1982, I-III.
- el-Keylânî**, Abdurrahman İbrahim, *Kavâidü’l-makâsıd ‘inde’l-İmâm eş-Şâtibî*, 1. Baskı, Dârü’l-fikr, Dimeşk 2000.
- Kızılkaya**, Necmettin, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- _____, *Kâsânî’nin Bedâyi’ İsimli Eserinde Kavâid’in Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- _____, Kızılkaya, *İslam Hukukunda Farklar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016
- Koca**, Ferhat, “Ebu’l-Ferec İbn Kudâme”, *DİA*, XX, 138-139.
- Köse**, Saffet, “Ebû Hâmid İsferâyînî”, *DİA*, XXII, 514.
- _____, “İsnevî”, *DİA*, XXIII, 160-161.
- _____, “İsnevî”, *DİA*, XXXIII, 160-161.
- _____, “Yusuf b. İbrahim Erdebîlî”, *DİA*, XI, 279-180.
- el-Kuhale**, Ömer Rıza, *Mu’cemu’l-müellifîn terâcimu musannifi’l-kutubi’l-‘arabiyye*, 1. Baskı, Müessesetü’r-Risâle, Dimeşk 1957, I-IV.

- el-Kürdî**, Muhammed b. Süleyman, *el-Fevâidü'l-medeniyye fî beyâni men yüftâ bi-kavlihi mine's-sâdeti's-Şâfi'iyye*, thk. Muhammed b. Ahmed b. Mahmûd 'Ârif eş-Şâfi'î, 1. Baskı, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2014.
- el-Lehhâm**, Bedî' es-Seyyid, *el-Îmâmu'l-Hâfiz Celâleddin es-Süyûtî ve cuhûduhu fî'l-hadîsi ve 'ulûmihi*, 1. Baskı, Dâru Kuteybe, Dimeşk 1994.
- Mağribiyye**, Muhammed Târık, *el-Mezhebü's-Şâfiî: dirâse an ehemmi mustalahâtihî ve eşheri musannefâtihî ve merâtibi't-tercîh fîhi*, 1. Baskı, el-Fâruk, Dimeşk 2011.
- el-Mahallî**, Celâluddîn b. Muhammed b. Ahmed, *Kenzü'r-râğibîn şerhu Minhâci't-tâlibîn*, thk. Abdullatîf Abdurrahman, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- Mahlûf**, Muhammed b. Ömer b. Kâsım, *Şeceretü'n-nuru'z-zekiyye fî tabakâti'l-Malikiyye*, thk. Abdulmecîd Hayâlî, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I-II.
- el-Makkarî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed, *el-Kavâidu'l-fikhiyye*, thk. Ahmed b. Abdillâh b. Hamîd, İhyâü't-Türâsi'l-İslâmî, Mekke t.s., I-II.
- el-Makrîzî**, Takıyyuddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali, *İğâsetu'l-umme bi keşfi'l-ğumme*, thk. Kerem Hilmî Ferahât, 1. Baskı, 'Aynü'd-Dirasât ve'l-Buhûsü'l-İnsâniyye ve'l-İctima'iyye, Mısır 2007.
- _____, *Kitabu'l-mevâiz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hutati ve'l-âsâr*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2. Baskı, Kahire 1987, I-II.
- Mâlik b. Enes**, Ebû Abdillâh el-Asbahî el-Himyerî, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1985, I-II.
- el-Mârîzî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali, *el-Mu'lim bi-fevâidi'l-müslim*, thk. Muhammed eş-Şâzelî, 1. Baskı, Beytü'l-hikme, Tunus 1988, I-III.
- el-Maverdî**, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvız ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, I-XVIII.
- el-Mehâmilî**, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed, *Kitâbü'l-Lübâb fî'l-fikhi's-Şâfiî*, thk. Abdülkerîm b. Suneytân el-Amrî, 1. Baskı, Dârü'l-Buhârî, Medine 1416.

Mertoğlu, Mehmet Suat, “el-Vücûh ve’n-nezâir”, *DİA*, XXXXIII, 141-143.

el-Melîbârî, Abdulbasîr b. Süleyman, *İşbâ’u’l-besâir bi-‘usâratî’l-Eşbâh ve’n-nezâir*, 1. Baskı, Dâru’n-nûr, Umman 2015.

el-Merverrûzî, Ebû Ali el-Hüseyn b. Muhammed, *Fetâva Kâdı Hüseyn*, thk. Eml Abdülkadir Hattâb ve Cemal Mahmûd Ebû Hasân, 1. Baskı, Dârü’l-Feth, Ammân 2010.

_____, *et-Ta’lika*, thk. Ali Muhammed Muavvız ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke t.s., I-II.

Meş’al, Mahmûd İsmail Muhammed, *Eserü’l-hilâfî’l-fikhî fî’l-kavâdi’l-muhtelefî’l-fihâ medâ tatbîkatihâ fî’l-fürû’i’l-mu’âsıra*, 2. Baskı, Dârü’s-Selâm, Kahire 2009, s. 243-244.

el-Muhibbî, Muhammed Emin, *Hulâsatu’l-eser fî a’yânî’l-karnî’l-hâdî ‘aşer*, Matbaatü’l-Vehîbe, y.y. 1284, I-IV.

Musâ Hüseyn, Muhammed Sâlih, *Şerhu’l-ferâidi’l-behiyye fî nazmi kavâidi’l-fikhiyye*, 1. Baskı, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût 2009.

Müslim b. el-Haccâc, Ebû’l-Hüseyn, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, 1. Baskı, Dârü’l-Hadîs, Kahire 1991, I-V.

_____, *el-Künâ ve’l-esmâ*, thk. Abdürrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, 1. Baskı, el-Câmi‘atü’l-İslâmiyye, Medine 1984.

en-Nedvî, Ali Ahmed, *el-Kavâidu’l-fikhiyye: mefhûmuhâ, neş’etuhâ, tatavvuruhâ, dirâset müellefâtihâ, edilletuhâ, mühimmetuhâ, tatbîkâtuhâ*, 11. Baskı, Dârü’l-Kalem, Dimeşk 2013.

en-Nevevî, Muhyiddin Yahya b. Şeref, *Dekâikü’l-Minhâc*, thk. İyâd Ahmed Gavc, 1. Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1996.

_____, *el-Ezkâr el-müntehab min kelami seyyidi’l-ebrâr*, thk. Ahmed Abdullah Bâcûr, 1. Baskı, Darü’l-Edyân li’t-Türâs, Kahire 1988.

_____, *el-Mecmû’ şerhu’l-Mühezzeb*, thk. Muhammed Necîb el-Muti’î, Mektebetü’l-İrşâd, Cidde 1977, I-XXIII.

_____, *el-Minhâc fî şerhi Sahîh-i Müslim İbn el-Haccâc*, nşr. Beytü’l-Efkârî’d-Devliyye,

Ürdün t.s.

_____, *et-Takrîb ve 't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezâr*, thk. Muhammed Osman el-Haşî, 1. Baskı, Darü'l-Küttâbi'l-Arabî, Beyrut 1985.

_____, *Kitabü'l-Îzâh fi menâsiki'l-hac ve'l-'umre*, 2. Baskı, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1994.

_____, *Kitâbü't-tahkîk*, thk. Âdil Abdulmevcûd ve Ali Muavvîz, 1. Baskı, Dârü'l-Cîl, Beyrut 1992.

_____, *Minhâcü't-tâlibîn*, thk. Ahmed b. Abdülazîz el-Haddâd, 4. Baskı, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2011, I-III.

_____, *Tashîhu't-Tenbîh* (Tezkiretü'n-nebîh ile birlikte), thk. Muhammed Akle el-İbrahim, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1996.

_____, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğât*, thk. Ali Muhammed Muavvîz ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, 2. Baskı, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 2009, I-II.

Önder, Muharrem, *İslam Fıkıh Usûlünde Sükûtûn Delâleti (Yasama Sükûtû)*, Mana Yayınları, İstanbul 2013.

Özbalıkçı, Mehmet Reşit, “el-Eşbâh ve'n-nezâir”, *DİA*, XI, 457-458.

Özdemir, Muhittin, *Şâfiî Furû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

Özel, Ahmet, “Abdürrahîm b. Muhammed Mevsılî”, *DİA*, XXIX, 488.

_____, “İbn Nüceym”, *DİA*, XX, 236-237.

_____, “İbnü'l-Kâs”, *DİA*, XXI, 100-102.

_____, “İmrânî”, *DİA*, XXII, 234.

_____, “Merverrûzî”, *DİA*, XXIX, 232-233.

Özen, Şükrü, “Mehâmîlî”, *DİA*, XXI, 124-125.

_____, “Ebü'l-Abbâs İbn Süreyc”, *DİA*, XX, 363-366.

_____, “Furûk”, *DİA*, XIII, 223-227.

Özkan, Halit, “Süyûtî”, *DİA*, XXXVIII, 188-198.

Öztürk, Osman, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İSAM, İstanbul 1973.

Pîrizâde, İbrahim b. Hüseyin b. Ahmed, ‘*Umdetü zevi’l-besâir li halli mühimmâtî’l-Eşbâh ve’n-nezâir*, thk. Saffet Köse ve İlyas Kaplan, 1. Baskı, Mektebetü’l-İrşâd, İstanbul 2016, I-II.

er-Râfi’î, Abdulkerim b. Muhammed, *el-‘Azîz şerhu’l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, 1. Baskı, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1997, I-XIII.

_____, *el-Muharrer fî fikhi’s-Şâfiî*, thk. Muhammed Hasan İsmail, 1. Baskı, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2005.

_____, *Şerhu’l-Müsned*, thk. Ebû Bekr Vâil Muhammed Bekr Zehrân, 1. Baskı, Vizâretü’l-Evkâf ve’s-Şu’ûni’l-İslâmiyye, Katar 2007, I-IV.

Râgıb el-İsfehânî, Ebû’l-Kâsım Hüseyin, *Müfredâtü elfâzil-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân Davûdî, 6. Baskı, Dârü’l-Kalem, Dimeşk 2014.

er-Rustâkî, Muhammed es-Sumey’î Seyyid Abdurrahman, *el-Kadîm ve’l-cedîd min akvâli’l-İmâmi’s-Şâfiî min hilâli kitâbi Minhâci’t-tâlibîn*, 1. Baskı, Dâr İbn Hazm, y.y. 2004.

er-Rûyânî, Abdülvâhid b. İsmâil, *Bahrü’l-mezheb fî mezhebi’l-İmami’s-Şâfiî*, thk. Ahmed İzzü İnâye ed-Dimeşkî, Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut 2002, I-XIV.

es-Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâût, 1. Baskı, Darü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut 2000, I-XIX.

es-Sakkâf, Alevî b. Ahmed eş-Şâfiî el-Mekkî, *Muhtasaru’l-fevâidi’l-mekkiyye fî mâ yahtâcuhû talabetu’s-Şâfi’iyye*, thk. Yûsuf b. Abdurrahmân el-Maraşlı, 1. Baskı, Dârü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 2004.

_____, *Fevâidu’l-mekkiyye fî mâ yahtâcuhû talabetu’s-Şâfi’iyye mine’l-mesâili ve’d-davâbiti ve’l-kavâidi’l-fikhiyye*, thk. Muvaffak Sâlih eş-Şeyh, 1. Baskı, Müessesetü’r-Risâletü Nâşirûn, Dimeşk 2012.

es-San‘ânî, Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Tefsîru Abdirrezzâk*, thk. Mahmud Muhammed Abduh, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1999, I-III.

Sancak, Yusuf, “Eski Arap Şiirinde Benzerlikler “Eşbâh ve Nezâ’ir”“, *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler-*, Yıl: 7, Sayı: 16, Mayıs 2003, s. 223-230.

es-Sedlân, Salih b. Ğânim, *el-Kavâidu’l-fikhiyyetu’l-kübrâ ve mâ teferra’a ‘anhâ*, Daru Belensiyye, Riyad 1417.

es-Sehâvî, Şemsuddin, *el-Menhelu’l-‘azbu’r-raviyy fî tercümeti’l-kutbi’l-evliyâ en-Nevevî*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, 1.Baskı, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Lübnan 2005.

_____, *ed-Dav’ü’l-lâmi’ li ehli karni’t-tasi’*, 1. Baskı, Dârü’l-Cîl, Beyrut 1992, I-X.

Selâme, Nâsır b. Su’ûd b. Abdullah, *Mu’cemu müellefâtî’s-Süyûtî’l-mahtûta bi-mektebâtî’l-Memleketi’l-‘Arabiyyeti’s-Su’ûdiyye’l-‘âmme*, Mektebetü’l-Melik Fehd el-Vataniyye, Riyad 1996.

es-Serahsî, Şemsü’l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *el- Usûl*, thk. Ebû’l-Vefa el-Efgânî, 1. Baskı, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1993.

Serinsu, Ahmed Nedim, “Kerâbîsî”, *DİA*, XXV, 264-265.

es-Sevrî, Ebû Abdilah Süfyan b. Saîd b. Mesrûk, *Tefsîru Süfyân es-Sevrî*, thk. Ebû Cafer Muhammed, 1. Baskı, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1983.

es-Sicistânî, Yusuf b. Ahmed, *Münyetü’l-müftî* (mahtût nüsha-Houghton Library, Harvard University)

es-Sübkî, Takiyyüddîn Ali b. Abdülkâfî, *Kazâû’l-ereb fî es’ilei Haleb*, thk. Muhammed Alim Abdülmecîd el-Efgânî, el-Mektebetü’t-Ticâriyye, Mekke 1988.

_____, *Fetâvâ es-Sübkî*, Dârü’l-Ma’rife, Beyrut t.y., I-II.

_____, *Tekmiletü’l-Mecmû’ şerhu’l-Mühezzeb* (Fethu’l-azîz ve Telhîsu’l-habîr ile birlikte), İdâretü’t-Tıbbâ’iyyeti’l-Münîriyye v.d., y.y. t.s., X-XII.

_____, *İbrâzu’l-hikem min hadisi ruî’a’l-kalem*, thk. Keylânî Muhammed Halîfe, 1. Baskı, Darü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 1992.

es-Süyûtî, Ebû’l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Buğyetu’l-vu’ât fî tabakâtî’l-lüğaviyyîn ve’n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, 1. Baskı, İsâ el-Bâbî el-Halebî, y.y. 1964, I-II.

- _____, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, thk. Elisabeth Sartain, 1. Baskı, Cambridge University, Cambridge 1975.
- _____, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir fî kavâid ve furûi' fıkhi 'ş-Şafi' iyye*, thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şafi'î, 2. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.
- _____, *el-Eşbâh ve 'n-Nezâir fî 'n-nahv*, thk. Abdu'l-Âl Sâlim Mükerrrem, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, I-IX.
- _____, *el-Hâvî li 'l-fetâvî*, thk. Şeyh Hâlid et-Tartûsî, Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 2014.
- _____, *el-Minhâcu's-seviyy fî tercümeti 'l-İmâmi 'n-Nevevî*, thk. Ahmed Şefik Demc, 1. Baskı, Dâr İbn Hazm, Beyrut 1988.
- _____, *el-Muncem fî 'l-mu'cem*, thk. İbrahim Bâcis Abdulmecîd, 1. Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1995.
- _____, *er-Reddu 'alâ men ahlede ile 'l-ardî ve cehile enne 'l-ictihâde fî külli 'asrin fardun*, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye, Kahire t.s.
- _____, *Husnü 'l-muhadâra fî ahhâri Mısır ve 'l-Kâhire*, thk. Ali Muhammed Ömer, 1. Baskı, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire 2007.
- _____, *Tabakâtü 'l-huffâz*, thk. Lecne, 1. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- _____, *Takrîru 'l-istinâd fî tefsiri 'l-ictihâd*, thk. Fuâd Abdulmun'im Ahmed, 1. Baskı, Dârü'd-Da've, İskenderiye 1983.
- _____, *Tedribü 'r-râvî fî şerhi Takrîbi 'n-Nevevî*, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî, 2. Baskı, Mektebetü'l-Kevser, Riyad 1415, I-II.
- eş-Şâfiî**, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, thk. Muhamed Zührî en-Neccâr, 1. Baskı, Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, Kahire 1961, I-VIII.
- _____, *Müsnedü 'l-İmâmi 'ş-Şâfiî*, thk. Muhammed Enes Mustafa el-Hın, 1. Baskı, Darü'r-Risâletü'l-Âlemiyye, Beyrut 2012, I-II.
- eş-Samrânî**, Sâlih b. Ali b. Ahmed, *Tehzîbu 'l-eşbâh ve 'n-nezâir*, 1. Baskı, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 2014.
- eş-Şâfiî**, Ebû Bekir b. Muhammed b. Ahmed, *Hilyetü 'l-'ulemâ fî ma'rifeti mezâhibi 'l-fukahâ*, thk. Sa'id Abdülfettâh, 2. Baskı, Mektebetü Nizâr Mustafa Bâz, Riyad

1998, I-III.

eş-Şâtıbî, İbrahim b. Mûsâ, *el-Muvâfakât*, thk. Meşhur b. Hasan Âl Selmân, 1. Baskı, Dâr İbn Affân, Suudi Arabistan 1997.

eş-Şazeli, Abdulkadir, *Behcetü'l-âbidîn bi tercemeti hâfızı'l-asri Celâleddin es-Süyûtî*, thk. Abdulilâh Nehbân, Mecme'u'l-Lügati'l-Arabiyye, Dimeşk 1998.

Şebrâmellisî, Ebüzziyâ Nureddin Ali b. Ali, *Hâşiyetü 'alâ Nihâyeti'l-muhtâc*, thk. Muhammed Ali Beydûn, 3. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I-VIII.

eş-Şehrezûrî, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrrahmân b. Mûsâ, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfiyye*, thk. Muhyiddin Ali Necîb, 1. Baskı, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1992, I-II.

_____, *Fetâvâ ve mesâilu İbni's-Salâh fî't-tefsir ve'l-hadis ve'l-usul ve'l-fikh* (Edebü'l-müftî ve'l-müstefî ile birlikte), thk. Abdülmü'tî Emîn el-Kal'acî, 1. Baskı, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1986.

eş-Şek'a, Mustafa, *Celâlüddin es-Süyûtî mesîretuhu'l-ilmiyye ve mebâhisuhu'l-lügaviyye*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1981.

eş-Seybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Mehâric fî'l-hiyel*, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye, Kahire 1999.

eş-Sibîlî, Bedrüddin Ebû Abdillâh Muhammed. Abdillâh, *Âkâmü'l-mercan fî ahkâmil'l-cân*, thk. Ahmed Abdüsselam, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.s.

Şimşirgil, Ahmet ve Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, 1. Baskı, KTB Yayınları, İstanbul 2008.

eş-Şîrâzî, Ebû İshak Cemalüddin İbrahim b. Ali, *el-Mühezzebe fî fikhî'l-İmami's-Şâfiî*, thk. Zekerîyya Umeyrâ, 1. Baskı, Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, I-III.

_____, *et-Tenbîh fî'l-fikhî's-Şâfiî*, thk. Merkezü'l-Hidmât ve'l-Ebhâsi's-Sekâfiyye, 1. Baskı, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1983.

_____, *Tabakâtü'l-fukahâ*, thk. İhsan Abbas, Dârü'r-Râidi'l-Arabî, Beyrut 1970

eş-Sîrbînî, Şemsüddin Muhammed b. El-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni'l-elfâzi'l-Minhâc*, thk. Muhammed Halil İtânî, 5. Baskı, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 2014, I-IV.

_____ *Delilleriyle Büyük Şâfiî Fıkı Muğni'l-muhtâc*, çev. Soner Duman, Mirac Yayınları, İstanbul 2009, I-XVII.

eş-Şurbâcî, Muhammed Yusuf, *el-İmâmu's-Süyûtî ve cuhûduhu fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Dârü'l-Mektebî, Dimeşk 2001.

eş-Şübeyr, Muhammed Osman, *el-Kavâidu'l-küllîyye ve'd-davâbitü'l-fıkhiyye fî ş-şeri'ati'l-İslamiyye*, 2. Baskı, Dârü'n-Nefâis, Ürdün 2007.

et-Tabbâ', İyâd Hâlid, *el-İmâmu'l-Hâfiz Celâluddin es-Süyûtî ma'lemetü'l-'ulûmi'l-İslamiyye*, 1. Baskı, Dârü'l-Kalem, Dimeşk 1996.

et-Tâcî, Muhammed Hibetullah b. Muhammed, *et-Tahkîku'l-bâhir şerhu'l-Eşbâh ve'n-nezâir*, Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 000053, I-III (325+364+280 vr.).

et-Tağriberdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddin b. Yûsuf, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mulûki Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1992, I-XVI.

et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şu'ayb el-Arnâût, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994, I-XVI.

et-Temimî, Takiyyuddin b. Abdülkadir, *et-Tabâkatü's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hılv, el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şu'ûni'l-İslâmî, Kahire 1970.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Muhammed Nasırüddin el-Elbânî ve Meşhûr b. Hasan Âl Selmân, 1. Baskı, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad 1417.

Toprak, Mehmed Said, “Ûşî”, *DİA*, XXXXII, 230-231.

Topuzoğlu, Tefik Rüştü, “Hâlidîyyân”, *DİA*, XV, 294-295.

Uzunpostalcı, Mustafa, “Ömer b. Raslân Bulkînî”, *DİA*, VI, 410-411.

_____, “Sâlih b. Ömer el-Bulkînî”, *DİA*, VI, 411-412.

Ünalan, Abdülkerim, “İlkiyâ el-Herrâsî”, *DİA*, XXVI, 126.

Ürün, Ahmet Kazım, *Klasik Arap Edebiyatı*, Çizgi Kitapevi, Konya 2015.

el-Yâfiû, Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad, *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakzân*, 1.

Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, I-IV.

Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekerîyya, *et-Tesârif: Tefsîrü'l-Kur'ân mimme'stebehet esmâ'ühû ve tasarrafet meânih*, thk. Hind Şelebî, Müessesetü Âli'l-Beyt, Ummân 2008.

Yaman, Ahmet, “Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kâideleri” ya da İslam Hukukunun Genel İlkeleri”, *Marife: Bilimsel Birikim*, Cilt: I, Yıl: 1, Sayı: 1, Bahar 2001, s. 49-75 .

Yaldızlı, Hasan, *Vücûh ve Nezâir İlmi ve Mukâtil b. Süleyman'ın el-Vücûh ve'n-Nezâir Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

Yaşaroğlu, M. Kâmil, “İbnü'l-Haddâd el-Kinânî”, *DİA*, XXI, 58-59.

_____, “Minhâcü't-tâlibîn”, *DİA*, XXX, 111-112.

Yavuz, Yunus Vehbi, “Ezraî”, *DİA*, XII, 67-68.

Yavuz, Hulusi, “Mecelle'nin Tedvini ve Cevdet Paşa'nın Hizmetleri”, *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1986, s. 41-101.

Yiğit, İsmail, *Memlükler*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2015.

ez-Zafirî, Meryem, *Mustalahâtu'l-mezâhibi'l-fıkhiyye*, 1. Baskı, Dâr İbn Hazm, Beyrut 2002

ez-Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el Murtazâ b. Muhammed, *İthâfu's-sâdeti'l-muttakîn bi-şerhi İhyâi Ulumi'd-dîn*, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabî, Beyrut 1994, I-X.

_____, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdülkerim el-Azbâvî, et-Türâsü'l-Arabî, Kuveyt 2001, I-XXXX.

ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-İber fî ahbari men ğaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed Saîd, 1. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I-IV.

_____, *Tezkiretü'l-huffâz*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî, 3. Baskı, Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmânî, Hindistan 1958, I-IV.

_____, *Tarihu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşâr Avâd Ma'rûf, 1. Baskı, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2003, I-XVII.

ez-Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *Esâsu'l-belâğa*, thk.

- Muhammed Bâsil ‘Uyûn es-Sûd, 1. Baskı, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1998, I-II.
- ez-Zerka**, Mustafa Ahmed, *el-Medhalu’l-fikhiyyu’l-‘âmm*, 1. Baskı, Dârü’l-Kâlem, Dimeşk 2004, I-II.
- ez-Zerkeşî**, Ebû Abdillâh Bedreddin Muhammed b. Bahâdır, *el-Mensûr fî’l-kavâid*, thk. Muhammed Hasan İsmail, 1. Baskı, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2000, I-II.
- _____, *Hâdimü’r-Râfi’î ve’r-Ravda* (mahtût nüsha), Princeton University Library, New Jersey 1977
- ez-Zeydân**, Abdulkerim, *el-Vecîz fî şerhi’l-kavâidi’l-fikhiyye fî ş-şeri’ati’l-İslamiyye*, 2. Baskı, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2014.
- ez-Zirikli**, Hayruddin, *el- A’lâm kâmusû terâcîm li eşhuri’r-ricâli ve’n-nisâi mine’l-‘arabi ve’l-mütearribîn ve’l-müsteşrikîn*, 15. Baskı, Dârü’l-İlm li’l-Melâyîn, Beyrut 2002, I-VIII.
- ez-Zühaylî**, Muhammed, *Mevsûat Kadâyâ İslâmiyye Mu’âsıra*, 1. Baskı, Dârü’l-Mektebî, Dimeşk 2009, I-VI.
- _____, “Süyûtî ve Kitabühü’l-Eşbâh ve’n-nezâir fî’l-fikh”, *el-Mecma‘u’l-‘İlmiyyi’l-‘Arabî*, Ekim 1992, s. 684-748.

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Muş'ta doğdu. 2009 yılında Muş Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nden, 2014 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı'nda yüksek lisans programına yerleşti. 2015 yılında Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümüne Araştırma Görevlisi olarak atandı.

